I. E. 78 | श्राद्धविवेकः | महामहोपाध्याय-
रुद्रधरः | Benares,
Samvat 1920

अथस्याद्वविवेक प्रारंभः ॥

श्रा

ॐ श्रीगणेशायनमः प्रसीदतु स नो हरिस्त्रिदशवैरिसीमंतिनीनवीनविधवाजनव्रतविधानदीक्षागुरुः यदीयपदपंक
१ जस्मरणवीतसर्वैनसः पुनर्भवगतागतं जहति वीतमोहा बुधाः १ चिरंतनानेकनिबंधसिद्धः सुसंप्रदायानुगतः स्फु
टार्थः ॥ नत्वा हरिं रुद्रधरेण सम्यग्वितन्यते श्राद्धविवेक एषः २ श्राद्धं नाम वेदबोधितपात्रालंभनपूर्वकप्रमीतदेवतो
द्देशको द्रव्यत्यागविशेषः तच्छ्राद्धमिह स्वरूपभेदेतिकर्तव्यताकथनमंत्रनिर्णयविहितनिषिद्धदेशकालद्रव्यब्राह्म
णादिकथनेन विविच्यते तत्रादौ संक्षेपतः स्वरूपभेदः कथ्यते । तत्र बृहस्पतिः नित्यं नैमित्तिकं काम्यं वृद्धिश्राद्धं तथैव च
पार्वणं चेति मनुना श्राद्धं पञ्चविधं स्मृतम् । एतद्विवृतं भविष्यत्पुराणे । अहन्यहनि यच्छ्राद्धं तन्नित्यमिति कीर्तितं वैश्व
देवविहीनं तदशक्तावुदकेन तु । एकोद्दिष्टं तु यच्छ्राद्धं तन्नैमित्तिकमुच्यते । तदप्यदैवं कर्त्तव्यमयुग्मान्भोजयेद्द्विजान् । का
माय विहितं काम्यमभिप्रेतार्थसिद्धये पार्वणेन विधानेन तदप्युक्तं खगाधिप । वृद्धौ यत्क्रियते श्राद्धं वृद्धिश्राद्धं तदुच्यते । स
र्वं प्रदक्षिणं कार्य्यं पूर्वाह्णे तूपवीतिना अमावास्यां यत्क्रियते तत्पार्वणमुदाहृतं । क्रियते वा पर्वणि यत्तत्पार्वणमि
ति स्थितिः । अत्र नैमित्तिकपदेन षोडशप्रेतश्राद्धान्यपि संगृह्यन्ते । एकोद्दिष्टरूपत्वात्तेषां । पार्वणपदेन गोष्ठीश्राद्धान्यपि राम
स्मृत्यंतरेणोक्तं संगृह्यन्ते । तेषां सर्वेषां पार्वणविधिना विधानात् । अत्र यद्यपि पर्वणि भवं पार्वणमिति व्युत्पत्त्यापि मुख्य १

त्तिमात्रमिदं।सिद्धं विस्तुतो देवश्राद्धपूर्वकषट्पुरुषश्राद्धं पार्वणं अतएवस्मर्याहे पार्वणंकुर्वन्नधोधोयातिमानवः यतिश्रा
द्धंनिषिद्धं।अहन्येकादशेप्राप्तेपार्वणंतुविधीयतइत्यादिस्मृतिषुदेवश्राद्धपूर्वकषट्पुरुषश्राद्धविषयतयैवनिषेधविधि
श्चोपपद्यते।अन्यथापर्वव्यतिरिक्तकालेपार्वणस्यासंभवाद्विधिनिषेधानुपपत्तिःस्मृतिसारमहार्णवहलायुधकल्पत
रुपितृभक्तिषुस्मृतिनिबंधेष्वपिऔरसक्षेत्रजाभ्यांसाग्निकाभ्यांमृताहेपार्वणंकर्तव्यमितियल्लिखितंतदपिसंगच्छते।अ
न्यथातद्वचनसंभवादयुक्तमेवस्यात्।लोकेपिचप्रामाणिकास्त्वापरपक्षीयप्रतिपदादिश्राद्धेष्वपिपार्वणपदंप्रयुंजते।श्रा
द्धारंभेप्रथमंश्राद्धीयद्रव्यसेकः।तत्रनाप्रोक्षितंस्पृशेत्किंचिच्छ्राद्धेदैवेचकर्मणीत्यत्रनस्पृशेन्नदद्यादित्यर्थः।अनेनवा
क्येनप्रोक्षणप्राप्तौतत्रपुंडरीकाक्षोच्चारणेनेति।क्वचिन्निबंधेलिखितं।पुंडरीकाक्षस्मरणेनेतिक्वचित्।तत्र।शंखचक्र
धरंविष्णुंद्विभुजंपीतवाससंप्रारंभेकर्मणांविप्रपुंडरीकंस्मरेद्धरिमितिमूलवाक्यं।तत्रस्मरणमेवविहितमस्तितथाप्यु
च्चारणस्यस्मरणपूर्वकतया।उच्चारणेस्मरणमायात्येवेत्यविरोधएवेत्याचारानुगृहीतमुच्चारणंक्रियते।तत्राविरुद्ध
फलकीर्तनमपिक्रियते।स्मत्संप्रदाये।तेनपुंडरीकाक्षःपुनात्वित्युच्चार्यद्रव्यसेकः।ततःसंकल्पः।तत्राद्यपार्वणश्रा
द्धमहंकरिष्यइतिपितृभक्तौसंकल्पः।अस्मत्संप्रदायेतुतिथ्युल्लेखपूर्वकःपित्रादीनांप्रत्येकंगोत्रसंबंधिपदानामनुकी

श्रा. मनपूर्वकः संकल्पः क्रियते तत्रनामगोत्राद्युच्चारणपूर्वकः संकल्पइति युक्तः पक्षः तथाहिनांदीमुखेविवाहेचप्रपिता
२ महपूर्वकं। वाक्यमुच्चारयेत्ततोऽन्यत्रपितृपूर्वकमित्यनेनानुपूर्वीविशेषस्यकथनात्सामान्यतःपित्राद्यानुपूर्वीप्रा
प्यतेसानियम्यते। अतआनुपूर्व्या उच्चारणंप्राप्तं। गरुडपुराणादौश्राद्धप्रयोगलेखनेपित्राद्युच्चारणवाक्यंस्फुटमे
व। तत्रतिथिविशेषादेः श्राद्धप्रयोजकतयादेशकालोत्कीर्तनमपियुज्यते। तथाचाद्यामुकमासीयामावास्यायाम
मुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणाममुकगोत्राणांमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहा
नाममुकामुकशर्मणांपार्वणश्राद्धमहंकरिष्येइत्येवंसंकल्पः कर्तव्यः। अतएवपितृभक्तावेकोद्दिष्टश्राद्धेनित्यश्रा
द्धेचास्मल्लिखितक्रमेणैवसंकल्पवाक्यंलिखितं ततोगायत्रीजपः तत्रोपविश्यजपेद्धीमान्गायत्रींतदनुत्रयेति
यद्यपिवारसंख्यानश्रूयतेतथापिस्थानांतरीयगायत्रीजपादौप्रायशोवारत्रयाभिधानेनात्रापिवारसंख्याकांक्षा
यांसैवोपतिष्ठतइतिप्रामाणिकाचारोपष्टंभेनवारत्रयंजपः। जपेचविशेषः। केचित्प्रणवव्याहृतिरहितांशुद्धामेवगा
यत्रींजपंति। केचित्प्रणवव्याहृतिपूर्वांजपंति। तत्रद्वितीयः पक्षोयुक्तः। तथाहिप्रणवःपूर्वमुच्चार्योभूर्भुवःस्वस्ततःपरं राम.
गायत्रीप्रणवश्चांतेजपएवमुदाहृतमितियोगियाज्ञवल्क्यवाक्येनगायत्रीजपविधानेसर्वत्रप्रणवव्याहृतिपूर्वक २

तयाऽवश्यापितत्वात्। न चान्नोत्सर्गानंतरं सप्रणवां सव्याहृतिकां गायत्रीं जपेदिति कात्यायनसूत्रे प्रणवव्याहृतिसाहित्य
भिधानादन्यत्र तयोरसाहित्यं पर्यवस्यतीति वाच्यम् वाक्ययोर्भिन्नवक्तृकत्वात् तथाहि प्रथमं गायत्रीजपविधायकं ब्रह्म
पुराणवाक्यं द्वितीयं जपविधायकं कात्यायनसूत्रम् एकवक्तृके च विधाने विशेषविधिः शेषनिषेधाभ्यनुज्ञाफलको भव
ति पुराणे सर्वशाखाप्रत्ययमेकं कर्मेति न्यायात् योगियाज्ञवल्क्यवाक्ये विहितप्रणवव्याहृतिसाहित्यस्यावश्यकोपस्थि
तेश्च न च तत्साहित्यस्यावश्यकोपस्थितौ कात्यायनसूत्रे तत्साहित्याभिधानमनर्थकमापद्येतेति वाच्यम् कात्यायनसूत्रकला:
कल्पे च न्यायलभ्यस्य प्रमाणांतरसिद्धस्य चार्थस्यैकोक्त्याभिधानम् तेन तत्साहित्ये सूत्रस्यानुवादकता परिभाषावाक्येनै
व साहित्यप्राप्तेः सिद्धत्वात् तस्मात्प्रणवव्याहृतिसहिताया एव गायत्र्याः प्रथममपि त्रिर्जपः सुगतिसोपाने त्रिरिति स्फुटमेवो
क्तम् तत्र देवताभ्य इति त्रिर्जपः तत्रापि संप्रदायभेदः देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमे
व नमो नम इति वाजसनेयिभिः पठ्यते नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव भवंत्विति तु सामगैः पठ्यत इति केषांचिद्विभागः केषांचि
द्वैपरीत्येन विभागः तत्रास्माकं प्रथमः पक्षः तत्रोपदेश एव शरणम् ततश्चासनोत्सर्गः स निर्विवादः ततश्चावाहनम् तत्रापात्रके
श्राद्धे विश्वान्देवानहमावाहयिष्ये पितॄनहमावाहयिष्य इति प्रश्नः क्रियत इति संप्रदायः ततोऽर्घकरणं तत्र शन्नोदेवीरिति
जलप्रक्षेपः तिलोऽसीति तिलप्रक्षेपः तत्र स्वाहांतोऽयं मंत्रो वाजसनेयिभिः पठनीयः वाजसनेयिकल्पे कात्यायनसूत्रे स्वाहांतसे
[illegible]च्टेभ्यात्रन्न चलिपिमात्रमत्र शरणं परंपरासिद्धत्वादुपदेशस्य गुणिसर्वस्वनाम्नि मंत्रस्यारम्भानग्रंथे पितृदेवपत्न्या स्वधा

आ तोयंमंत्रइतिभ्रमोहेयः कात्यायनसूत्रेस्वाहांतस्यैवोपदेशादित्यभिधानेनोपदेशस्यपरंपरासिद्धतयास्थैर्यात् अत्रपवित्रोप
रिजलांतरंवाजसनेयिनःकेचिद्वदंतिसामगानामुदकांतरदानमेतदितिकृत्वानकेचिद्वदंतितत्रदत्तदर्भोदकेहस्तेविप्रेभ्यश्च
पृथक्पृथगितिवायुपुराणवाक्यप्रमाणनियामकाभावादितिसर्वेषांयजुर्विदामपिजलांतरदानमुचितं ततोपादिव्याइ
तिपाठः तत्रआपःशिवाःसठं स्योनासुहवद्भ्यास्यात्रकेचित्प्रथमंतालव्यषाकारंपठंतिकेचित् ठं कारशून्यंदंत्यमेवसकारं
पठंति तत्रयजुर्विदां ठंकारसंहितोयंदंत्यःसकारःपठनीयःयजुर्वेदीयत्वादस्यमंत्रस्यदंत्यसकारोपिपरंपरोपदेशस्थै
यादिति ततोर्घोत्सर्गः तत्रोत्सर्गवाक्येप्रथमंयुष्मत्पदोच्चारणम् ततोदेयद्रव्योच्चारणम् असावेषतेर्घइतिकात्यायनेना
नुपूर्वीविशेषोपादानात् तथाचएषवोहस्तार्घःएषतेहस्तार्घइतिवाक्यम् ततःपित्राद्यर्घपात्राणांन्युब्जीकरणंतत्रप्रपि
तामहार्घपात्रस्थमवशिष्टजलादिपितामहार्घपात्रेकृत्वातदपिपितार्घपात्रेकृत्वाऊँपितृभ्यःस्थानमसीतिएकदेवपात्रं
पस्याधोमुखस्यवामप्रदेशेवस्थापनंकेचित्प्रथमंपितृपात्रंन्युब्जीकृत्यतदुपरिपितामहपात्रंतदुपरिप्रपितामहपात्रं
न्युब्जीकुर्वंतिएतत्तुनमनोरमम् पितृभ्यःस्थानमसीतिन्युब्जीपात्रंविदधातीतिकात्यायनेनत्रयाणामेकदैवस्थापनविधा
नात् ततोगंधादिदानंपात्रपक्षेप्रत्येकंतत्प्रतिपादनम् ततोजलादीनांचतुष्कोणमंडलकरणंअत्रमंडलेदिगुपक्रमनिय
मःप्रमाणाभावान्नास्ति ततोजलेआहुतिद्वयहोमः तत्रान्नेव्यंजनयोगोनकर्त्तव्यःउद्धृत्यघृताक्तमन्नंपृच्छत्यग्नौकरि
ष्यइत्यत्रघृताक्ता

स्रमात्रस्य विधानात् जुहुयाद्धं जनक्षारवर्तमन्नं ततो जले इति विष्णुपुराणीयवाक्यांतरे निषेधाच्च ततो भूस्वाम्यन्नदानं ततो हु
तशेषप्रक्षेपः पात्रे पुनः प्रत्येकं परिवेषणं ततो मधुनाभिधारणं ततो मधुवाता इत्यादि ऋक्त्रयपाठः मधुमधुमध्विति च॥
पाठः अत्र बहूनां मधुमधुमध्विति मंत्रपाठस्यानाचरणम् ततोऽस्मिन्मतेऽन्नमधुमत्कृत्वा मधुवाताभिमंत्रितमिति षमवाक्य
मधुवाता इति पदस्य मधुप्रकाशकमंत्रोपलक्षणपरत्वान्मधुनक्तं मधुमान्न इति ऋक्द्वयपाठस्यापकत्वन्मधुमधुमध्विसत्ता
प्पुपस्थापकत्वं मधुप्रकाशकत्वस्यातोऽस्यात् अतएव सुगतिसोपानसर्वश्राद्धप्रयोगेऽन्नावसरे मधुमधुमध्विति सर्वत्र लि
खितं अत्रान्नोत्सर्गानंतरं गायत्रीं मधुवाता इत्यादि जपः ततोऽन्नहीनपाठः इति सुगतिसोपानादौ भवशर्मप्रतिहस्तकग्रंथैक
मः अन्नोत्सर्गानंतरमन्नहीनपाठः ततो गायत्रीं मधुवाता इत्यादि पाठ इति पितृभक्त्यादौ क्रमः तदनयोः क्रमयोर्विकल्प एवमेवा
त्रतिकां गायत्रीं मधुवाता इत्य च ज[illegible]य यथासंख्यं वा अभुंजीरंस्तेऽपि वाग्यता इति याज्ञवल्क्यवाक्यानुसारेण सुगतिसोपानादिलेख
नं कात्यायनसूत्रमंत्रानुसारेण पितृभक्त्यादिलेखनम् तथा च कात्यायनसूत्रम् वैश्वमर्चायजुषा चान्नेगुष्ठमवगाह्यास्मं स्विष्ट मन्नं
दद्याच्च तथा चाश्वलायनः जपेद्व्याहृतिपू[illegible]प्रणवां गायत्रीं मधुवाता इति त्र्यचमिति अस्य त्वप्रदोषे तु प्रेतश्राद्धेषु प्रतिहस्तक भवशर्म
ग्रंथेन व्यवहारः तादृतरश्राद्धेषु पितृभक्त्यादिलेखनानुसारेण व्यवहारः अन्न इदमन्नमिमा आप इदमाज्यमित्यन्नजलघृतेष्वंगुष्ठनि

श्रा॰वि॰ योजनमितिवहुननवीनग्रंथेषुलिखितं इदमन्नमिमा आप इदमाज्यमित्यन्नजलघृतेष्वंगुष्ठनियोजनानंतरमिदं हविरिति पुनरन्नेंगु
४ ष्ठनियोजननमिति प्राचीनसंप्रदायः तदनयोः पक्षयोः प्राचीनः संप्रदायः प्रमाणिका तथाहि कल्पतरौ श्राद्धकांडे पैठीनसिः इदं हवि
रित्येवमंगुष्ठमन्नविधिं ब्राह्मणेभ्योदद्यात् अस्यायमर्थः अन्नविधिरन्नप्रकारः पायसादिः स ब्राह्मणांगुष्ठनिवेशनपूर्वकमिदं
हविरित्यभिधाय संकल्पनीय इति लिखितं अन्नान्नोत्सर्गवाक्ये एतत्तेन्नं सोपकरणं स्वधेति क्रमः एवमर्धपिंडस्तत्रदानेष्वपि
प्रथमं तेपदोच्चारणं ततो देयद्रव्यनामोच्चारणं कर्त्तव्यम् कात्यायनादौ तथैव वाक्यश्रवणात् प्रेतश्राद्धेषु ब्रह्मपुराणाद्यनुसारेण
तावास्य तन्नायं नियमः ततः पवित्रजपानंतरमन्नविकरणम् तत्र मंत्रद्वयम् अनग्निदग्धा ये जीवा ये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन
तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिमित्येकः अग्निदग्धाश्च ये जीवा येप्यदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यंतु तृप्ता यान्तु परां गतिमित्यपरः
तत्र यजुर्वेदिनां नियमतः प्रथममंत्रे गोवीन्नविकरणात्कात्यायनेनास्यैव गृहीतत्वात् वेदभिन्नानां द्वितीयमंत्रः पौराणोक्तत्वा
त्प्रयोज्य इति तत आचमनं ततो हरिस्मरणं ततो गायत्रीमधुवाताजपः स च सव्येन अपसव्येन प्रमाणाभावात् श्राद्धोपक्रमे गा
यत्रीजपवत् न च पूर्ववद्गायत्रीं जपित्वेति कात्यायनसूत्रे पूर्ववदित्यतिदेशादपसव्यप्राप्तिरिति वाच्यं पूर्वमपसव्योपदेशाभा
वात् तथा च तत्र पूर्ववदित्यनेन पूर्वोपदिष्टप्रणवव्याहृतिसाहित्यस्यातिदेशः भवशर्मप्रतिहस्तकमतेऽत्र गायत्रीमधुवाता राम॰ ४

जपोनास्ति ततः पिंडस्थानेऽपसव्येन रेखाकरणम् उल्मुकभ्रामणम् छिन्नमूलकुशास्तरणम् सव्येन देवताभ्य इति जपः ततो
ऽपसव्येन पिंडस्थानेऽवनेजनदानं ततः पिण्डोत्सर्गः तत्रापि तेपदस्य प्रथमतनः पिण्डः स्वधेति वाक्योच्चारणम् ततः
करप्रोञ्छणं ततस्त्राचमनं तत्र त्रिराचमेत्यभिधानात् चुलुकत्रयात्मकस्याचमनपदार्थस्य त्रिरित्यनेनान्वयात् चुलुकन
वतयाऽऽचमनं मन्यंते वस्तुतस्ताचमनस्वरूपस्य चुलुकत्रयादानमनुवादारूपत्वादिति भाति ततोऽत्र पितर इत्याद्यनुष्ठा
नं ततः प्रत्यवनेजनं ततो नीवीविस्रंसनं ततस्त्राचमनं ततः सव्यहस्तेन सूत्रमादाय दक्षिणहस्तेन वामान्वारब्धेन पिण्डे
परि सूत्रधारणा नमो इति पठित्वा ॐ एतद्वः पितरो वास इति प्रत्येकमविकृतेन मंत्रेण ततस्तदुत्सर्गः ततस्तूष्णीं गंधा
दिदानम् ततोऽसय्यादकदानादि अत्रापाककेऽश्राद्धेऽक्षय्योदकदानादीनि केचिन्निवर्त्तयेति प्रतिवचनाभावात् त
त्र युक्तं एवं सति प्रथमगायत्रीजपादेरपि निवृत्तिरापद्येत ब्राह्मणानुज्ञानाभावात् तस्माद्ब्राह्मणाभावे ब्राह्मणकर्तृकाभ्य
नुज्ञानप्रतिवचनादीनि निवर्त्तंतां भोजनांतस्यास्मत्संप्रतु यजमानकर्तृकत्वे अन्नोत्सर्गादि विदितिततस्त्राशीःप्रार्थनं ततस्त्रदा
तारो भिवर्द्धतां वेदः संततिरेव चेत्यत्र वेदशब्दस्य प्रथमैकवचनांतस्यास्मत्संप्रदायपाठः कात्यायनसूत्रे प्रथमैकवचनांत
स्यैव परंपराप्रदर्शनात् अग्निपुराणादौ तथादर्शनाच्च तत ऊर्जं वहन्तीरिति जलधारादानं पिंडोत्थापनम् उल्मुकस्याग्नि

श्रा॰वि॰ न्नमूलानांचाग्नौप्रक्षेपः अर्घपात्रोत्तानीकरणं दक्षिणा देवताभ्यइतिजपः दीपनिर्वापनं हस्तपादप्रक्षालनम् आचमनं

५ विष्णुस्मरणम् श्राद्धीयद्रव्यस्यब्राह्मणेप्रतिपादनम् एकोद्दिष्टेतुएकस्येद्दिष्टपतयाएकवचनांतप्रयोगेणवाक्यम् ॐअ

द्याऽमुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथोऽमुकगोत्रस्यपितुरऽमुकशर्मणः सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धमहंकरिष्यइति

संकल्पवाक्यम् आश्विनकृष्णचतुर्दश्यांशस्त्रहतादीनामेकोद्दिष्टम् शस्त्रादिहेतुकमरणयोगिनामश्विनकृष्णचतुर्दशी

श्राद्धाधिकरणंविधीयते तथाचनिमित्तानांतदधिकरणोपस्थितिमात्रेणचरितार्थत्वात्संकल्पवाक्येनिमित्तोल्लेखोविफलइ

ति ॐअद्याऽश्विनकृष्णचतुर्दश्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणएकोद्दिष्टश्राद्धमहंकरिष्यइत्येवमेवसंकल्पोयुक्तः एवम

शौचादिनाज्ञपाहेसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धाकरणेऽशौचांतेसतियातिथिःप्राप्यतेतस्यामेकोद्दिष्टंश्राद्धंकर्त्तव्यम् शुचीभूते

नदातव्यंयातिथिःप्रतिपद्यतेसातिथिस्तत्रकर्तव्यानत्वन्यावैकदाचनेतिवाक्येनशौचावस्थाप्राप्तप्रथमतिथिःश्राद्धाधिक

रणत्वेनबोध्यते तत्रापिनिमित्तोल्लेखःऽप्रयोजकःप्राप्ततिथेरेवोल्लेखःप्रयोजकः तथाचाद्यामुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथा

वमुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणःसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धमहंकरिष्यइत्येवंसंकल्पोन्याय्यः प्रेतश्राद्धरूपैकोद्दिष्टेविशेषः त रामः

त्रप्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धांतर्गतैकादशाहश्राद्धमहंकरिष्यइत्येवंसुगतिसोपानेवाक्यंतत्रयुक्तंमहाशौचांतद्वितीयदि ५

नेयम्कादशाह पद स्यानन्त्यात प्रथममासिकश्राद्ध पिंडस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्वतेम यादीयते तवोपतिष्ठतामित्यवनेजनं कुशोपरि द
द्यात् ततस्तिलघृतमधुयुतेनान्नेनपिंडंकृत्वाघृतमधुभ्यामभिधार्य्यदक्षिणहस्तेन मोदकादीनिवादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपि
तरकप्रेत प्रथममासिक श्राद्धे एषपिंडस्तेमयादीयते तवोपतिष्ठतामितिवामान्वारब्ध दक्षिणहस्तेनावनेजनस्थानेपिंडंदद्या
त् ततोदर्भमूलेकरंप्रोच्छ्य सव्यंकृत्वाचम्य हरिंस्मृत्वाऽपसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखः ॐ अत्रपितर्मादयस्व यथाभागमावृ
षायस्वेतिपठेत् ततउत्तराभिमुखीभूय श्वासंनियम्यपितरंभास्वरमूर्तिंध्यायन् मुखंपर्यावर्त्तयन् अमीमदंतपितायथाभाग
मावृषायिषतेतिपठेत् ततोऽवनेजनपात्रंदत्तावशिष्टजलयुतंवामहस्तेकृत्वा दक्षिणहस्तेमोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुक
गोत्रपितरमुकप्रेत प्रथममासिकश्राद्धेपिण्डेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वतेमयादीयते तवोपतिष्ठतामितिप्रत्यवनेजनंपिण्डोपरिद
द्यात् ततोनीवींविस्रस्य सव्यंकृत्वाचम्य अपसव्यंकृत्वा वामेनपाणिनाधृतंसूत्रं दक्षिणेनादाय उभाभ्यांपिण्डोपरिए तत्तेपित
र्वासइतिसूत्रंधृत्वामोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत प्रथममासिक श्राद्धपिण्ड एतद्वासस्तेमयादीयते तवोप
तिष्ठतामितिसूत्रंसुमुत्सृजेत् ततस्सूक्ष्मीगंधपुष्पादिकंदद्यात् ततःपिंडशेषान्नंपिण्डसमीपेविकिरेत् ॐ शिवाआपःसंत्वि
तिजलं ॐ सौमनस्यमस्त्वितिपुष्पं अक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलानन्नपात्रोपरिक्षिपेत् मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र

आ॰वि॰ स्यपितुरमुकप्रेतस्यप्रथममासिकश्राद्धदैवतैतदन्नपानादिकमुपतिष्ठतामित्यसव्येनोदकंदद्यात्ततःसव्यंकृत्वाॐअघोराःपिता
६ स्त्विति दक्षिणांदिशंपश्यन्पिण्डोपरिपूर्वाग्रांजलधारांदद्यात्ततःपूर्वाभिमुखीभूयॐगोत्रंनोवर्द्धतांदातारोनोभिवर्द्धन्तांवे
दाःसंततिरेवचेत्यादिनाशीःप्रार्थनंकुर्यात् ततोऽपसव्येनपिण्डोपरिसपवित्रान्कुशान्धृत्वापुटकादिस्थजलेनॐऊर्जंव
हन्तीरमृतंघृतंपयःकीलालंपरिस्रुतंस्वधास्थतर्पयतमेपितरमितिकुशोपरिदक्षिणाग्रांजलधारांदद्यात्ततःपिण्डमाघ्रायोत्थाप
येत्पिण्डाधारकुशानुल्मुकंचवह्नौक्षिपेत् अर्घपात्रमुत्थाप्यमोदकादीन्यादायॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यकृतैतत
प्रथममासिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदंरजितंचन्द्रदैवतंयथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्सृजइतिदक्षिणांदद्यात्ततः
सव्यंकृत्वाॐदेवताभ्य इतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वा पाणिनादीपंनिर्वाप्य हस्तौपादौप्रक्षाल्यसव्यमाचमनंचकुर्यात् ॐप्रमा
दादिति पठित्वा विष्णुंस्मरेत् श्राद्धीयवस्तुनिब्राह्मणायप्रतिपादयेत् जलेवाक्षिपेत् प्रायेणापत्रिकमेवमासिकश्राद्धकवर्तीत्यप
त्राद्धप्रयोगोलिखितःत्रिपक्षश्राद्धमपिकर्तव्यमितितच्चमासिकवत् एवमेवद्वितीयमासिकतृतीयमासिकचतुर्थमासिकपंचममासि
कोनषाण्मासिकषाण्मासिकसप्तममासिकाष्टममासिकनवममासिकदशममासिकैकादशमासिकोनवार्षिकद्वादशमासिकश्राद्धे एम॰
षुतत्तदशक्षेपेणप्रयोगऊह्यः अधिमासियानेएकादशमासिकानंतरंद्वादशमासिकंततऊनवार्षिकंततस्त्रयोदशमासिकंश्राद्धं ६

मिति क्रमः सपात्रकमासिकश्राद्धकरणे ब्राह्मणनिमंत्रणस्वागतप्रश्नपाद्यार्घदानाचमनीयदानब्राह्मणोपवेशनप्रतिवचननमोवाचन
अत्राक्षय्योदकदानवाक्ये श्राद्धविशेषणत्वेनोपात्तानां षष्ठ्यंतानां पदानां पदानादानोद्देश्यभूताभिधायकानां च षष्ठ्यंतानां पदानां प्र
योगे योर्वा पर्यायनियमो दृश्यते तत्रोभयत्राप्यन्वयप्रतीतेरेवैकल्पात्कल्पतो न विशेषः एवं दक्षिणादानवाक्येपि आभ्युदयिकसंकल्प-
वाक्येपि न विवादः नांदीमुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकं वाक्यमुच्चारयेत्प्राज्ञोऽन्यत्र पितृपूर्वकमिति यद्यप्यस्ति प्रपितामहानुपू
र्वीवाक्यकरणे प्रमाणं तथाप्युपदेशानुरोधात्पितृपूर्वकमेव वाक्यं क्रियते तत्रोपदेश एव न तु प्रामाणिकानुमतः शरणं वस्तुतः प्रपि
तामहपूर्वकं वाक्यं युक्तं अत्र पित्राद्यर्घपात्रेषु यवप्रक्षेपे विवादः तत्र तिलप्रक्षेपमंत्रातिदेशेन यवादिपदप्रक्षेपेण पाठ इत्यभिमा
नो बीजं वस्तुतोऽतिदेशे न प्रमाणं हलायुधनिबंधे मुख्यत एवमेवास्य मंत्रस्योपदेशादिति तत्र यवोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनि
र्मितः प्रत्नमद्भिः पृक्तः पुष्ट्या नांदीमुखान्पितॄँल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेत्यस्य तं प्रदायेपाठः स च हलायुधनिबंधे तथैव मंत्रस्य लेखना
द्युपदेशस्य परंपराप्राप्तत्वेन स्थैर्याच्च तथैव युक्तः प्राचीनपितृभक्तिश्राद्धकल्पादिग्रंथेषु तथैव लेखनाच्च केषुचिद्ग्रंथेषु शेषोऽधिप-
त्वा नांदीमुखान्पितॄँल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेति पितृनिति पदमधिकं दृष्टमस्ति तदधिकमेवेति अत्र भूस्वाम्यन्नदानेपि देववि-
धिं कुर्वंति तन्न युक्तं तस्याभ्युदयिकबहिर्भूतत्वेन दैवविधौ प्रमाणाभावात् तथा च पित्र्यविधिनैव युक्तं इति अत्र नांदीमुखाः पितरः

श्रा·वि· श्रीयंतामित्यस्यस्थानेइतिकात्यायनसूत्रेतत्रान्यत्रकथितषष्ठ्यंतद्वारणार्थमस्यपदवारणार्थंप्रथमांतपदेननिर्देशः पितरःप्री
७ यंतामितिचोक्तं एतद्देववाक्यमंत्रप्रयोक्तव्यमितिकेचित् अस्मत्संप्रदायेतु श्राद्धांतरवत्प्रत्येकोद्देश्यतायांबाधकाभावात् वाक्य
स्यषष्ठ्यंतपदात्स्यपदप्रयोगनिवारणार्थत्वेनचरितार्थत्वात् अमुकगोत्रामाताऽमुकदेवीनांदीमुखीदत्तैतदन्नपानादिभिः प्रीय
तामितिवाक्यंक्रियते अत्रवैदिकमंत्रेष्वपिनांदीमुखपदंयोजयित्वापठंति अत्रनांदीमुखाःपितरोमादयध्वम् नमोवोनांदीमु
खाःपितरोरसायेत्यादिक्रमेण तत्रयुक्तम् मंत्रेपितृयोजनस्याप्रामाणिकत्वात् लौकिकवाक्येष्वेवनांदीमुखान्पितॄनहमाह
येइत्यादिनाप्रकारेणप्रतिपदंसूत्रेनांदीमुखपदयोजनात् नित्यश्राद्धेपिगोत्रसंबंधिपदानामुच्चारणपूर्वकमेववाक्यंपि
तृभक्तावपितथैवलिखितं अत्रकेचिद्दक्षिणादानंनकुर्वंति तत्रयुक्तम् हंतयज्ञमदक्षिणमितिवाक्येनदक्षिणतयाआवश्य
कर्तव्यत्वेनबोधनात् यज्ञपदेनतत्रश्राद्धस्याभिधानात्प्रकरणात् नचनित्यंश्राद्धमदैवंस्याद्दक्षिणापिण्डवर्जितमितिवाक्ये
नविशेषदक्षिणानिषेधः अकरणेऽनिष्टश्रवणस्यान्यथास्थापयितुमशक्यत्वात् दक्षिणापिंडवर्जितमितिवाक्यस्यान्यथा
प्युपपत्तेःसामान्यतःप्राप्तदक्षिणाविधिबाधकत्वाभावात् तथाहिश्राद्धपद्धत्यांव्याख्यातम् नित्यंश्राद्धमदैवंस्यादर्घ्यपिंडवि राम·
वर्जितंचदक्षिणादयेतासिप्यतेतेनतत्रनित्यश्राद्धेदक्षिणादेयेत्यर्थः इति एवंस्कंदपुराणादिवाक्यमपीदृशमन्यथायोजयितुंशक्यं १

दक्षिणाबोधकवाक्यमनन्यथासिद्धमिति अतएवपितृभक्तावपात्रकनित्यश्राद्धप्रयोगलेखनेपि ततोयथाशक्ति दक्षिणांदद्यादितिनि
त्यवद्दक्षिणादानंलिखितंनित्यंश्राद्धमदैवंस्यादर्घ्यपिंडविवर्जितमितिवाक्यंलिखितंतेनदक्षिणानिषेधशंकापिनावतारिता नित्य
श्राद्धाभिधायकंवाक्यमवतीर्य तत्रवार्षपिंडावाहनविश्वेदेवश्राद्धानि निषिद्धानिपूर्वेदिननियमश्राद्धदिननियमाग्नौकरणाश्रा
द्धोत्तरकर्मज्ञातिभोजनान्याचारान्निवर्त्ततेइतिचनिषिद्धपरिगणनेदक्षिणानगणितापितृभक्तौस्मृतिसारादावपिदक्षिणादानंकर्त्त
व्यमितिलिखितं अतोमीमांसकानामप्यपात्रकेपिनित्यश्राद्धेदक्षिणादानसंप्रतिपत्त्यानिर्विकल्पकंदक्षिणादानेतीर्थश्राद्धेतु
विशेषः तथाआमान्नेनैवकर्त्तव्यमर्घावाहनवर्जितमिति तथाच देवीपुराणेतीर्थेषुब्राह्मणान्नैवपरीक्षेतकदाचन अन्नार्थि
नमनुप्राप्तंभोज्यंतंमनुरब्रवीत् सक्तुभिःपिंडदानंचसंयावैःपायसेनवाकर्त्तव्यमृषिभिर्दिष्टंपिण्याकेनगुडेनवादेयंतुतिलपि
ण्याकंशक्तिमद्भिर्नरैःसदा श्राद्धंतुतत्रकर्त्तव्यमर्घावाहनवर्जितंश्वध्वांक्षगृध्रकाकानांनैवदृष्टिहतंचयत् श्राद्धंतत्तैर्थिकंज्ञेयंपि
तृणांतृप्तिकारकं अकालेप्यथवाकालेतीर्थश्राद्धंतथानरैःप्राप्तैरेवसदाकार्यंकर्त्तव्यंपितृतर्पणं पिंडदानंततःशस्तंपितृणांचाति
वल्लभं विलंबोनात्रकर्त्तव्योनचविघ्नंसमाचरेत् संयावोघृतगोक्षीरगोधूमसाधितोभोज्यविशेषः अपिण्याकस्तिलखलिः पुनः
तिलपिण्याकपदंतिलमात्रविधायकमितिपितृभक्तिः अकालेविहितामावास्यादिव्यतिरिक्तेपिनतुनिषिद्धेपि निषेधविधानेनि

रोधात् नचनिषेधएतदतिरिक्तविषयः सामान्येबाधकाभावात् नचैतदेववाक्यंबाधकं एतस्यान्यथोपपादनादिति एवमेषपितृभ
क्तिः पिंडदानमुखेनप्रधानश्राद्धविधानमेवतत्रतत्तद्व्यक्तंतेयं श्राद्धंतुतत्रकर्तव्यमितिस्वयमेवाभिधानात् पिंडदानेततः शास्त्र
मितितीर्थेकेवलपिंडदानमपिकर्तव्यमितिबोधितं प्राप्तैरेवसदाकार्यमित्यनेनविलंबोनास्तिकर्तव्यइत्यनेनचतीर्थप्राप्तोतथाक
र्तव्यंयथातीर्थप्राप्त्यनंतरंस्नानादिनिषिद्धकालांतरसंयोगेनभवतिकिंतुतीर्थप्राप्त्यानंतरं तीर्थश्राद्धक्रियानुगुणस्नानसंध्यात
र्पणदेवपूजानंतरमेव श्राद्धक्रियाक्रियतेइतिबोध्यते तदनुगुणातिरिक्तस्वाध्यायाचरणेनविलंबसंभवात् अतोदिनांतरेतीर्थप्रवे
शेस्नानादौकृतादिनांतरेश्राद्धंक्रियतइत्युक्तंतदिदंतीर्थश्राद्धमामन्नेनैवकर्तव्यं आपद्यनग्नौतीर्थेचचंद्रसूर्यग्रहेतथा आमश्रा
द्धंद्विजैःकार्यंशूद्रेणतुसदैवहीतिवाक्येनद्विजानामपितीर्थेआमामान्नश्राद्धविधानात् अत्रापदीतिआत्मनोदेशकालादी
नांचोपप्लवावस्थाकथितासेनस्वाशक्तौदेशकालोपप्लवेपाकक्रिययाश्राद्धासंभावनायामामश्राद्धंकर्तव्यमित्यर्थः अनग्नावितिपा
कयोग्याग्निरहितइत्यर्थः नत्वानग्नौश्रौतस्मार्ताग्निरहितेइत्यर्थः अनग्निमतामपिब्राह्मणानांसांवत्सरिकादौसिद्धान्नश्राद्धा
चरणस्यसर्वप्रमाणिकसमंतत्वात् आमश्राद्धेपिंडादिकमपिआमान्नेनैवकर्तव्यम् यदाहजाबालिः आमश्राद्धंयदाऽनग्निःस
र्वं तैनैवमनीषिणः येनाग्नौकरणंकुर्यात्पिण्डांस्तेनैवनिर्वपेदिति अत्राप्यनग्निः पाकयोग्याग्निरहितइत्यर्थः काम्यंश्राद्धमामान्नेन

नकर्त्तव्यम् तथाह लघुहारीतः श्राद्धविघ्ने द्विजातीनामामश्राद्धं प्रकीर्तितम् अमावास्यादिनियतं मास संवत्सरादृते इति अत्र नियत
तमावश्यकमित्यर्थः तेनावश्यके अमावास्यादिश्राद्धे ऽग्न्याद्यभावे आमान्नविधिः न काम्ये आवश्यकेपि मासिकसांवत्सरिका
द्यवेकोद्दिष्टे नामान्नविधिः मास संवत्सरादृते इति वचनात् एकोद्दिष्टं तु कर्त्तव्यं पाकेनैव सदा स्वयमिति सिद्धान्तस्यैव वाक्यांतरे
णापि नियमतो विधानात् पाकासंपत्तौ च स एवाह अभावे पाकपात्राणां तदहः समुपोषणमिति शूद्रेण सर्वश्राद्धमामा
न्नेनैव कर्त्तव्यम् शूद्रेण तु सदैव हीति वाक्यात् आमश्राद्धे मांसादिव्यंजनान्यमान्येव देयानीति श्राद्धपल्लवः भुजबलभीमे अ
पत्नीकः प्रवासी च यस्य भार्या रजस्वला आमश्राद्धं द्विजैः कार्यं शूद्रेण तु सदैव हीति अथ दंपतिपूजनविवेचनं तत्र संपूज्य
द्विजदांपत्यं नानाभरणभूषणैः वृषोत्सर्गं च कुर्वीत देया च कपिला शुभेति वाक्यम् अत्र नानाभरणभूषणैरिति भूषणपदं
क्रियापरं न पुनरुक्तिः अत्र संपूज्येति क्त्वाश्रवणात् वृषोत्सर्गांगं दंपतिपूजनमित्याहुः तन्न विनिगमनाभावेनोभयस्यापि प्रधान
त्वात् समानकर्त्तृकताबोधनमात्रेण क्त्वाश्रुतेरित्युपपन्नेरिति दंपतिपूजनस्य प्रधानत्वात् वृषोत्सर्गाकरणेपि दंपतिपूजनं
युक्तम् अथ वृषोत्सर्गविवेचनम् तत्र वृषस्तरुणो वत्सतर्य्यश्च त्रिहायिन्यः चरणानि मुखं पुच्छं यस्य श्वेतानि गोपतेः लाक्षारस
सवर्णश्च तं नीलं इति निर्देशात् एवंविधवृषाभावेन्यो वृषभोपि पोषस्योपादेयत्वमाह वर्णात्स्ताम्रः कपिलो ब्राह्मणस्य प्रशस्यते स्नि

3717

श्रा॰ त्रि॰ ग्धरक्तेन वर्णेन क्षत्रियस्य प्रशस्यते कांचनाभेन वैश्यस्य कृष्णेनाप्यंत्यजन्मनः अत्र वृषोत्सर्गस्य वैदिकवहुमंत्रसाधनं तया वेदो
६ च्चारणानधिकृतस्य शूद्रस्य वृषोत्सर्गानधिकारप्राप्तौ कृष्णेनाप्यंत्यजन्मन इति शूद्रं प्रति वृषविशेषोपदेशेन वेदोच्चारणेऽधि
कारवोधनात् वृषोत्सर्गाधिकारो वोध्यते वेदोच्चारणेन विना तत्कारणकवृषोत्सर्गानधिकारे वृषविशेषकथनानर्थक्यापत्तेः
तस्मात् वृषविशेषोपदेशान्यथानुपपत्त्या शूद्रस्यापि वृषोत्सर्गेऽधिकारः कथ्यते तत्रापि एतयैवोत्सृजेरन्निति वृषोत्सर्गे
वैदिकवाक्यकरणत्वनियमविधानात्तेन विनोत्सर्गस्यानुपपत्तेरन्यथानुपपत्त्यापि शूद्रस्य वृषोत्सर्गवाक्यएव वेदपा
ठेनान्यत्रेति सर्वप्रामाणिकसिद्धम् शूद्रतुल्यन्यायतया मंत्ररहितायाः स्त्रिया अपि वृषोत्सर्गेऽधिकार इति केचित् तन्न
शूद्रवत् स्त्रिया अप्यधिकारवोधने प्रमाणाभावात् नहि तस्या अधिकारवोधनं विना कस्यचिद्वाक्यस्यानुपपत्तिः सामा
न्यविधेर्विशेषवचनेनैव वाधः वाधकस्य चानुपपत्तिमूलकत्वात् यावत्सवाधिते नुपपत्तिप्रशमो न भवति तावदेव वाध्ये
ते न चात्र सामान्यविधिप्रवृत्तौ काचिदनुपपत्तिरिति न तस्या अधिकारः एवमनुपनीतस्य त्रैवर्णिकस्य वेदशून्यतया वृ
षोत्सर्गेनाधिकारः वृषोत्सर्गकालश्च आशौचांतद्वितीयदिने कार्त्तिकी चैत्री रेवतीषु ताश्विनपूर्णिमा च तत्र कार्त्तिक्यां वृ राम॰
षोत्सर्गात्पूर्वमपूपदानमधिकम् आशौचांतद्वितीयदिने वृषोत्सर्गे आभ्युदयिकाभावः सपिण्डनानन्तरमाभ्युदयिकेऽधि ६

कारात् अत्राऽशनाय स्वाहेत्यकारान्ताशनशब्दस्य चतुर्थ्यन्तस्य सुगतिसोपाने लेखनम् अशनये स्वाहेतीकारान्ताशनिश
ब्दस्य चतुर्थ्यन्तस्य पाठः प्रमाणसिद्धः तथाहि अथ वृषोत्सर्गो गोयज्ञेनव्याख्यात इति पारस्करसूत्रे पूर्वोपदिष्टस्य गोयज्ञधर्मस्या
तिदेशात् अग्निरुद्रशर्वपशुपत्युग्राशनिभवमहादेवेशानानां देवतानां पायसाहुतावुपस्थितिः तत्राशनिशब्द इकारान्त एवो
पदिष्टः तत्रापि यजुर्वेदीय माध्यन्दिनी शाखा प्रमाणं तत्र हि ऊनचत्वारिंशेऽध्याये अग्निं हृदयेनाशनिं हृदयाग्रेण प
शुपतिं कृत्स्नहृदयेन भवं यक्ना शर्वं मतस्नाभ्यामीशानं मन्युना महादेवमन्तःपर्शव्येनोग्रं देवं वनिष्ठुना वशिष्ठह
नुः शिङ्गीनि कोश्याभ्यामिति कांडिकायामग्न्यादिदेवतानां कथितानां गोयज्ञे उपदेशात्तस्यां कांडिकायामशनिशब्दस्ये
कारान्तस्योपादानम् एतत्कांडिका शतपथे तस्मादशनिरसीति नामनिरुक्तिश्च पारस्करगृह्यसूत्रपद्धतिषु अशनये स्वाहे
ति प्रयोगश्च प्रमाणम् अशनशब्दस्य कुत्राप्युपदेशासंभावनायामपि एवमशनिशब्दस्य प्रामाणिकत्वप्रमितौ वृषोत्स
र्गपद्धतिषु अशनेरेव देवतात्वं नाशनशब्दस्येति स्थितम् पिष्टकाहुतिमंत्रेऽपि पाठद्वैतं तत्र द्विवेचनार्थमर्थः पदानि च वि
विच्यन्ते तत्र पूषा गा अन्वेतु न इत्यादिको मन्त्रः तत्र प्रथममादित्यविशेषवाचकः पूषणशब्दः प्रथमैकवचनान्तउपात्तः
ततो गोशब्दः पशुवाचको द्वितीयाबहुवचनान्तउपात्तः तत इण् गतावनुपूर्वो लोट् प्रथमपुरुषैकवचनान्तः ततः षष्ठी

आश्वि
१०

बहुवचनांतस्यास्मच्छब्दस्यनसादेशेरूपन्नइति पुनः पूषणशब्दस्यतादृशस्यैवोपादानम् ततोरक्षपालनइत्यस्यलोट्प्र
थमपुरुषैकवचनांतस्यप्रयोगः ततोऽर्वन्शब्दस्याश्ववाचकस्यअवर्णस्तत्सावनञइतिसूत्रेणात्रयादेशेकृतेऽर्वनइति
द्वितीयावहुवचनांतः ततः पूषण्शब्दस्यतादृशस्यैवोपादानम् ततोवकारादेर्वाजशब्दस्यान्नवाचिनोद्वितीयैकवच
नांतस्यरूपम् तस्यचमोनुस्वारेकृतेयजष्टुत्सकारेपरतोऽनुस्वारोच्चारणठ० ततः षणुदानइत्यस्यानुबंधलोपेसत्व
नत्वयोःकृतयोस्तनादित्वादुप्रत्ययेगुणेचलोट्प्रथमपुरुषैकवचनांतस्यरूपंसनोत्विति ततोऽस्मच्छब्दस्यचतुर्थीवहुव
चनांतस्यरूपंनइति तदयमर्थः पूषादेवतानोऽस्माकंगाः पशून्अन्वेतुअनुगच्छतुप्रतिलयत्विति यावतपूषाऽर्वतोऽ
श्वान्रक्षतुपूषावाजमन्नंनोऽस्मभ्यसनोतुददातु एवंपूषागाअन्वेतुनःपूषारक्षत्वर्वतः पूषावाजंठ० सनोतुनःस्वाहे
तिव्यवस्थितोमंत्रः तत्रऋषभांकनेपिविवादःसचसुगतिसोपानेनैवनिर्णीतः दक्षिणपार्श्वेचक्रेणतत्सजातीयपार्श्वे
शूलेन चेतिलेखनात् दक्षिणपार्श्वस्यसजातीयन्दक्षिणपार्श्वमेवापश्चाद्भागरूपंतस्यवामपार्श्वइतिपश्चाद्भागीयवाम
पादोपरिभागएवायाति पुरोभागवामपार्श्वविवक्षायांतद्वामपार्श्वेदूत्येवंब्रूयात् नतत्सजातीयेतिपदमुपादद्यादिति
हिरण्यवर्णइत्यादिष्वपिवर्णविवेचनापार्थःप्रदर्श्यते हिरण्यवर्णइतिशुद्धोपलक्षणम् हिरण्यवर्णाः शुद्धवर्णाः शुव

रामः
१०

यः पवित्रा पावकाः पावयित्र्यः पूञ् पवने इत्यस्य तस्य गवुलि अकारे शेरापि पावकादीनां छंदस्युपसंख्यानमिति अकारस्येत्वप्रतिषे
धेरूपम् यासु अप्सु जात उत्पन्नः कश्यपऋषिः यासु अप्सु इन्द्रो मघवा या आपः अग्निं वैश्वानरम् गर्भं भ्रूणं दधिरे धृतवत्यः
डुधाञ् इत्यस्य लिटि आत्मनेपदे प्रथमपुरुषबहुवचने रूपं सुवर्णाः शोभनवर्णाः ता आपः नोस्माकं सं शं स्योनाः कल्याण
प्रदा भवेतु यासाम् अपां राजा ईश्वरः वरुणः प्रचेताः याति गच्छति मध्ये ऽ नृतासत्यानृते तथ्यातथ्ये अवपश्यन् अवलोकय
न् जानानां लोकानां द्वितीयार्द्धं पूर्ववत् यासां अपां देवाः त्रिदशाः दिवि स्वर्गे कृण्वंति कुर्वंति कृ हिंसाकरणयोरित्यस्य रू
पम् भक्षमदनीयम् या आपः अंतरिक्षे आकाशे बहुधा बहुभिः प्रकारैर्भवंति संपद्यन्ते द्वितीयार्द्धं पूर्ववत् शिवेन कल्याणे
न मा मां चक्षुषा नेत्रेण पश्यत अवलोकयत आप इति संबोधनं शिवया कल्याण्या तन्वा मूर्त्या उपस्पृश तस्य शस्पर्शने [illegible]
लोप पूर्वस्य लोटो मध्यमपुरुषबहुवचने रूपं त्वं सहजशरीरावरणं मे मम घृतश्चुतः सर्पिश्च्युतः घृतं श्च्योतन्ति
रक्षरणो श्च्युतिर् इत्येके अग्निमधातोर्यकारमूलस्य क्विपि प्रथमाबहुवचने रूपम् शुचयः या आपः पावकाः पावयित्र्यः ता नइत्या
दि पूर्ववत् शन्नो देवीरिति मंत्रो निर्विवादः वृषभाभिमंत्रेण मंत्रो व्याख्यायते पिता वत्सानामित्यादि पिता जनकः वत्सानां तुर्ण
कानां पतिः स्वामी अघ्न्यानां गवाम् अर्जुन्य अघ्न्या गौरित्यमरः अथो इत्यो कारांतो निपातः समुच्चये पिता जनकः महतां बृहतां
गर्गणां तरुणषभृनां गर्गाणामिति तृतीयगर योइन्य

गिरइत्यस्य षष्ठीबहुवचनरूपम् वत्सः तर्णकः प्रथमांतः सांहितिका उकारः जरायुगर्भवेष्टनचर्म पुटस्तस्मान्नपुंसकप्रथमैकवच
नं प्रति धुकद्दुहप्रपूरणे प्रति पूर्वस्तस्मात्क्विपि प्रथमैकवचनभषभावे घत्वे चत्वैवरूपम् यो उन्नतिः पेपूषो भिनवं पनः त
स्यल्हादसत्वादेकारस्यत्वं पीयूषः यद्वापी पूषमिवामृतमिव पूषस्तस्मात्प्रथमैकवचने सोर्पत्वपत्लोपो आमिष्स्पास्सीरक्
षसंयोगोऽयं टावन्तः घृतं सर्पिः नदितिछन्दान्नपुंसकप्रथमैकवचनम् तदनंतरमुशब्दो निपातः समुच्चयवाचो ततइम
शब्दस्य षष्ठ्यंतस्य रूपम् तस्मिन्परत उशब्दस्यपणादेशः तद्वस्य रेतः रेतइतिसकारांतस्य तस्य रेतः शब्दस्य वीर्यवाच
कस्य नपुंसके प्रथमैकवचने रूपम् वत्सादीनियस्य रेतस्तेजः परं परमात त्कारणात्वादित्यर्थः तथाच मंत्रः पितावत्सानां पति
रघ्न्यानापथोपितामहतो गर्गराणां वत्सो जरायु प्रतिधुक्पीयूषस्त्रामीक्षा घृतं तद्वस्यो रेतः वृषोत्सर्जनमंत्रोव्याख्यायते
एनं युवानमित्यादिना एतच्छब्देन द्वितीयैकवचनान्तेनोपस्थितं वृषं निर्दिशति एनमुपस्थितं वृषपतिं स्वामिनं वोयुष्माकं
कृत उपस्थितावत्सतरीर्लक्ष्मीकृतं निर्दिशतिपइतिददानि स्यजानि तथाचायमर्थः हेवत्स तपोवोयुष्माकं कृते एनं वृषदं
दानिस्यजानि ददानीति डुदाञ्दाने इत्यस्य लोडुत्तमपुरुषैकवचने रूपं एतावतायुष्याकमयर्थे पं वृषोमयोत्सृष्टः स्वस्वत्वा
ध्वंसविषयः कृत इत्युक्तं भवति तडुद्देश्यत्वेनस्यागेतासां प्रयोजनमाह तेन वृषेण प्रियेणपत्यासह क्रीडतीः खेलंतसः चरथ

...प्रयोगेनेवसहशब्दाप्रयोगेपिमह[illegible]यंयागेततीयाक्रोडेरितिछांदसोजसिपूर्वे सवर्णः वत्सतरीत्यागमप्याहमा
नद्यांतेपूर्वार्द्धस्थितमिहान्वापततस्यविभक्तिपरिमाणेनप्रथमांतस्यान्नान्वयः तेनायमर्थः हेवत्सतयोषूपमितिनोऽस्माकंमाषा
...नेषधार्थः नास्मत्स्वत्वविषयाः युष्मास्वपि स्वत्वंमयानकृतमितियावत् एतावतावत्सतरीणानमप्युत्सर्गः प्रतिपादितः उत्सृष्टु
फलमाहसास्यजनुषासुभागारायस्पोषेणसमिषामदेमेति अर्थाद्वृषंणपोधनस्यपोषेणपुष्यासमृद्ध्या संमदेमत्दृष्टाभवे
मव्यवहितस्यापिसंशब्दस्याव्यवहिताश्चेतिछांदस्युपसर्गसंज्ञामदेमेति व्यसपेनश्यनोभावेशपिरूपंमदीहर्षे इत्यस्यलिङुत्त
मपुरुषबहुवचनेइषासंमदेमदेम अनेनचसम्मदेमेत्यर्थः इष्यतोतीदुइच्छायामित्यस्यक्विपित्तीयैकवचनेरूपंमिषेति
धनसमृद्ध्या अनेनचसंमदेमेत्यर्थः किंभूतेनरायस्पोषेणपाचसाप्रजनुषासप्तैवसाप्ताः सप्तन्शब्दस्यनकारांतस्यस्वार्थके
णिटिलोपेसाप्तमिति अकारस्यपकारदेशश्छांदसः जनुःशब्दोजन्मवाचीसकारांतः सप्तजन्मानिभावीत्यर्थे तमधी
ष्टोभूतोभूतोभूतोभावीचेति आर्हीयष्ठक्नसाप्यध्यर्द्धपूर्वद्विगोर्लुकसंज्ञायामितिलुकततस्ततीयैकवचनंसाप्तजनुष
सप्तजन्मभाविनेत्यर्थः अतएववृहस्पतिः हाटकप्रिति गौरीणांसप्तजन्मानुगंफलमिति गौरीशब्देनात्रगौरभिधीयते
प्रकरणात्सुभगालोकस्यप्रियाः संमदेमेत्यन्वयः रायस्पोषेणेति रैशब्दस्यषष्ठ्यंतस्यछांदसोविसर्जनीयस्यसकारः अन्ये

चवृषोत्सर्गस्यमंत्राः संप्रत्यधीयमानमाध्यंदिनीयशाखीयः ततः स्वत्रशसंतिकः सशपः इतिनविवेचिताः पितृहीनस्यबा
श्रा·वि· लस्य नामादिकर्मापितृहीनबालकनिरूपितमात्रादिपित्रादिमातामहादीनामभ्युदयिकश्राद्धंकुर्यात् तथाहि स्वपितृ
१२ भ्यः पितादद्यात्पुत्रसंस्कारकर्मणिपिण्डानोद्वाहनात्तेषांतस्याभावेतुतत्क्रमादितिवाक्यंप्रमाणं तस्यार्थः पुत्रसंस्का
रकर्मणिनामकरणादौपिताजनकः स्वपितृभ्यः स्वकीयपित्रादिभ्यः पिण्डान्दद्यात् श्राद्धंकुर्यात् पिण्डपदेनश्राद्धो
पलक्षणात् आउद्वाहनात् उद्वाहनंविवाहमभिव्याप्यसुतसंस्कारकर्मणि तेनविवाहपर्यंतेसुतसंस्कारकर्मइतिपर्यव
स्यति तस्याभावे तस्यपितुरभावे तत्क्रमात् पितुरुपक्रमेणपिण्डान्दद्यादित्यर्थः तथावयोनामादिकर्तापितृहीनस्यभव
ति सपितृहीनपित्राद्युपक्रमेणश्राद्धंकुर्यादित्यर्थः संपद्यते ततश्चपितृहीननिरूपितपित्रादिबोधनात् तन्निरूपितमा
त्रादिमातामहादयोपिलभ्यंते तस्येतिपदेनपित्रुपस्थानात् तत्संबंधशब्दत्वेनपुत्रस्योपस्थितौतेनकर्तव्यसंस्कारेणपित्रा
दिनिरूपणंनतुमाणवकपित्रा अतएकत्रतेननिरूपणान्मात्रादिपदकेमातामहादिपदकेचपितृहीननपुत्रेणैवनिरूप
णंतस्योपस्थितत्वात् निरुपकांतराकांक्षानिवृत्ते रुपस्थापकाभावाच्चेति तथाच तत्रमाणवकमातृपितामहीप्रपितामहीनां
नांदीमुखीनां माणवकपितृपितामहप्र[illegible]महानांनांदीमुखानांमाणवकमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानांनां

दीमुखानांमाणवकनामकरणनिमित्तकमाभ्यु[illegible]श्राद्धमहंकरिष्येइतिनामगोत्राद्युच्चारणपूर्वकवाक्यकर्त्तव्यंभवति ए
षचार्थः श्रीदत्तोपाध्यायसंमतः तथाहि पितृभक्तिश्राद्धकल्पग्रंथेषै लिखितम् अपुत्रस्यसपिण्डनानंतरं कुत्रश्राद्धप्राप्ति
रित्युक्तातदीपकन्याविवाहे आभ्युदयिकश्राद्धे ततप्राप्नोतीतितथा च कन्ययैवतत्रपित्रादिरूपणंनतुकन्यापित्रापित्रा
दिनिरूपणमितिस्फुटपत्रतुपितुरभावेनासिक्षतादिनातस्याकर्तृत्वेतत्प्रतिनिधित्वेनतत्पुत्रनामादिकर्त्तायोभवतिस
माणवकपितुर्मात्रादिपित्रादिमानामहानांश्राद्धंकुर्यात् तस्याभावेतुततक्रमादितिवाक्यस्यतत्रानुपस्थितेः तथा च माणव
कपितुर्मातृपितामहीप्रपितामहीनानांद्रीमुखानामाणवकपितुःपितृपितामहानाप्रपितामहानांनांदीमुखानांमाणव
कपितुर्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानांनांदीमुखानामाणवकनामकरणनिमित्तकमाभ्युदयिकश्राद्धमहंकरिष्ये
इतिनामगोत्राद्युच्चारणपूर्वकंवाक्यंकर्त्तव्यम् एवंचपितुरभावेसर्वत्रमाणवकेनैवनिरूपणम् माणवकपितरिजीवति
[illegible]णवकपितृनिरूपिताएवमात्रादिपित्रादिमातामहादय इति निस्तरंगम् अशौचांतद्वितीयदिनेप्रथमंप्रेतत्वविमुक्ति
[illegible]शाद्यादियथाकालंषोडशश्राद्धमहंकरिष्येइतिप्रथमः संकल्पः ततः प्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धांतर्गताद्यश्राद्धम
[illegible]इति द्वितीयः संकल्पः पत्रतु एकादशमासाभ्यंतरे ऽथिमासपातस्तत्रप्रेतत्वविमुक्तिकाम आद्यादियथाकालंसप्र

आ॰ वि॰ दशश्राद्धान्यहंकरिष्येइतिप्रथमःसंकल्पः अत्रचसंवत्सराभ्यंतरेयद्यधिमासपातोभवतितदामासिकार्थेदिनमेकंवर्द्धयेदिति
१३ विष्णुवाक्यंप्रमाणंसप्तदशश्राद्धकरणे तथाहि मासिकश्राद्धाधिकरणत्वेनाधिकदिनमेकंतद्वाक्यंवोधःपतितेनाधिकं
सप्तदशश्राद्धंवोधपतितेनैकादशाहानंतरंयत्रद्वादशभिर्दिनैर्द्वादशमासिकानिकृत्वात्रयोदशेह्निसपिण्डनंकुर्यादितिविधि
तत्रैवाधिमाससंभवेएकदिनश्राद्धवृद्ध्यात्रयोदशभिर्दिनैस्त्रयोदशमासिकानिकृत्वाचतुर्दशेह्निसपिण्डनंकुर्यादितिपर्यव।
सितार्थोभवति एवंचएकादशमासाभ्यंतरेऽधिमासपातेसप्तदशश्राद्धानिकर्तव्यानित्यायाति तथाचमुख्यपक्षेवर्षसपिण्ड
नेमासक्रमेणैवत्रयोदशसुमासेषुत्रयोदशमासिकानिमरणतिथिसजातीयतिथौकर्तव्यानीति एकाहोनषाण्मासिकेऊन
मासिकम् एकाहोनवर्षेऊनवार्षिकंश्राद्धंकर्तव्यम् द्वादशदिनेसपिण्डनेप्रथममासिकद्वितीयमासिकतृतीयमासिक
चतुर्थमासिकपञ्चममासिकसप्तममासिकाऽष्टममासिकनवममासिकदशममासिकै कादशमासिकद्वादशमासिकोन
वार्षिकत्रयोदशमासिकानि अनुक्रमेणैकस्मिन्दिनेकर्तव्यानित्रिपक्षेसपिण्डनेमासेप्रथममासिकंकृत्वात्रिपक्षपूरणा।
पूर्वदिनेद्वितीयमासिकादित्रयोदशमासिकपर्यंतानिद्वादशमासिकानिकर्तव्यानित्रिपक्षपूरकमरणतिथौसजातीयतिथौ राम
सपिण्डनदिनेएवंसर्वाणिकर्तव्यानिषष्ठमासेसपिण्डनपक्षेपंचसुमासेषुपंचमासिकानिमरणतिथिसजातीयतिथौक्त १३

त्वा षाण्मासिकपूरणपूर्वदिने ऊनषाण्मासिकादीनि दशमासिकानि कर्त्तव्यानि षष्ठमासपूरकमरणतिथिसजातीयतिथौ सपिण्ड
नदिने एव वा ऊनषाण्मासिकादीनि कर्त्तव्यानि नवममासे सपिण्डनेऽष्टसु मासेषु षष्ठमासिकानि कर्त्तव्यानि एकाहोनषाण्मासि
के ऊनषाण्मासिकं कर्त्तव्यं नवममासपूरणपूर्वदिने नवममासिकादीनि एवाद्युपद्रव षण्मासिकानि कर्त्तव्यानि नवममास
पूरणमरणतिथिसजातीयतिथौ सपिण्डनदिने एव वा कर्त्तव्यानि एकादशाहानंतरं दिने केकमासिकश्राद्धकरणे त्रयो
दशसु दिनेषु त्रयोदशमासिकानि कर्तव्यानि षष्ठे दिने मासिकद्वयं ऊनषाण्मासिकं षष्ठमासिकं च कर्तव्यम् त्रयोदशे दि
ने मासिकद्वयम् ऊनवार्षिकं त्रयोदशमासिकं च कर्तव्यम् चतुर्दशे दिने सपिण्डनम् शूद्रेण तु त्रयोदशदिने एव सपिण्डनं
कर्तव्यमिति विशेषः अथ च त्रिपक्षादौ सपिंडनपक्षे प्रथममासादौ यदि त्वाशौचमापतति तदाशौचापगमे मासिकं
कृत्वाऽग्रिममासादौ प्रकृततक्रमेण मासिकं कर्त्तव्यम् सूतकं पापतति तदीक्षतान्ते मासिकं कृत्वाऽग्रे प्रकृतक्रमेण मासि
कं कर्त्तव्यम् यदि राष्ट्राद्युपद्रवरूपविघ्नेन दिनविस्मरणादिना वा सपाहज्ञानेन श्राद्धं न कृतम् तदा एकादश्यां पतितानां
मासिकानि कृत्वाऽग्रे प्रकृतक्रमेण मासिकं कर्त्तव्यं मासिकस्यैकोद्दिष्टरूपत्वात् एकोद्दिष्टस्य च कर्तव्यतायां श्राद्धवि
घ्ने समुत्पन्ने स्वपाहे विदिते तथा एकादश्यां प्रकुर्वीत तत्कृष्णपक्षे विशेषत इति वाक्यं प्रमाणं सूताशौचयोरपि तदनंतरकाल

त्वकर्तव्यं बाधितमेकोद्दिष्टस्येति अग्निममासिके पतितं मासिकं क्रियते इति जघन्यः पक्षः प्रमाणाभावात् केचित्तु प्रथममासिमा
सिकश्राद्धाकरणे अपर्याप्तात्तु प्रतीतिवाक्येन मासद्वयातेमासिकद्वयं कर्तव्यं एवं प्रत्यत्तुमासिकद्वयं कर्त्तव्यमित्स्य षमेव क्रमः
तन्त्रचवाक्यं बलेन तृतीयऋतौ पूर्वदिने ऊनषाण्मासिकन्तु पूर्णौ पंचममासिके कर्त्तव्ये एवं च षष्ठ ऋतौ पूर्वदिने ऊनवार्षि
कं षष्ठ ऋतौ एकादशमासिकद्वादशमासिके कर्तव्ये यत्तु द्वादशाएव दिने सपिण्डनकर्त्तव्यतायां प्रथममासिकादौ कृते ऽशौ वा
दिना सपिण्डनबाधस्तत्राकृतमासिकादेरकिञ्चित्करत्वम् तद्दिनसपिण्डनकृयोपाधिकत्तयासपिण्डनासंभवे कृतमासि
कानामयथाकालकृतत्वेनाकृतकल्पत्वात् एकाहादिकर्तव्यसपिण्डनक्रियाकल्पे तु प्रथमगृहीतकल्पस्यानिर्वाहे कल्पांतरं
ना श्रीयते इति मतमनादेयं प्रेतत्वविमुक्तिहेतुत्वेन सपिण्डनक्रियाया अवश्यकर्त्तव्यत्वेन बाधकत्वापातरानवकाशादिति
अथावश्यकश्राद्धकालाः तत्र विष्णुः अमावास्यास्तिस्रो ऽष्टकास्तिस्रो ऽन्वष्टका माघी प्रोष्ठपद्यूर्ध्वं कृष्णत्रयोदशी व्रीहियवपा
कौ चेति एतांस्तु श्राद्धकालान्वै नित्यानाह प्रजापतिः श्राद्धमेतेष्वकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते अमावास्याइत्यनेन केवलायां
अमावास्याया विधानादमावास्यामात्रं निरग्निनाभावस्यक श्राद्धकाल इति प्रतिपादितम् तेन। अमतामिंदुक्षयो निमित्तं
तरम् तत्र तेषामिंदुक्षयापेक्षया तद्व्यवस्थापकानि बहूनि वाक्यानि तत्रोपयुक्तानि अमावास्यायां तु यस्मिन्दिने ऽपराह्णे ऽमा

वास्यालाभस्तस्मिन्नेवदिनेश्राद्धं उभयदिनेत्वपरान्हेऽमावस्यालाभे प्रथमदिनेश्राद्धं प्रथमप्राप्तत्यागस्यान्याय्यत्वात् उभयदि
नेत्वपरान्हेऽमावास्याया अलाभे उत्तरदिने मध्यान्हेऽपि श्राद्धं कर्तव्यं मुख्यकालालाभात् अविशेषान्मलमासामावास्याय
मप्यावश्यकं श्राद्धं कर्तव्यम् तिस्रोऽष्टका इति पौषमाघफाल्गुनकृष्णाष्टम्यः तासु चापूपमांसशाकानि श्राद्धद्रव्याणि तत्रा
पूपस्यान्नरूपतया तस्यैव तृप्तिक्षमतया मुख्यत्वं मांसशाकयोस्तु उपकरणत्वेनान्वयो यथासंख्यमष्टकाद्वये मुख्यद्रव्यमो
दनादिकमेव अत्र पारस्करगृह्यम् ऊर्द्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोऽष्टका ऐन्द्री वैश्वदेवी प्राजापत्यापित्र्याप्यपूपमांसशाकैर्य
थासंख्यम् अत्र तिसृषु यथासंख्यपित्र्यापीत्यनेन च तर्थीऽष्टका विधीयते तत्रापि शाकमुपकरणं वर्षासु मध्येशाकैश्च
चतुर्थ्यामेव सर्वदा वर्षासु मध्येऽपरपक्षस्य भाद्रकृष्णपक्षत्वात् दशम्या वर्षामध्यत्वं शाकैरिति तस्यां ब्रह्मपुराणेन शाको
पकरणविधानात् एवं च स्वातंत्र्येणाप्याश्विनकृष्णाष्टम्यामष्टकात्वेन श्राद्धविधानात् तस्मिन्पक्षे दिनांतरे श्राद्धासंभावेप्य
ऽष्टम्याः स्वातंत्र्येण निमित्तत्वमिति प्रतिपादितम् अत एव वचनस्थस्याप्यपूपमांसशाकासंपत्तौ द्रव्यांतरेणापि श्राद्धकरणायुक्तं
श्राद्धस्यनित्यत्वादिति प्रतिभाति अन्वष्टकास्तु साग्नीनामावश्यकश्राद्धकालः अन्वष्टकाश्राद्धविधाने साग्निकर्तृकत्वलिंग
[illegible]नादिति माघीमघायुक्ता माघे पूर्णिमा तत्रैव माघीशब्दस्य व्युत्पत्तिसिद्धत्वात् अत्रान्वष्टकास्तिस्रः साग्नीनामावश्यकश्राद्ध

आ॰वि॰ कालः अपरः साग्निनिरग्निसाधारणा आवश्यकश्राद्धकालः प्रौष्ठपद्यूर्द्धकृष्णत्रयोदशी अपरपक्षीया एतावता ऽऽश्विनकृष्णपक्षे
१५ स्यैव नित्यकालत्वेन तत्र दिनांतरे ऽशौचादिना श्राद्धबाधे पि त्रयोदश्यामावश्यकं श्राद्धकरणमित्युक्तं भवति व्रीहियवयाकौ
चेति शरद्वसंते च व्रीहियवाभ्यामावश्यकं श्राद्धं तत्र च नवव्रीहियवयोरसंपत्तौ पुराणाभ्यां तत्र श्राद्धं कर्त्तव्यं तदभावे द्रव्यां
तरेणापि श्राद्धं कर्त्तमिति तथा च नवप्राशनकर्मप्रस्तावे गोभिलगृह्यभाष्ये गृहमेधी व्रीहियवाभ्यां शरद्वसंतयोर्यजेत् श्या
माकैर्वनी वर्षासु आपत्काले ऽन्येन पुराणैर्वेति वचनात् अत्र वनी वानप्रस्थ इत्यर्थः यद्यप्यत्र पाके विधानं तथापि श्राद्धे पि वा
कास्त्रापास्तत्स्य तथा तदसंपत्तौ पुराणव्रीहियवविधिरन्यद्रव्यविधिश्चापतिष्ठत एव वसिष्ठः श्रावण्याग्रहायण्योरष्टका
सु च पितृभ्यो दद्यात् श्रावण्याग्रहायण्यौ श्रावणपूर्णिमा मार्गशीर्षपूर्णिमे श्रवणमृगशिरोयुक्ते एतयोर्निरग्नीनामप्या
वश्यकं श्राद्धकरणं विशेषाश्रवणात् एतच्च श्राद्धकल्पे श्राद्धपंक्त्यां च सुव्यक्तम् अष्टकाः कथिता एव मनुः अश्वयुक्कृष्णप
क्षे तु श्राद्धं देयं दिने दिने त्रिभागहीनं पक्षं वा त्रिभागं त्वर्द्धमेव वा दिने दिने प्रतिदिनमित्यर्थः एवं चापरपक्षीयदिनत्वेन वि
धानात्तस्मिन्पक्षे दिनपुरस्कारेण श्राद्धस्य प्रतिदिनकर्त्तव्यता बोधितम् तथा चापरपक्षे सर्वेषु दिनेष्वपराह्नकाले श्राद्धक राम॰
र्त्तव्यं तत्र न तिथिविशेषजिज्ञासेति तिथिविशेषकथितं फलं तत्रापि संवत्स्यैव श्राद्धस्य वस्तुतस्तु तत्तिथ्यवच्छिन्नकालकत्वात् १५

दिनपुरस्कारेणैव श्राद्धकरणे कन्यागते सवितरि पान्यहानि तु षोडश क्रतुभिस्तानि तुल्यानि तेषु दत्तमथाक्षयमिति वाक्ये ऽन्हां
[illegible] रात्वं संगच्छते तिथिश्चापरपक्षस्य षोडशादिनाकत्वसंभवात् एवं च त्रयोदश्याममावास्यायां चाग्निमदिने ऽपराह्नका
लालाभे ऽपि निषिद्धप्रातर्मुहूर्त्तद्वयातिरिक्तकाले कृततदुभयतिथ्यवच्छिन्ने काले श्राद्धेनापि कर्ध्याश्राद्धं कर्त्तव्यं दिनत्वेन
श्राद्धकरणापुरस्कारात्सर्वस्मिन् दिने तत्पक्षनिमित्तकश्राद्धमायाति दिने दिने इत्यस्य तिथौ तिथौ इति व्याख्याने प्रथमं दि
नशब्दस्य मुख्यार्थत्यागः एकस्मिन्दिने श्राद्धयोग्यतिथिद्वयप्राप्तौ पार्वणद्वयप्रसंगः एकस्मिन्दिने यस्यां तिथौ श्राद्धकृ
तं तस्यां तिथौ दिनांतरे श्राद्धकालव्याप्तौ श्राद्धानाचरणात् तत्तिथ्यवच्छेदेन श्राद्धस्याकृतत्वात् एतदुभयं च न सर्वप्रामाणि
कव्यवहारसिद्धमिति दिने दिने इति मुख्यशब्दार्थपरिग्रह एव युक्तः त्रिभागहीनं पक्षमिति तृतीयभागहीनपक्षस्य दि
धानात् तत्र पंचमीप्रभृति श्राद्धे विधानम् त्रिभागमिति तृतीयभागमारभ्य दशमीप्रभृतीत्यर्थः अर्द्धमेवेति पक्षार्द्धविधा
नादष्टमीप्रभृतीत्यर्थः अत्र च पक्षे कल्पचतुष्टये ऽपि चतुर्दशीत्यागः पार्वणश्राद्धकृष्णपक्षे दशम्यादौ वर्जयित्वा चतुर्दशी ॥
श्राद्धप्रशस्तास्तिथयो यथैता न तथेतरा इति मनुना चतुर्दशीपार्वणश्राद्धस्य निषेधात् त्रयोदशीश्राद्धे ऽपि यद्यपि निंदा श्रूय
ते [illegible] दायाः काम्यश्राद्धविषयत्वात् अश्वयुक्कृष्णपक्षीयदिनत्वप्राप्तस्यावश्यकत्वं तस्यानिरस्तत्वादिति त्रयोदशीश्रा

श्रा॰वि॰ द्धं कर्त्तव्यमिति बहुप्रामाणिकव्यवस्थाने ऽत्रयोदशीश्राद्धं पुत्रवान्यः सुतापुत्रे इत्यादि निषेधवाक्यममौलिकमिति रत्नाकरः
१९ चतुर्दश्यां शस्त्रादिहतस्यैकोद्दिष्टविधिना श्राद्धम् अत्रप्रायोः नपानशास्त्राद्विविशेषोद्भव्यनिनां तथा चतुर्दश्यां श्राद्धं कर्त्तव्यं त
श्चर्थमिति निश्चय इत्यादि ब्रह्मपुराणादिवाक्येषु स्वेतरनिमित्तेन मृतानां चतुर्दश्यां श्राद्धं कर्त्तव्यमिति तात्पर्यमाचारानुरोधात् ते
न स्त्रिया अपि प्रसवेन मृतायाश्चतुर्दश्यामेकोद्दिष्टं वायुपुराणे युवानक्षगृहेतु स्वमृतास्तेषां तु दापयेत् शस्त्रेण च हतापे वैते
षां दद्याच्चतुर्दशीम् गृह इत्युपलक्षणम् तेन युवदशायां यत्र कुत्रापि मृतानां पित्रादीनां श्राद्धं चतुर्दश्यां कर्त्तव्यं शस्त्रहता
नां च श्राद्धं कर्त्तव्यमित्यर्थः युवमरणे तु युवदशामृतत्वमेव प्रयोजकं न तु रोगेतरनिमित्तमृतत्वं हेतुविशेषानभिधानात् न युवेतरेणा रो
गेतरनिमित्तत्वं प्रयोजकम् अत एव युवेतरस्यानुपसर्गहेतुकमरणे चतुर्दश्यां न श्राद्धं रोगनिमित्तमृतत्वात् एतच्च श्राद्ध
मेकोद्दिष्टविधिनाऽऽचारात् चतुर्दश्यां तु पञ्चाद्धसपिण्डीकरणोत्कते तदेकोद्दिष्टविधिना कर्त्तव्यं शास्त्रघातिनामिति गौडवा
क्यदर्शनाच्च शस्त्रघात एषामस्तीति शस्त्रघातिनः शस्त्रादिहतास्तेषामित्यर्थः स्त्रीणामप्येतदेकोद्दिष्टं पुंस्त्वस्याविवक्षितत्वा
दिति अत्र च शस्त्रादिनिमित्तमृतानां युवमृतानां च चतुर्दशीश्राद्धसमयो बोधित इति शस्त्रघातादिना मृतस्यैतद्दिने श्राद्ध ए
भागित्वबोधने तात्पर्यात् एकोद्दिष्टश्राद्धसंकल्पवाक्ये तन्निमित्तकमरणोल्लेखो न प्रयोजकः वस्तुतः स नामैव निमित्तानामे २१

तच्चतुर्दशीश्राद्धनिमित्तत्वात् तथाचाऽद्याऽऽश्विनकृष्णचतुर्दश्याममुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मण एकोद्दिष्टश्राद्धमहं करिष्ये
इत्येवं संकल्पः कर्तव्यः युवानस्तत्र षोडशवर्षवयस्कमारभ्य त्रिंशद्वर्षपर्यंता विवक्षिता इति रत्नाकरप्रभृति निबंधः अत्र प
क्षे प्रतिपदादितिथिषु फलानि च नानाविधानि नानास्मृतिषु कथितानि तेषु पुरुषमात्रकामनाविषयकफलानि निष्कृष्य लि
ख्यंते तत्र यथा प्रतिपदि धनलाभलब्धाविनाशौ फलम्॥ द्वितीयायां द्विपदाधिपत्यं तृतीयायां सर्वकामप्राप्तिः चतुर्थ्यां य
शःप्राप्तिः पंचम्यां महालक्ष्मीः षष्ठ्यां द्विजकर्तृकपूजनम् सप्तम्यां गणाधिपत्यम् अष्टम्यां संपूर्णर्द्धिः नवम्यां स्त्रीविष
यकैश्वर्यम् दशम्यां बहुगोजातीयलाभः एकादश्यां बहुब्रह्मवर्चस्विपुत्राः द्वादश्यां सुवर्णरजतम् त्रयोदश्यां जातिश्रेष्ठ
म् चतुर्दश्यां भूतिः अमावास्यायां प्रतिपदादितिथ्युक्त सर्वफलानि अत्र च नित्यत्वपुरस्कारेणापि सर्वे दिन क्रियमाणश्राद्धे
षु तत्तत्तिथिप्राप्तौ तत्तत्फलप्राप्तिरपि भवतीति प्रतिभाति संध्यावंदने स्वेव संध्यावशादि देशाकरणोक्थितफलयोगात्॥
गंगातीरादिकृतावश्यकश्राद्धवच्चेति अश्विनकृष्णपक्षे केवलायास्त्रयोदश्याः पार्वणश्राद्धं प्रति निमित्वमुक्तं विष्णुना
प्रोष्ठपद्यूर्द्धं कृष्णत्रयोदशीत्यनेन केवलायां मघायां निमित्तत्वमुक्तं देवीपुराणे तत्रापि महती पूजा कर्तव्या पितृदैवते ऋ
क्षे पिंडप्रदानं तु ज्येष्ठपुत्री विवर्जयेदित्यनेन पितृदैवतऋक्षे मघायामित्यर्थः मघात्रयोदश्योर्मिलितयोरपि निमित्तत्वमु

श्रा॰वि॰ ऋंवह्वभिः तत्र शंखः प्रौष्ठः पद्यामतीतेयां मघायुक्तां त्रयोदशीम् प्राप्य श्राद्धं हि कर्त्तव्यं मधुना पायसेन च श्रीमहाभारते अपि
१७ नः सकुलजाया घोन दद्यान्त्रयोदशीम् मघायासर्प्पिषायुक्तं पायसं दक्षिणायने मनुः यत्किंचिन्मधुना मिश्रं प्रदद्यात्तु त्रयोदशीं
तदप्यक्षयमेवस्याद्वर्षासु च मघासु च वशिष्ठः पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः उपासते सुतं शाकुंतादृत्व पिप्पलमं मधुमांसे अश्शोके
अपयमापायसेनन एषनोदास्यति श्राद्धं वर्षासु च मघासु च ब्रह्मपुराणे आश्वयुज्यां तु कृष्णायां त्रयोदश्यां मघासु च प्रावृट्तौ यमः
प्रेतान् पितॄंश्चापि यमालयात् विसर्ज्जयति मानुष्ये कृत्वा शून्यं स्वकं पुरं क्षुधार्ताः कीर्तयंतश्च दुष्कृतं तु स्वयं कृतम् पायसं पुत्रपौत्रे
भ्यः कांक्षंतो मधुसंयुतम् तस्मात्तांस्तत्र विधिना तर्प्पयेत्पायसेन च मध्वाज्यतिलमिश्रेण तथा शीतेन चांभसा ग्रासमात्रं परद्
हात् यत्नेयः प्राप्नुयान्नरः भिक्षामात्रेण यः प्राणान् संधारयति वा स्वयम् यो वा संवर्द्धयेद्देहं प्रत्यहं स्वात्मविक्रयात् श्राद्धं तेना
पि कर्तव्यं तैस्तैर्द्रव्यैः सुसंचितैः त्रयोदश्याप्रयत्नेन वर्षासु मघासु च नस्मात्परतरः कालः श्राद्धेष्वन्यत्र विद्यते यत्र साक्षाद्दि
पितरो गृह्णंत्यमृतमक्षयं आश्वयुज्यामिति त्रयोदश्यामित्यस्य विशेषेण तत्तेष्विनकृष्णत्रयोदश्यामित्यर्थः प्रावृड्तौ वर्षा
तावित्यर्थः शुक्लादिमासरीत्या परपक्षस्य भाद्रांतर्गतत्वाद्वर्षर्तुत्वम् अत्र तत्तद्द्रव्यविधानं श्राद्धस्यावश्यककर्तव्यत्वविधा श्रा॰
नम् फलप्रकर्षविधानं च मघात्रयोदश्योर्मिलितयोः मिलितयोर्मघात्रयोदश्योः सूर्यस्य हस्तनक्षत्रावस्थितौ तृतीयं निमि १८

तत्तस्य गजच्छायेति नाम तथा च ब्रह्मपुराणे योगो मघात्रयोदश्योः कुंजरच्छायसंज्ञकः भवेन्मघायां संस्थे च शशिन्यर्के करे स्थि
ते तत्र च श्राद्धमावश्यकम् तत्र याज्ञवल्क्यमव्यतीपातो गजच्छाया ग्रहणं चंद्रसूर्ययोः श्राद्धं प्रतिरुचिश्चैव श्राद्धकालाः
प्रकीर्तिताः व्यतीपातो ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धः सूर्यचंद्रमसोः क्रांतिसाम्यसमयः पुण्यकालविशेषः अत्र च गतच्छायायाश्चन्द्रस
र्यग्रहणस्य चावश्यकश्राद्धकालत्वं अत्र केवलायां त्रयोदश्यामिलितयोर्मघात्रयोदश्योर्गजच्छायायां च सपुत्रापुत्रयो
रप्यधिकारः पिंडवर्ज्यमेव श्राद्धे पुत्रिण आवश्यकश्राद्धानिषेधात् नेच्छुत्र योदशी श्राद्धं पुत्रवान्यः सुतायुषेद्र्त्यादिनिषेध
वाक्यममौलिकमिति रत्नाकरलेखनात् पुत्रवतोपि त्रयोदशी श्राद्धाधिकारः केवलायां मघायां पुत्रवता श्राद्धं पिण्डरहितं कर्त
व्यमिति विशेषः गजच्छाया योगो यावत्कालमवतिष्ठते तावत्कालपर्यंतं ब्राह्मणेन भोजनं न कर्तव्यम् तथा ब्रह्मपुराणे स्मृ
तके मृतके वापि ग्रस्तयोश्चंद्रसूर्ययोः छाय यां कुंजरस्याथ भुक्त्वा तु नरकं व्रजेत् भुक्त्वा प्रमादाद्द्विपस्तु सम्यक् चांद्रायणं
चरेत् प्राकच्छाये कुंजरस्य चेति याज्ञवल्क्यवाक्ये श्राद्धं प्रति मितांतरमेवोक्तम् पारस्करः श्रद्धान्वितः श्राद्धं कुर्यात् शाके
नापि नापरपक्षं प्रतिक्रामेत एतत्सर्वापि श्राद्धस्याक्षयफलत्वमपि नस्मिन्पक्षे कल्पचतुष्टये प्रथमपक्षाद्युपक्रमेण श्रा
द्धारम्भे कृते तत्र विघ्ने रजते ऽग्निमकल्पेनानुसरणीयद्त्तिमतमनादेयम् नित्यत्वे कल्पांतरे वा पकन्यायानवतारादिति एतस्मि

भक्षे श्राद्धकरणाभावे कार्तिकामावास्यायामितोप्यावश्यकं श्राद्धं येषं दीपान्विता राजन् ख्याता पंचदशी भुवि तस्यां देयं नचे
दत्तं पितृणां तु महालय इति वाक्यात् महालये पितृणामुक्तवाश्रये परपक्षे इत्यर्थः शातातपः सर्वस्वेनापि कर्तव्यं श्राद्धं
वै राहुदर्शने अकुर्वाणस्तु तच्छ्राद्धं पंके गौरिव सीदति राहुदर्शनं तं हि श्राद्धमात्रकारकमिति नवोदके नवान्ने
च गृहमच्छादने तथा पितरः स्पृहयंत्यन्नमष्टकासु मघासु च तस्माद्द्यात्सदा युक्तो विद्वत्सु ब्राह्मणेषु च नवोदक इति व
र्षापक्रमे जलसंभवे इत्यर्थः सदाचारादार्द्रानक्षत्रावस्थितसूर्यावच्छिन्नसमय इत्यर्थः नवान्न इति शारदिवसंते च इति शा
स्त्रः गृहमच्छादन इति गृहोपरि तृणेनाच्छादनमेतत्सार्वत्र श्राद्धनिमित्तं गृहप्रवेशस्त्वाभ्युदयिकश्राद्धनिमित्तं प्रवेशे
नववेश्मन इति वाक्येन विहितं तीर्थश्राद्धेति निमित्तकं पूर्वं कथितं अत्र च नवान्नभक्षणनिमित्तं च पार्वणश्राद्धस्य ज्यो
तिषे प्रतिपादितं तत्र च पितृदेवेभ्योऽदत्वा नवान्नभक्षणं निषिद्धमिति नवान्नभक्षणपूर्वकाले आवश्यकं श्राद्धं यद्यपि
नवान्नानि नानाविधान्यन्नानि भवन्ति तथापि गृह्ये नवान्नप्राशननिमित्तकर्म नवान्नकर्म कथने गृह्यभाष्ये च गृहमेधी व्रीहिय
वाभ्यां शरद्वसंतयोर्यजेत् श्यामाकैर्वनी वर्षास इति लिखितेन वाक्येन षष्टिकायवश्यामाकरूपान्नसंभवकाल एव वि
मितः तत्र श्यामाकोत्पत्तिर्वानप्रस्थानां श्राद्धकालः गृहस्थानां पववीहिप्राशनं परं श्राद्धकालः यद्यपि नवान्नप्राशनकर्मणि द्

शेर्विधानं तथाप्याकांक्षातुल्यत्वा श्राद्धेपि द्वयमेव निमित्तमिति तत्र षष्टिकव्रीहिभक्षणनिमित्तकं शारदि नवान्नभक्षण।
मितकं वसंते हेमंते हैमंतिक नवान्नभक्षणनिमित्तम् ज्योतिषानुसारात् तथाहि ज्योतिष भोजराजः वृश्चिके पूर्वभागे तु नवा
न्नं शस्यते बुधैः उत्तरे क्रियमाणं तु धनुष्येव कृतं भवेत् धनुषि यत्कृतं श्राद्धं पितृणां नोपतिष्ठते पूर्वभागोऽत्र वृश्चिकत्रयोद
शांशकरूपक आचारात् धनुषि यत्कृतं श्राद्धं हेमंतेषु निशासु च पितरस्त्वन्नगृह्णंति नवान्नामिषकांक्षिणः शुक्लेपक्षे
तवं धान्यं पक्वं ज्ञात्वा सुशोभनसुतिथौ सुमुहूर्ते च नवान्नफलभक्षणं त्रिजन्मसु त्रयोदश्यां नंदायां पितृभे पिबा श्राद्धं सु
कृदिने नैव कार्यं सा संततिमिच्छता चैत्रे पौषे कृष्णपक्षे नवान्नं वर्जयेत् सदा भवेज्जन्मांतरे रोगी पितृणां नोपतिष्ठते अत्र
चैत्रपौषयोर्निषेधात् वृश्चिके नवान्नभक्षणासंभवे माघादौ श्राद्धपूर्वकं नवान्नभक्षणं युज्यत एवेति चैत्रे नवान्नभक्ष
णनिषेधादर्थादयवेऽपि नवान्नभक्षणनिमित्तं पववपाकात् पृथक् श्राद्धमापातितवायुपुराणे शुक्लपक्षस्य पूर्वाह्णे श्राद्धं
कुर्याद्विचक्षणः कृष्णपक्षापराह्णे तु रौहिणं तु न लंघयेत् अत्र रौहिणं न लंघयेदिति कृष्णपक्षशुक्लपक्षयोः श्राद्धे रौहि
णं पूर्वापरसीमा तेन शुक्लपक्षश्राद्धे त्ववसानसीमा रौहिणं तदनंतरं न कर्तव्यमित्यर्थः कृष्णपक्षे श्राद्धारंभसीमा रौहिणं
पूर्वं नारंभणीयमित्यर्थः ब्रह्मपु० पूर्वाह्णे मातृकं श्राद्धमपराह्णे तु पैतृकं एकोद्दिष्टं तु मध्याह्ने प्रातर्वृद्धिनिमित्तकं मा

तकश्राद्धमन्वष्टकाश्राद्धपूर्वाह्णे अत्रापराह्णे पैतृकं कृष्णपक्षापराह्णे शुक्लपक्षे पूर्वाह्णे विधानात् वृद्धिनिमित्तकमाभ्युदयिकमित्य
र्थः मत्स्यपुराणे प्रातःकालो मुहूर्तांस्त्रीन्संगवस्तावदेव तु मध्यान्हेस्त्रिमुहूर्तः स्या दपराह्णस्ततः परम् सायान्हस्त्रिमुहूर्तःस्या
च्चाऽर्द्धं तत्र न कारयेत् राक्षसी नाम सा वेला गर्हिता सर्वकर्मसु अन्हो मुहूर्त्ता विख्याता दश पंच च सर्वदा तत्राष्टमे मुहूर्त्तो यः
स कालः कुतपः स्मृतः मध्यान्हे सर्वदा यस्मान्मंदो भवति भास्करः तस्मादनंतफलदस्तत्रारम्भो विशिष्यते मुहूर्त्तादूर्द्धवत
पायन्मुहूर्तचतुष्टयं मुहूर्तपंचकं चैव स्वधावाचनमिष्यते अत्र सर्ववाक्यैकवाक्यतयाऽयमर्थः पंचधा विभक्तस्य पंचद
शमुहूर्तात्मकस्य दिवसस्य प्रातःकालादयः पंच भागास्तेषाम्भ्युदयिकादिश्राद्धचतुष्टयं चतुर्षु भागेषु प्रशस्ततमम् सतिसंभ
वे तत्रैव कर्तव्यम् यदा तु प्रशस्तमध्यान्हादिकाललाभ एकोद्दिष्टादीनं भवति तदाऽनिषिद्धसंगवादिकालेषु एकोद्दिष्टादिकं क
र्त्तव्यमिति अतएव पार्वणोऽपि अपरपक्षादावपरान्हालाभे संगवादिष्वपि कर्त्तव्यं तानिषिद्धे काले सर्वेषामनाचरणाम् तदर्थं
विवेचयति ऊर्द्धं मुहूर्तादिति कुतपादूर्द्धं मुहूर्तचतुष्टयं मुहूर्तपंचकं कुतपात्पूर्वमार्थात् एकं मुहूर्तं कुतप एव एतन्मुहूर्त
दर्शितयं स्वधावाचनमिष्यते स्वधावाच्यतेऽत्रेति स्वधावाचनश्राद्धं योगमित्यर्थः प्रातर्मुहूर्तद्वयं सायान्हे मुहूर्तत्रयमि राम.
ति मुहूर्तपंचकं सर्वश्राद्धेषु निषिद्धम् मनुः रात्रौ श्राद्धं न कुर्वीत राक्षसी कीर्तिता हि सा संध्ययोरुभयोश्चैव सूर्ये चैवाचिरोदिते १९

अचिरोदिते इति दिवोपक्रम मुहूर्तद्वयमित्यर्थः विस्नुः संध्यारात्र्योर्न कर्तव्यं श्राद्धं खलु विचक्षणैः तयोरपि च कर्तव्यं यदि स्या।
द्राहुदर्शनम् स्नानं दानं तथा श्राद्धं मनंतं राहुदर्शने आसुरी रात्रिरन्यत्र तस्मात्तां परिवर्जयेत् एतेनान्यत्रापि तात्कालिक श्रा
द्धनिमित्ते पुत्रजन्मादौ सति सर्वदैव श्राद्धं कर्तव्य मित्युक्तं भवति एवं चानग्नेः रावश्यक श्राद्धनिमित्तानि अमावास्यामन्वा
चतस्रोऽष्टकाः माघी श्रावण्यां महापराप पूर्णिमास्तिस्रः आश्विनकृष्णपक्षस्तत्पक्षीयत्रयोदशी गजच्छाया चंद्रसूर्यग्र
हणं व्रीहियवपाकौ तीर्थप्राप्तिः आर्द्रानक्षत्रावस्थितिः सूर्यस्य नवान्नभक्षणं आभ्युदयिकश्राद्धनिमित्तानि च एषु श्राद्ध
मावश्यकं अकरणे निष्टोपदेशादिति श्राद्धप्रशस्तो देशो गंगातीरादिः निषिद्धस्तु देशः महानद्युत्तरं मगधदक्षिणद्वा
दशयोजनावच्छिन्नस्त्रिशंकुदेशः कलिंगदेशः म्लेच्छदेशः शर्करादिसंकीर्णदेशः श्राद्धप्रशस्तब्राह्मणाः त्रिदण्डिपतिः।
आत्मवित वेदवित वेदांगवित वानप्रस्थो ब्रह्मचारी असगोत्रः साधुगृहस्थः याज्ञिक पुराणवेत्ता श्राद्धकर्मवित् विष्णुशि
वसूर्यान्यतमभक्तः असमानप्रवरः पितृभक्तः श्वशुरः दौहित्रः गुरुः आचार्यः जामाता ऋत्विक् मातृस्वस्रेयः पितृष्वस्रे
यः मातामहः मातुलः भागिनेयः अष्टवर्षपरिणीतासुतः पंक्तिपावनः गायत्रीमात्रसारोपि सदाचारः अथ श्राद्धे नि।
षिद्धब्राह्मणाः नामेवयेदित्यनुवृत्तौ कात्यायनः द्विनग्नशुक्लविक्लिधिस्यावदंत विद्धप्रज ननव्याधितव्यंगिश्वित्रिकुष्टि

कुनखिवर्जमितिद्विर्नग्नोदुश्चर्मास्थुक्लोन्नातिगौरः विक्लिधिर्विवर्द्धिकापुतः सुक्लविक्लिधिः भुक्लांड इतिस्मृतिरत्नविवेकः
षपावर्द्दंतोजन्मनैवकृष्णदंतः विद्धप्रजननश्छिन्नमेढ्रचर्माएवंमित्रंघ्नः मूर्खः ग्रामयाजकः देवलकः चिकित्सकः ऋय
विक्रयोपजीवीग्रामप्रेष्यः राजप्रेष्यः गुरुविरोधीनक्षत्रग्रहसूचकः त्यक्ताग्निः वार्द्धुषिकः पक्षीयमुपालकः परिवेत्ताः
परिवित्तिः निराकृतिनर्तनशीलअवकीर्णीवृषलीपतिः वंध्यातुवृषलीज्ञेयाद्दृषलीतुमृतप्रजा अपराद्दृषलीज्ञेयाकुमा
रीयारजस्वीलाः पौनर्भवः काणः गृहावस्थितव्यभिचारिस्त्रीपतिः शूद्रशिष्यः अभिशस्तः कुंडः गोलकः पतितसंसर्गी
अव्रतीक्लीवः योनिदोषवान्दिधिषूपतिः पुत्रपठितः शूद्र.पतिः स्त्रीजितः अंगुलातीतकर्णः शिल्पजीवीस्त्रीयाजकः
पतितःश्वक्रीडीदुराचारः ऐंद्रजालिकः पारिदारिकः मातृत्यागी पितृत्यागीदारत्यागोच्चटकपोषकः अकृतविवाहः नास्ति
कःकृपणः असत्यवादी ऋणहर्त्तासर्वथाकेशशून्यशिरस्कः स्त्रीतुल्यवाक्चेष्टः स्वाश्रमविच्युतः पर्याहितः पर्याधा
ता सोदर्येतिष्ठतिज्येष्ठेयेग्न्याधेनंकरोति हितयोःपर्याहितोज्येष्ठः पर्याधाताकनिष्ठकः अग्न्युत्सादकः अरण्यदाही
आवसथदाही क्षेत्रसस्यदाही अंगारदाहीसदाव्यसनशीलारक्तकेशः नपुंसकभेदाः षण्डकोवातजः षण्डः क्लीवोप्य
यनपुंसककीलकश्चेतिषण्डधापक्लीवभेदोविभावितः शूद्रयाजकवांताशीराजकारितपापचिन्हांकितः वेश्यापतिःसुद्रः

वार्ध्यः स्रोतोभेदकः वृक्षारोपणशीलः कन्यादूषकः हिंस्रः वृषलवृत्तिः सदा याचकः श्लीपदी कूटसाक्षी गणयाजकः सूत्रधारः दि
धर्मकृत्त्वेभयोत्साहः हीनातिरिक्तांगः साहसिकः कपटतुलाव्यवहारी आत्मंभरिः पुत्तोपघाती कृत्याभिचारशीलः दत्ताप
लापी समयभेदकः पक्षिघाती मीनघाती सर्पघाती कच्छपघाती नानाजंतुवधासक्तश्च वधबंधोपजीवी शूद्रप्रेष्यः मां
सविक्रयी गरदः कुण्डाशी श्येनक्रीडी समुद्रपापी चारशावृत्त्युपजीवी मद्यपः रसविक्रयी केकरः धनुष्कर्त्ता द्वारकर्ता मि
त्रध्रुक् द्यूतवृत्तिः भृतकाध्यापकः भृतकाध्यापितः पित्रा विवदमानः दूतः नित्यं याचकः काण्डपृष्ठः स्वकुलं पृष्ठतः कृ
त्वा यो वै परकुलं व्रजेत् तेन दुश्चरितेनासौ काण्डपृष्ठ इति स्मृतः उन्मत्तः गण्डमाली वेदनिंदकः उष्ट्रदमकः गोदकः दंतिद
मकः अप्रभ्वकाले प्यजातश्मश्रुः गलरोगी छिन्नांगः धर्मविक्रयी अश्ववैक्रयी गजविक्रयी लवणविक्रयी लाक्षाविक्रयी
सोमविक्रयी चामरविक्रयी पूर्वदिने कृतस्त्रीसंगमः पुत्रिकापतिः रजस्वलास्त्रीकः एककूपोदके ग्रामे संवत्सरवासी
अंधः वधिरः पांडरोगी दण्डाधिकृतः अशुचिः राजद्विष्टः पुरोहितः अनूढापुत्रः अनूढापुत्रपुत्रः अनुढापतिः अनुपा
सितसंध्या अशेषपापरोगिण उन्मादस्त्वग्दोषो राजयक्ष्मा श्वासो मधुमेहो भगंदरो महोदरमश्मरीत्यशेषपापरोगाः अथ
श्राद्धे प्रशस्तकुशाः दक्षिणदिगवस्थितदक्षिणावनतगोकर्णदीर्घः समूलाया हरिताः श्राद्धदिवसे स्वयं प्रातरुत्पादिताः

श्रा॰नि॰ पिण्डभूस्तरणे उपमूलसकृल्लुनाः श्राद्धकर्तवद्धमुष्टिहस्तमिताः योग्यदेशस्थकुशाभावे मुंजश्यामाकदूर्वाकाशवल्वजाः।
२१ तोक्षारोमाणश्च अथनिषिद्धकुशाः चिताजाताः वर्त्मजाताः पत्रविनियुक्तस्तरणविनियुक्तासनविनियुक्तपिंडविनियुक्त
पितृतर्पणविनियुक्ताः मेध्यलिप्तनीलीक्षेत्रजातकेर्पासक्षेत्रजाताः श्राद्धेतिलाश्यामाः प्रशस्ताः श्वेतानिषिद्धाः श्राद्धेनि
षिद्धजले दुर्गंधिजलं पर्युषितजलं अस्पृश्योच्छिष्टस्पृष्टोद्धृतजलम् अंत्यजजलाशयजलं अनुत्सृष्टपरखानितजला
शयजलम् अभोज्यानिपानजलं पतितादिकारितखातजलम् तर्पणदर्भमंत्रतिलहेमरजतान्यतमरहितंजलंनि
षिद्धम् अथश्राद्धेऽर्घपात्राणिसौवर्णराजतताम्रमयखड्गपात्रमणिमयपात्राणि त्रैवर्णिकनिर्मितानिपलाशादियज्ञी
यवृक्षपात्राणिपत्रपुटकानिचएतान्येवपरिवेषणेभोजनार्थंचपात्राणिप्रशस्तानि अथभोजनेपरिवेषणेचनिषिद्धा
निपात्राणि सीसकमयाः पोमयपाषाणमयभग्नपात्रक्षुद्रपात्राणिदैवेराजतानिभोजनेमृण्मयपात्रम् अथश्राद्धेगंधा
दिपंचकम् तत्रगंधाः श्वेतचंदनअगुरुकृष्णागुरुगुडत्वक्कुंकुमकर्पूरपद्मकाष्ठउशीरकुटजजटामांसीगेदिशाणसुगंधि
द्रव्यमेतत् नतुतुलस्यनुकारीउग्रगंधी रक्तः सेंदुवारःनिषिद्धगंधाः कस्तूरीसिल्हकादीनि अथपुष्पाणिविहितानिपद्म राम
नीलोत्पलरक्तोत्पलकुमुदचंपकतिलकनगरयूथिकामाधवीकुन्दकुब्जकानवमालिकासेवती कल्हारतुलसीपत्राणि। २१

...तपुष्पाणि अथनिषिद्धपुष्पाणि अर्कभाण्डीपीताम्लानकृमिकेशादिदुष्टानि उग्रगंधीनिरक्तवर्णं ओड्रपुष्परक्त
...नारम्भतसुगंधिकुशुमेतरकंटकिवृक्षपुष्पंचेसरक्षोद्भवपुष्पाणि अथश्राद्धेधूपद्रव्याणिसघृतगुग्गुलुसमधुगुग्गुलुच
न्दनाः गुरुउशीरपद्मकाष्ठकर्पूरश्रीखण्डाः तदभावेदेवदारुसरलाद्यपि अथनिषिद्धधूपाः केवलघृतकेवलगुग्गुलुत
णगुग्गुलुउग्रगंधे अगंधि अशुचिसंबद्धानिप्राणिजंचकस्तूरिकादिदीपेघृतंतैलंचविहितं तदभावेसार्षपादिस्नेह
प्राणिजस्नेहोदीपेनिषिद्धः श्राद्धेवस्त्रम् नवमनंगलग्नम् शुभ्रंसदशंदेयम् संपत्तौसत्सांवासोयुगम् त्रिपटंवाधौत
कौशेयकंबलादिदानमधिकफलं उपवीतमधिकफलार्थंनत्वावश्यकम् तांबूलादीनिश्रेष्ठतमवस्तूनिगंधदानाद्यवस
रे दातव्यानितांबूलोपकरणानिपर्णपूगखदिरचूर्णाखदिरसारकर्पूरश्रीदंडकस्तूरीएलाकंकोलिलवंगसहकारिद्रव्याणि अ
त्रकर्पूरादीनिपृथगपिदेयानि अथश्राद्धदेशेसन्निधापनीयानि गडकंमृगपात्रश्वेतरक्तनेपालकवस्त्रकृष्णाजिनगौर
सूर्षपगौरक्तसारणपत्रिविधतिलत्रिदण्डिपतिरजताःक्षतकुत्तरुलच्छागएतानिश्राद्धंपुनंति अथश्राद्धदेशेऽपसारणीया
निकाककुक्कुरकुक्कुटविड्वराहविडालखरषलीपतिखंजषण्ढाः रजस्वलात्रुटितकर्णापतितः कुष्ठीत्रणीनास्तिकःभपान
कः अशुचिः नग्नः धूर्तः नालकषायवस्त्रः। छिन्नकर्णः लोहः सीसः मलिनांबरः दीर्घरोगी अभिशस्तः ऊन्नांगः अधि

कांगः काणः दात्रप्रैष्यः मंघपः भोगिनीपतिः भग्नकुलः असतीचंडालः पाषण्डः पर्युषितान्नं एते ऽप्रशस्ताः एतेषां काकादीनां
न्यतद्वस्तुपहतश्राद्धहविषांत्यागः हविरंतरासंभवे तेष्वेव हविःषु मृत्युक्ताभिरद्भिः पोषणम् तिलगौरसर्षपविकिर
णं कृत्वा तैरेव हविर्भिः श्राद्धं कर्तव्यम् मातृपितृवंशासंबद्धास्त्रीपाकादिकर्मानुकूल्यापारे निषिद्धा अथ श्राद्धे विहि
तानि हविर्द्रव्याणि तत्र दुग्धदधिघृतानि गव्यानि गव्यपायसम् तिलतण्डुलमुद्गसाधितकृशरान्नम् अपूपादिशर्क
राक्षीरसंयुक्ताः पृथुकामध्वाक्तलाजाः तिलव्रीहियवाश्चेति शालिस्वमुत्पन्नधान्यं प्रसातिका प्रसातिकानीवारविशे
ष इति हलायुधः प्रसातिका मध्यदेशे षाठीला इति प्रसिद्धं धान्यं चतुर्वर्णा सैव श्वेता पीता रक्ता कृष्णा चेति श्राद्धप्रद्य
वः मगधदेशे प्रसिद्धं षष्टिका अत्र आशुधान्यं मुल्कं श्राद्धे प्रयुज्यते ग्राम्याभिरोषधीभिर्मासंप्रीयंत इति सामान्यतो
विधानात् विशेषानिषेधात् किंचवन्द्रोगपरिशिष्टकीटायां शारदं धान्यं षष्टिकादीत्यादिपरे नास्त्येव संग्रहेः कृष्णमा
षामुद्गगोधूमश्यामाकनीवारकलायकंगुवंशवीजानि अथ मांसानि गंडकमांसं विषाणसमयानुस्थितशृंगच्छाग
मांसं सर्वलोहितच्छागमांसं गोधामांसं हरिणाविचित्रहरिणकृष्णहरिणशंवरमृगमेषशशककूर्माः रौय वाराह राम
मांसानि तित्तिरिलावकवर्तकीशद्बकीककरपंचापक्षिणां मांसानि ककरः करा न इति प्रसिद्धः वाध्रीणसमांसं त्रिपि २२

वं त्विन्द्रियक्षीणं श्वेतं वृद्धमजापतिम् वाध्रीणसं तु तं प्राहुर्याज्ञिकाः पितृकर्मणि कृष्णग्रीवो रक्तशिराः श्वेतपक्षो विहंगमः
स वै वाध्रीणसः प्रोक्त इत्येषा नैगमी श्रुतिः छागपक्षिणौ वाध्रीणसौ तयोर्मांसं मंत्रसंस्कृतमांसं यदा छागादिकं पशुमालभ्य
मांसमुत्पाद्यते तदा प्रथमं मंत्रेण पशुप्रोक्षणं कर्त्तव्यम् मंत्रश्च ॐ पितृभ्यस्त्वा जुष्टं प्रोक्षामि एकोद्दिष्टे तु पित्रे त्वा जुष्टं प्रोक्षा
मीत्यादिरूपः अनालंभपक्षे सिंहादिहृतमांसादिषु न मंत्रसंस्कारापेक्षेति सिंहव्याघ्रहरिणमांसम् लब्धक्रीत छागादिमां
सम् प्रस्तराद्यभिघात छागादिमांसं ऋषभस्तस्याः महाशल्करोहितराजीवपाठीनश्वेतशल्काश्चान्येपि अथ शाकाः का
लशाकं चवास्तूकं मूलकं कलम्बनाडिका वेत्राङ्कुरं कलापं च पटोलं सार्षपं तथा सूर्यावर्त्तं सुनिष्पन्नं शाकान्याहुर्मनीषिणः
कलंबनाडिका कलंबनाडीव इति ख्याद्ध पल्लवं ज्यो सूर्यावर्त्तं हुरहुर इति प्रसिद्धम् सुसिद्धम् सुनिष्पन्नम् अम्लोनिकषाय
पत्रसदृशपत्रं चौपतीति प्रसिद्धम् जलप्रभवशाकं पटनाडी शाकं चवास्यांतरात् अथ फलानि आम्रपनसकदलीना
लिकेरश्चामलकी प्राचीनामलकी पस्त्वबीजखर्जूरतिन्दुककंटकारिकाद्राक्षाकर्मरकनारंगकलवलीदाड़िमीदाडिमीति
ल्वाः श्लातकलकुचबदरी द्वपपूगफलपटोलबीजपूरकक्षीरिकात्रपुषपरूषकशृंगाटकमधूकगांभीरिफलपिप्पलीमरि
चकोविदारजलंबूनि पानिफलानि पक्वानि भक्ष्याणि तान्यपत्लपक्वानि देयानि मधूकपुष्पं कोषकं क्षीरभेदाः तद्विकाराश्च गुडश

 कंदादयः अन्यान्यपिनिर्दिष्टेतरं स्वादुमधुरफलानिकर्कटीप्रभृतीनिश्राद्धेदेयानिफलान्ययत्नपक्वानिदेयानि अथकंदाः सूरणः
 दीर्घमूलकंकसेरुविषादिप्रकारंसर्वेशालूकभेदाः आर्द्रकंविदारीविदारिकंदइतिप्रसिद्धः तालमूलीशतावरी कंदेषु
पयापद्भ्यवहरणीयंभवति तथाकृत्वादातव्यंतदिति अथव्यंजनसंस्कारकद्रव्याणिहिंगुजीरकधान्यकहरिद्राशुं
ठीमरिचाः ईकदाडिमीबीजघृततैलंलवणानि सामुद्रिकसांभरिसैन्धवानितैलंतिलभवंसार्षपंच अत्रचमासादि
निर्व्यंजनान्युपकरणानिचाशान्नश्राद्धे आमान्येवदातव्यानि सिद्धान्नश्राद्धेसिद्धान्येवदातव्यानीति श्राद्धपक्ववःसक्तु
लाजाश्चिपिटकदुग्धविकारदधिदुग्धघृतगुडलड्डुकादिपक्वान्नानिचाग्निसाधितान्यथामश्राद्धेदेयानीति श्राद्धप
ल्लवश्राद्धप्रदीपेऽत्रच कालशाकंमहाशल्काः खड्गलोहामिषंमधु आनंत्यायैकल्प्यंतेपुन्यन्नानिचसर्वशःकाल
शाकंप्रसिद्धम् महाशल्कारोहितप्रभृतयोमत्स्याः खड्गोगंडकः लोहः सर्वलोहितश्छागः तयोर्मांसंमधुक्षौद्रंमुन्यन्ना
निनीवाराः एतैःश्राद्धमनंत पितृतृप्तिजनकम् शर्कराक्षीरसंयुक्ताः पृथुकानित्यमक्षयाः एतैः श्राद्धमक्षयपितृतृप्तिज
नकम् लाजांश्चमधुसंयुक्तान्सक्तून्शर्करयासहश्राद्धेदद्यात् अत्रविहितद्रव्याणांश्राद्धदानेतत्फलेच्छायांसमुच्चयो
नतुविकल्पः भक्ष्यंभोज्यंचविविधंमूलानिचफलानिच हृद्यानिचैवमांसानियानानिसुरभीणिच उपनेयंसर्वमेतदिति

मनुवचनात् ततोन्नंवहुसंस्कारैनेकव्यंजनपानवत् स्रोप्यपे॰समृद्धं चपयावदुप पादयेदिति देववाक्याच्च समुच्चयावधा
नात् नैकव्यंजनपानवदित्यपि अनेकव्यंजनविधानेनत्वेकव्यंजननिषेधः वाक्यभेदप्रसंगात् तस्मादनेकव्यंजनस्य
प्राशस्त्यं एकव्यंजनस्यानिषेधात् अनेकव्यंजनस्यालाभे॰ निषिद्धिलादेकमपिव्यंजनमुपादेयमिति विहितद्रव्ये
षु एकद्रव्यदानेनापि श्राद्धस्वरूपनिर्वाहः अथश्राद्धे॰ विहिता॰ निषिद्धद्रव्याणि पद्मविल्वहिंगुपिप्पलीमृगादक
दधिसक्तुश्वेतसिविकेमुंकमधूकमरिचानि अत्रहिंगुपिप्पलीमरिचानिद्रव्यांतरसंस्कारार्थंदेयानिकेवलानिनदे
यानि परिशिष्टानिविहितालाभेदेयानि अथश्राद्धेनिषिद्धद्रव्याणि केवलजलंवारद्वयसाधितमुद्गाद्यन्नरूपंद्विसि
न्नं उपभुक्ताग्रभागरूपाग्रावल्नेहिते शुष्कंपर्युषितंपरिदग्धंशर्करंकीटपाषाणकेशोपहतंवाग्दुष्टंभावदुष्टंदुष्टोप
हतंश्वासेनोपहतंवासोवधूतं एतानिविहितद्रव्याण्यपिनिषिद्धानि विषहतमांसंव्याघ्रहतंमांसंव्याधिहतमांसंसिं
हाद्याघ्रातरतिर्यग्यतंमांसमंत्राप्रोक्षितालब्धंपशुमांसम् महिषीक्षीरहरिणीक्षीरमेषीक्षीरउष्ट्रीक्षीरच्छागोक्षीरचम
रीक्षीरएकशफीक्षीराणिप्रशस्तानिश्राद्धार्थमेपपल्वलेतिपावितदुग्धउद्धृतसारंचदुग्धविकाराश्चदध्यादयोनिषिद्धा॰
ह॰ धिजलंस्वल्पजलाश्रजलं पर्युषितजलंअशुचिसरः नलं अंत्यजजलाशयजलंअप्रतिष्ठितजलाशयजलया।

श्रा. क्रि
६

नितजलं दर्भमंत्रितिलदेसर्जितान्यतमरहितजलं अभोज्यान्ननिखातजलं पतितादिकारितजलाशयजलं भूद्राह...
आहृतजलं ऊषरलवणं कृतलवणं सौवर्चलवणं अलवणव्यंजनं पाकानंतरप्रक्षिप्तलवणव्यंजनं हस्तदत्त...
दत्तव्यंजनं हस्तमथितद्रव्यं भूद्रस्पृष्टद्रव्यं अभ्युदुष्टद्रव्यं छिक्कादुष्टद्रव्यं रसहीनद्रव्यं गंधहीनद्रव्यं पालंकीशाकं ...
डिकाशाकं सोहिंजनशाकं तंडुलीयशाकं तंडुलीपक्व उरिस्तया इति श्राद्धपल्लवः खवचिरीशाकं पिप्पलीशाकं रापीशाकं
शेटीशाक कुसुमशाक तुलसीशाकं शणशाकं मरिचशाकं पोपोशाकं नाडिकाशाकं माडिकाकलुपी इति श्राद्धपल्लवव्या
ख्या फलुपी मगधादिदेशे वनयोइरतुंस्तालीरुद्रादौ लगति कूष्माण्डम् अलावुसिंविसाधिसो वृन्ताकं मंगिरिणं पिंड
मूलकं वंशकरीरम् कोद्रवं वनकोद्रवं चणकं वोडा अकुग पुलाकाधान्यं अतसी गौरमाषः मसूरः लसुनः लोहितवृक्ष
निर्यासं पलांडु कठछति कपित्थ कलजंघा केवलसुटी केवलमरिचं केवलहिंगु वभनेटीफरहृदः पत्नूरकं वकं वास्त
कः स्थूलकेमुकं स्थूलजंवुफलं कुंभीवंडा लाग्निसुनकाग्नमेध्याग्निचिताग्नयः श्राद्धे निषिद्धाः अग्न्यंतराभावे ऽपवित्राने
तानग्नीन् क्रमेण सप्तसुस्थानेषु परंपरयाप्रज्वाल्य सप्तमस्थानप्रज्वालितोग्निरुपादेयः अन्नं च श्राद्धे चतुर्विधानि वस्तूनि राम.
संति विहितानि विहितनिषिद्धानि अविहिताः निषिद्धानि निषिद्धानि विहितलाभे तेषामेवोपादानं तदलाभे विहि २४

तनिषिद्धानामुपादानं तदलाभे विहिताः निषिद्धानामुपादानं निषिद्धस्य सर्वथा त्यागः इति श्राद्धविवेके प्रथमः परिच्छेदः १
अथाधिकारिनि० तत्र मूलवाक्यानि शुद्धिविवेके लिखितानि सप्रपंचम् इह विस्तरभयादधिकारिमात्रं संसिद्धवल्लिख्य
ते मृतस्य त्रिविधा क्रिया भवति प्रथमा मध्यमोत्तमा चेति तत्र दाहमारभ्याशौचांतदिनपर्यंता क्रिया पूर्वा १ एकादशाहादि
सपिण्डनांता मध्यमा क्रिया २ सपिंडनानंतरं सांवत्सरिकपार्वणाभ्युदयिकनित्यश्राद्धादिरूपोत्तरा क्रिया ३ तत्र त्रिविधा
स्वपि क्रियासु त्रयोदशविधानामपि पुत्राणामधिकारः ते च त्रयोदश पुत्राः औरस १ पुत्रिकापुत्र २ क्षेत्रज ३ कानीन ४ सहो
ढ ५ गूढोत्पन्न ६ पौनर्भवा ७ पविद्ध ८ दत्तक ९ क्रीत १० कृत्रिम ११ स्वयमुपगत १२ पारशवाः १३ तेषु मुख्य औरसः तदभा
वे पुत्रिकापुत्रः ततः पूर्वपूर्वाभावे उत्तरोत्तराधिकारी तेष्वपि पूर्वक्रियायां मध्यमक्रियायां च विभक्तानामविभक्तानां वा मध्ये
योग्यस्य ज्येष्ठस्यैवाधिकारः तदुक्तं स्मृतिसारे अकृते पि कृते वापि कनिष्ठादिभिरौरसैः यत्र कुत्रापि ज्येष्ठस्याधिकारः प्रेतक
र्मणीति तस्य क्षतादिना प्रतिबंधे कनिष्ठस्यापि नियतकालकर्तव्यादशाहादिकप्रेतपिण्डनांतक्रियास्वधिकारः सपिण्ड
नेनानंतरं सर्वेषां पुत्राणामविशेषेण पृथगधिकारः उत्तरक्रियासु एषां त्रयोदशविधानां पुत्राणां लक्षणं शुद्धिविवेके प्रपंचि
तं २ तदभावे पौत्रः पौत्राभावे प्रपौत्रः तदभार्या तदभावे भ्राता कनीयान् तदभावे ज्येष्ठः तदभावे पिता तदभावे भ्रातृपुत्रः तदभावे

श्रा॰ नि॰ पूर्वक्रियायां मध्यमक्रियायां च सपिण्डा अधिकारिणः तदभावे दुहिताधिकारिणी तदभावे सकुल्याः तदभावे मातृसपिण्डाः

तदभावे मातृसकुल्याः कुलद्वयाभावे मातरः तदभावे यथाकथंचित् परिगृहीताः स्त्रियः तदभावे राजा देशेन धनग्राहकोऽ

धिकारी पितृगृहीतोऽपि पौत्रप्रपौत्रौ सपुत्रयोरपि पितामहप्रपितामहयोः पार्वणश्राद्धेऽधिकारिणौ मृतस्य कन्याया विवाहे

कन्याप्रदाताप्यधिकारी असमाप्तचूडस्य मृतस्य पूर्वक्रियामात्रं तत्र भ्रातृपित्रादयोऽधिकारिणः असमाप्तद्विवर्षस्य

पूर्वक्रियापि नास्ति किंतु भूमिनिखननमात्रं स्त्रिया अपि द्विवर्षाभ्यंतरे भूमिनिखननमात्रं तत ऊर्द्ध्वं विवाहात्पूर्वं पू

र्वक्रियामात्रं तत्र पिताधिकारी तदभावे भ्रात्रादिः ऊढायास्तु त्रिविधा क्रिया तत्र पुत्रोऽधिकारी तदभावे पतिः तदभावे

सपत्नीपुत्रः तदभावे पौत्रः तदभावे प्रपौत्रः तदभावे सपिण्डाः तदभावे सकुल्याः तदभावे पितृसपिण्डाः सप्तपुरु

षावधयः सपिण्डाः दशपुरुषावधयः सकुल्याः शूद्रस्यापरिणीतस्य द्विवर्षादूर्द्ध्वं पूर्वक्रियामात्रं तत्र भ्रात्रादिरधि

कारी परिणीतस्य त्रिविधापि क्रिया तत्र पुत्रादिरधिकारी पूर्ववत् केचित्तु असमाप्तचूडस्य त्रैवर्णिकस्य स्त्रीशूद्रयो

श्चापरिणीतयोस्त्रिविधापि क्रिया नुग्रहादिना न त्वावश्यकीत्याहुरिति श्राद्धकल्पस्मृतिसारो गुरुकुलस्थितशि

ष्यस्य भ्रातृपित्रभावे गुरुरधिकारी गुरोरपि पुत्रपत्नीभ्रातृपितृहीनस्य शिष्यः यजमानस्यान्याभावे ऋत्विगिति

न्यासिनः संन्यासिपुत्रा अधिकारिणः संन्यासिपुत्रैः पितुः सांवत्सरिकैकोद्दिष्टपार्वणाभ्युदयिकतीर्थश्राद्धादीनि कर्तव्यानि
सामान्यविहितानामेषामेकोद्दिष्टादीनां संन्यासिपुत्रं प्रति कर्तव्यतानिषेधकप्रमाणाभावात् यत्तु एकोद्दिष्टं न कुर्वीत
यतीनां चैव सर्वदा अहन्येकादशे प्राप्ते पार्वणं तु विधीयत इति वाक्यं तन्न सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धनिषेधकं एतद्वाक्य
पारिजातनिबन्धादिषु सपिण्डीकरणपर्यन्तैकोद्दिष्टप्रकरणे लेखनेन प्रेतोद्देश्यकषोडशश्राद्धनिषेधकत्वस्यावस्थि
तेः त्रिदण्डग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते इत्युपसंहाराच्च एकोद्दिष्टं यतेर्नास्ति त्रिदण्डग्रहणादिह सपिण्डीकरणाभाव
त्पार्वणं श्राद्धमिष्यते इति शातातपवाक्ये त्रिदण्डग्रहणहेतुकसपिण्डीकरणाभावस्यैकोद्दिष्टनिषेधहेतुत्वेनाभिधा
नाच्च किंचैकोद्दिष्टं जलं पिण्डमशौचं प्रेतसत्क्रियां न कुर्यात् पार्वणादन्यत् ब्रह्मीभूताय भिक्षवे इति दक्षात्रेयवाक्ये वार्षि
कैकोद्दिष्टनिषेधानवगमात् कतिपयानां सांवत्सरिकैकोद्दिष्टावरणाच्च कतिपयानामनावरणस्य प्रकरणाच्च तत्रैको
द्दिष्टनिषेधानवगमे मात्रेणान्यथोपपन्नेन सामान्यैकोद्दिष्टनिषेधोऽवगम्यत इति न स्वैकोद्दिष्टं सामान्योक्तैकोद्दिष्टविधिनै
व कर्तव्यम् विध्यन्तरानुपदेशात् सर्वस्य संन्यासिपुत्रैः कर्तव्यं न चापि विशेषाश्रवणादिति अत एव पार्वणाभ्युदयिक
तीर्थश्राद्धादिकं यतिपुत्रैः कर्तव्यमेवेति श्राद्धपल्लवे लिखितं यतः सापिण्डीकरणं तास्क्रिया सर्वैरेव निषिद्धेति श्रीद

..व त्रोपाध्यायलेखनं स्मृतिसारलेखनं च एकोद्दिष्टकर्त्तव्यतानिषेधकवाक्यस्य प्रेतोद्देश्यकैकोद्दिष्टकर्त्तव्यतानिषेधपरत्वं
२६ सर्वत्र स्मृतिसारादावप्यवगम्यते संदर्भादिति यत्तु ब्राह्मणादिहते ताते पतिते संगवर्जिते व्युत्क्रमाच्च मृते देयं येभ्य एव
ददात्यसाविति वाक्यं तदपि न त्रिदण्डिसंन्यासिपार्वणश्राद्धनिषेधकं एतद्वाक्यस्यैकदण्डिसंन्यासिपार्वणश्राद्धनि
षेधकत्वात् उशनोवाक्ये तु त्रिदण्डिनां पार्वणविधानादिति गौडीयश्राद्धविवेकः शातातपवाक्येनापि पार्वण
विधानात् वस्तुतो ब्राह्मणादिहतत्वादीनि पितामहप्रक्रमश्राद्धविधायकानि तेन पतिते संगवर्जिते च जीवत्येव
पितरि पार्वणविधायकं संगवर्जितः संन्यासी अथानधिकारिणः महापातकिनः पाषण्डहन्तयः स्तेनाः व्रात्याः ॥
आलस्यादश्रद्धया स्वकर्मत्यागिनः निंदितकर्मकर्त्तारः गर्भभर्त्तृद्रुहः स्त्रियः मद्यपाः स्वैरिणीकस्त्रियः ब्रह्मचारिणः
मातापित्रोराचार्यगुरूपाध्यायानामन्याभावे वहनदहनादौ ब्रह्मचारिणो दोषो न भवति अथोदकदानाद्यनर्हाः
अपथाविधि संकरजाताः वेदाविहितप्रव्रज्याकर्त्तारः शास्त्राविहितदेहत्यागकारिणः पाषण्डाश्रिताः स्त्रियो गर्भ
भर्त्तृद्रुहः मद्यपाः स्वैरिणीकस्त्रियः तथा संकरजातादीनामुदकदानादि नादिन कर्त्तव्यं प्रेतश्राद्धादावपि शर्मादिपदं राम
प्रयोजयति केचित् केचिन्न योजयंति ते तु सपिण्डीकरणं यावत् प्रेत प्रेत इति स्मृतेः सपिण्डीकरणादूर्द्ध्वं शर्मवर्मादि २६

स्वर्भागिति वाक्यं प्रमाणयंति तत्रास्माकमुत्तरः पक्षः अथ प्रथमाक्षेपः अत्र गंगादितीर्थेषु अपक्रमिष्यज्जीवितस्य
त्रैवर्णिकस्य नवयज्ञोपवीतवस्त्रमाल्यादिभिः शूद्रस्य स्त्रियाश्च यज्ञोपवीतेतरैर्विभूषणं कुशास्तरणावस्थानं समुचित
पात्रकं गंगाजलप्रोक्षणं गंगामृत्तिकानुलेपनं शालग्रामशिलासंनिधापनं तुलसीसंनिधापनं शिरसि तुलसीपत्रदानं च
कर्त्तव्यम् तत्र फलार्थितया यथाशक्ति गोभूहिरण्यादिदानेन नवद्वारणं कारयितव्यम् आमुत्रपापनिवारणार्थं दीपदा
नं कारयितव्यम् जलतुषारयोरन्यतरेण शरीरार्द्रीकरणं तदसंभवे जलतुषारयोः कयापि कार्या ॐ मित्येकाक्षरं
ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्नित्युक्तेर्ब्रह्मविष्णुस्मरणयोरन्यतरस्मिन्परमगतिप्राप्तिः फलमतस्तदर्थिना तत्करणं पुरुष
सूक्तादिश्रवणं अपगतप्राणस्य मुखनिःक्षिप्तकांस्यमणिप्रवालहिरण्यशकलस्य नासिकद्वयकर्णद्वयचक्षुर्द्वयनि
क्षिप्तसुवर्णशकलमात्रस्य घृततैलसमायुक्तस्य देहशोधनं विधाय स्नापितस्य बर्हिष्मत्यां भूमौ दक्षिणशिरसा स्थापि
तस्य घृततैलाभ्यक्षितस्य चंदनोक्षितसर्वांगस्य वस्त्रापिहितमुखस्य पुष्पैर्विभूषितस्य शुद्धवस्त्रोपवीतिनो गुरूननु
ज्ञाप्य पुत्रादिभिर्हरणं कुर्यात् मृतद्विजं सजातीयेषु तिष्ठत्सु न शूद्रानययेयुः न मृतं शूद्रं द्विजाः ब्राह्मणकर्त्तृकानाथब्राह्म
णकर्मकनिर्हरणकर्तुः स्वर्लोकभागित्वं फलं द्विजकर्तृकानाथब्राह्मणकर्मकनिर्हरणे निर्हरणक्रियासंबंधिकर्तृपद

चा०शि मलसंख्यपत्तफलसमफलम् धनंजयवाप्यपगमपर्य्यन्तंमृतस्पर्शनेधारणाम् द्विजसंस्कारोपयुक्तानाग्नतृणकाष्ठहवि
[illegible]दकर्जकानयनंनिषिद्धम् द्विजशवंशूद्रोनस्पर्शेत् ततःस्नातःपुत्रादिर्दक्षिणशिरसंशवंकृत्वागयादीनिच
[illegible]नदेचपुण्याः शिलोच्चयाः कुरुक्षेत्रंचगंगाचयमुनाचसरिद्वरांकौशिकींचंद्रभागांचसर्वपापप्रणाशिनींभद्रा
[illegible]यूगंडकीतमसांतथावेणंवच्चवराहंचतीर्थंपिण्डारकंतथापृथिव्यांयानितीर्थानिचतुरःसागरांस्तथाएता
[illegible]मनसाध्यापन् जलेसर्वतीर्थान्यावाह्यतेनजलेनशवंसंस्नाप्यभुविदेशेययामिलितदासवर्णापरिचितदारुचय
रचितचितायामास्तीर्णाकुशायामुत्तरशिरसोऽधोमुखस्यसवस्त्रस्यपुरुषस्यस्त्रियाश्चोत्तानदेहायाउत्तरशिरसः
स्थापनंकुर्य्यात् ततोगयादीनिचतीर्थानियेचपुण्याःशिलोच्चयाइत्यादिपूर्वोक्तंपठित्वाएतानितीर्थानिदेवाश्चाग्नि
मुखा न्सर्वेकृतस्नापनमेनंगतायुषंदहंत्विति मनसाध्यात्वाऽपसव्येनदक्षिणामुखोहुताशनंगृहीत्वाकृत्वासुदुष्क
रंकर्मजानताचाप्यजानतामृत्युकालवशंनेजनस्थानेपिण्डंदद्यात् विहितकालेप्यकृतचूडाकरणस्यविहितकालेप्य
कृतोपनयनस्यभूमावपि पिण्डंदद्यात्ततःप्रस्रवनेजनदानं ओं अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतशिरःपूरकप्रथम एम०
पिण्डेऽत्रप्रस्रवनेनिस्वनेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपिण्डोपरिपूर्ववद्दद्यात् ततःप्रेतमुद्दिश्यपत्तूर्णमेवगंधतु २७

ष्पधूपदीपोर्णातंतुमयंमुद्रवहवस्त्रतांबूलानिपिण्डेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपिण्डोपरिपूर्ववद्दद्यात् ततःप्रेतमु
द्दिश्यतूष्णीमेवगंधपुष्पधूपदीपोर्णातंतुमयमुद्रवहवस्त्रतांबूलानिपिण्डेदद्यात् ततोयावद्धूमोनिःसरति तावत्पि
ण्डाभिमुखस्तिष्ठेत् ततोपसव्यादिनैव ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत एषसतिलतोयांजलिस्तेमयादीयतेतवोप
तिष्ठतामित्येकंतिलतोयांजलिंपिण्डोपरिदद्यात् एवंपिण्डसमीपेएव ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतइदंतिलतो
यपूर्णपात्रंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्येकंतिलतोयपात्रंदद्यात् पश्चाज्जलेसर्वंक्षिपेत् ततउपलिप्तायांभूमौमाल्यं
पानीयंदीपंचनिधाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतइदंमाल्यंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतां ॐ अद्यामुकगोत्रपि
तरमुकप्रेतइदंपानीयंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतां ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतएषदीपस्तेमयादीयतेतवोप
तिष्ठतामितिदद्यात् सायंकालेगृहद्वारिप्रेतमुद्दिश्यदशरात्रंत्रिरात्रंवादीपंदद्यात् रात्रौगोमयोपलिप्तायांभूमौ
त्रिकाष्ठिकासमारोपितमृन्मयपात्रद्वयेजलंक्षीरंचनिधाय ततसमीपेमाल्यदीपंचधृत्वा ॐ अद्यास्यांरात्रौअमुक
गोत्रपितरमुकप्रेतात्रस्नाहिइदंपिबइदंपरिधेहि अनेनप्रश्रेणेतिनिवेदयेत् व्याकाणाधिकरणकरणाकदशाण्व
अन्विन्नप्रेतोद्देश्यकधृतजलदानंसर्वपापशांत्यर्थ्यमविनाशफलम् रात्रौमृतकेसूर्योदयेदिवामृतकेनसन्ध्यो

धा॰ दि॰ दयेवहिर्भयादौवाल्लरणानुमत्याऽवीगपिवालपुरःसराद्वद्वपाश्चिमाः क्रमेणगृहद्वारमागत्यतत्रैवनिंबपत्राणिदंते
२८ श्छित्वाचम्यदक्षिणेनपाणिनाॐ शमीपत्रंशमयतुइतिशमींॐ अश्मेवस्थिरोभूयासमित्यश्मानंॐ अग्निर्नःश
र्मयच्छत्वित्यग्निंस्पृशेत् वृषभच्छागयोर्मध्येस्थित्वाज्योगिनिमंत्रेणदक्षिणेनपाणिनाद्वावपिस्पृशेत् ततोऽश्म
निपदन्यासंकृत्वाचम्योदकगोमयगौरसर्षपाग्निदूर्वाप्रवालवृषभान्संस्पृश्यगृहंप्रविशेयुः एतच्चकुलांतरस्त्रिया
उदकदानेस्त्रीलिंगेननिर्देशः कर्तव्यइतिविशेषः इयंचजलदानक्रियादशमपुरुषपर्यंतंकर्त्तव्या समानग्रामवासेया
वद्यासंसंबंधमनुस्मरेयुस्तावत्तर्पयेयुः श्वशुरमातामहमातुलाचार्यशिष्यसहाध्यायिमित्रदुहितृभगिनीभागिने
यराजर्त्विजांतद्धितैषिभिः काम्यमुदकदानंकर्त्तव्यम् पतितापविद्धसर्वगामिनीवृथासंकरजातप्रव्रजितात्मत्यागिपा
षंडिगर्भभर्तृद्रुहां सुरापि द्विजस्त्रीणामुदकक्रियांनकुर्यात् पातितस्यतृप्तिमिच्छन्सर्वगामिनींदत्तवेतनांदासीमा
हूयअशुद्धघटंहस्तान्वूयात् हेदासिगच्छमूल्येनतिलानानयसत्वरम् तोयपूर्णघटंतंचसतिलंदक्षिणामुखीऽप
विश्यानुवामेनचरणेनततःक्षिपेत्कान्तेयेसातकीसंज्ञांलपिबेतिवदन्मुहुः इत्युक्त्वाचैवसादासीमृताहनिपातकीसं राम॰
ज्ञांकीर्तयित्वा अमुकप्रेतत्वंपिबेतिपुनःपुनरभिधायवामपादेनतोयपूर्णंसतिलंघटमपवर्जयेत् ततउदकदाना २९

न्तरेमुदकोत्तीर्णान् कृतवस्त्रांतरपरिधानानाचांतान् पुत्रादीन् सुविशाद्दलेदेशे ऽपविष्टान् नायमत्यंतसंवासः क
र्त्तव्यश्चिरकालेन विन्नसह स्यापि स्वेनशरीरेण किमुतान्यैः इत्यादिजनैरित्यादिमहाभारतादिवाक्यानि श्रावयित्वाऽपनीत
शोकान्बंधुजनाः कुर्युः ततः पुत्रादिर्नूतनं गुडमादाय मृन्मयेन नूतनेन नूतन भांडेन जलमानीय ग्रामाद्बहिर्देवताय
तने गृहद्वारि वा सुचितीरे वा पिण्डदानादेशान्यांदि स्थिरं अग्निं प्रज्वाल्य तंडुलप्रसृतिद्वयं प्रक्षाल्य सुभृतं स्वयं पक्वे
त् ततो दक्षिणाप्लवने भूभागे गोमयोपलिप्ते गौरमृत्तिकयापि पिण्डार्थं दक्षिणाप्लवणं स्थानं निर्मायाचांतः कृता
पसव्यो दक्षिणामुखः पातितवामजानुः पिण्डस्थानोपरि दक्षिणाग्रं कुशत्रयमास्तीर्य पुटकादौ जलतिलगंधपु
ष्पाणि प्रक्षिप्य तत्पात्रं वामहस्ते कृत्वा मोटकातिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुक प्रेत शिरः पूरकपथ
पिण्डस्थाने ऽत्रावनेनिक्ष्व ते मयादीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशत्रयोपरि अवनेजनं दद्यात् ततस्तिलघृतमधु
युक्तं दुग्धसिक्तं तन्नमेव पिण्डमादाय मोटकातिलजलानि वादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुक प्रेत एष शिरः पू
रकः प्रथमः पिण्डस्ते मयादीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि अवशंपाग्नं नरं पंचत्वमागतं धर्माधर्मसमायुक्तं
लोभमोहसमावृतं दहेयं सर्वगात्राणि दिव्यांल्लोकान्स गच्छतु शीघ्र इति मंत्रमुदीर्य्य प्रदक्षिणं विधाय ज्वलदुल्मुक

सपिशिरोदेशेदानं मंत्रस्यापमदर्शयत्वात् स्त्रीदाहेप्यविकृत एव पठनीयः पुंस्त्वस्याविवक्षणात् क्षत्रियकर्तृके वैश्यक
१४ र्तृके चानाथब्राह्मणदाहे वैश्यकर्तृकेन च सर्वस्वानाथराजदाहे पितृमेध्ययज्ञफलसमफलम् ततस्तृणकाष्ठा
दि· घृतं परिक्षिप्य दग्ध्वा किंचिच्छेषयेत् ततः प्रादेशमात्रसप्तकाष्ठिकाभिः सह प्रदक्षिणासप्तकं विधाय कु
ठारेणोल्मुकोपरि प्रहारसप्तकं कृत्वा क्रव्यादाय नमस्तुभ्यमित्युक्त्वा एकैकां काष्ठिकामग्नौ क्षिपेत् अनतीतद्विवर्षं
प्रेतं गंधमाल्यादिभिरलंकृत्य अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं पशून् वैवस्वतो न तृप्यति सुरापइव दुर्मतिरिति यम
गाथां गायंतो वान्यवाग्रामाद्बहिः शुचिदेशे निखनेयुः तत्र नोदकदानादि अथोदकदानादिः तत्र प्रेतदाहानंतरं
सर्वे ज्ञातयः स्पृशाः शवानुगमनकर्तारश्च चितां वामावर्तेन परावृत्त्य व्यावर्त्य प्रेतमनवलोकमानाः अहरहर्नयमानो
गामश्वं पुरुषं पशून् वैवस्वतो न तृप्यति सुरापइव दुर्मतिरिति यमगाथां गायंतो नदीप्रवाहाज्जलाशयांतरं वा बाला
नग्रेकृत्य गच्छेयुः ततः श्यालकमन्यं वा यावेरन् उदकं करिष्याम इति स ब्रूयात् कुरुध्वं मा चैवं पुनरित्यशतवर्षे प्रेते
कुरुध्वमेवेतरस्मिन्निति ततः कृतापसव्या दक्षिणाभिमुखाः प्रकीर्णकेशाः प्रक्षालितैकवस्त्रधराः ॐ अप नः शो
शुचदघमिति वामहस्तानामिकयाऽपो दक्षिणतो नीत्वा सकृन्निमज्जेयुः ततो वामहस्तानामिकयाकनिष्ठयापाप

मित्स्यपो वन्निखेयुः अंगं च न विघर्षेयुः ततो द्विवाससः आचम्य जले वा पाषाणे वा शुचितो देशे वा दक्षिणाग्रकुश
त्रयोपरि वामहस्तान्वारब्धदक्षिणहस्तांगुष्ठतर्जनीमध्यात्मकपितृतीर्थेन द्विगुणभुग्नकुशत्रयेण प्रेतगोत्रनामनी उ
च्चार्य मृतं मनसा ध्यायंतः कुशहस्ताः प्रेताय सतिलजलांजलिं दद्युः ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत एष तिलतोयां
जलिस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति वाक्येन ततः कंकतिरूपेण वाममुष्टिना वल्लिखितं पापमिति सव्यांगमेव लि
खेयुः जातानामपि शावस्पृशामपि कर्त्तव्यम् ज्ञातयो नैव तस्यां रात्रावप्यन्नं पचेयुः यावदाशौचं मृण्मयपात्रे पत्रपुटे
वा क्रीतं लब्धमनामिषं दिवा भुंजीरन्नेककालं त्रिरात्रमक्षारलवणाशिनः द्वादशरात्रं महागुरुषु मातापितृ
पाणौ वा
चार्य्यश्चेति महागुरवः सर्वे ब्रह्मचारिणो दीनामलिनवाससो भोगवर्जिताः शास्त्रपाणयो धउपवेशिनः पृथक्स्थि
ताः शयीरन् उपवेशने शयने च तृणभस्तरणमुपासीरन् प्रेतक्रियावर्जमनावश्यकं न किंचित्कर्म कुर्युः पंचमसप्तम
नवमदिवसेषु सर्वेषामेव सपिण्डानां बहिः स्नानं तिलोदकदानं च वस्त्रप्रक्षालनं सहभोजनं च तुष्यथ श्मशानगृहे
मुद्दीपदानमंगसंवाहनं च तैलाभ्यंगजागरादिकं प्रेताप्यायनकरम् प्रथमपिंडवत् द्वितीयादिषु दिवसेषु द्वितीया
दिपिंडदानम् तत्र विशेषः द्वितीयदिने पिंडदानवाक्ये कर्णाक्षिनासिकापूरको द्वितीयः पिंडः द्वे तिलतोयांजली द्वे

स्तिलतोयपात्रेतत्तोयदिनेगलांसभुजवक्षः पूरकस्तृतीयः पिंडः त्रयस्तिलतोयांजलयः त्रीणितिलतोयपात्राणिचतु
र्थेनाभिलिंगगुदपूरकश्चतुर्थः पिंडः चत्वारस्तिलतोयांजलयः चत्वारितिलतोयपात्राणिपंचमदिनेजानुजंघा
... पंचमः पिंडः पंचतिलतोयाञ्जलयः पंचतिलतोयपात्राणिषष्ठदिनेसर्वमर्मपूरकः षष्ठः पिण्डः षट् ति
...तोयाजलयः षट्तिलतोयपात्राणिंसप्तमदिनेसर्वनाडीपूरकः सप्तमः पिंडः सप्ततिलतोयांजलयः सप्ततिल
तोयपात्राणिअष्टमदिनेदंतलोमादिपूरकोऽष्टमः पिण्डः अष्टौतिलतोयांजलयः अष्टौतिलतोयपात्राणिनवम
दिनेवीर्यपूरकोनवमः पिण्डः नवतिलोतोयांजलयः नवतिलतोयपात्राणिदशमदिनेपूर्णत्वतृप्ततात्क्षुद्विप
र्ययपूरकोदशमः पिण्डोदेयः दशतिलतोयांजलयः दशतिलतोयपात्राणिअन्यत्सर्वसमानं तथाहिशिरस्त्वा
द्येनपिण्डेनप्रेतस्यक्रियतेसदा द्वितीयेनतुकर्णाक्षिनासिकास्तुसमासतः गलांसभुजवक्षांसितृतीयेनयथाक्रमा
त् चतुर्थेनतुपिंडेननाभिलिंगगुदानिचजानुजंघेतथापादौपंचमेनतुसर्वदा सर्वमर्माणिषष्ठेनसप्तमेनतुनाडयः
दंतलोमाद्यष्टमेनवीर्यन्तुनवमेनतुदशमेनतुपूर्णत्वंतृप्तिताक्षुद्विपर्ययः क्षत्रियवैश्यशूद्राणांसंपूर्णाशौचेनवसु राम
दिनेषुनवपिंडान्दत्वाऽशौचांतदिनेदशमपिंडदानंत्र्यहाशौचेब्राह्मणादिभिः सर्वैः प्रथमदिवसेत्रयः पिण्डादात ३०

द्याः द्वितीयदिने चत्वारः तृतीयदिने त्रयः पिंडा देयाः अथवा प्रथमे दिवसे चत्वारः तृतीयदिवसे पंच एवं दश पिंडा दा
तव्याः सद्यः शौचे त्वेकाहे नैव दश पिण्डा दातव्याः असंपूर्णाशौचान्तरे एकैकं पिण्डमेकैकस्मिन्दिने दत्त्वांतिम दिने
ऽवशिष्टाः पिण्डा देयाः पाकासंपत्तौ फलमूलशाक गुडदुग्ध शालिसक्तूनामन्यतमेन पिंडो देयः येन द्रव्येण प्रथम
पिण्डो दत्तस्तज्जातीयेनैव पिण्डांतरमपि दद्यात् पुत्राद्यधिकारिणि विदेशस्थेऽन्येन दाहकर्त्रा पिंडदाने कृतेपि
पुत्रादिरपि पिण्डं दद्यात् येनैव प्रथमः पिण्डो दत्तः स एव पिण्डांतरमपि दद्यात् अथास्थिसंचयः चतुर्थे ब्राह्मणा
नां तु पंचमे हनि भूभुजां नवमे वैश्यजातीनां शूद्राणां दशमात्परे कर्तव्यं तु नरैः श्राद्धं देशकालाविरोधतः श्राद्धमत्रास्थि
संचयनिमित्तकम् एतच्च संपूर्णाशौचे यदिनकथनम् एवमशौचे विनामंगस्पर्शोपि चतुर्थे हनि विप्रस्य षष्ठे वैश्यक्षत्रिय
स्य तु अष्टमे दशमे चैव स्पर्शः स्याद्वैश्यशूद्रयोः यत्तु प्रथमेह्नि तृतीये वा सप्तमे नवमेपि वा अस्थिसंचयनं कार्य्यं निजै
स्तद्गोत्रजैः सहेति स्मृतिवाक्यं तद्ब्राह्मणादीनां चतुर्थादिदिनेष्वस्थिसंचयासंभावनायां प्रथमादिदिवसेष्वस्थिसंच
यविधायकम् त्र्यहाशौचे तु द्वितीयेह्नि सद्यःशौचे तद्दिन एवास्थिसंचयः कर्तव्यः असंपूर्णाशौचांतरे तु तृतीयभागोत्तर
मस्थिसंचयोऽगस्पर्शश्च कर्तव्य इति अथ प्रयोगः चतुर्थदिने स्नात्वा चतुर्थं पिण्डं दत्त्वा श्राद्धदेशस्य गोमयोपलेपनं पंच

श्रा·दि गस्सोपलेपनं ज्वलदंगारभ्रामणं गोरमृत्तिकाच्छादनानि कारयित्वा गौरसर्षपैस्तिलैश्च निकरणांस्त्वयच श्राद्धकर्णीया
३१ कमारभेत् ततः सिद्धान्नेरक्षादीपं संस्थाप्य श्राद्धदेयानि वस्तून्यासाद्याचम्य पूर्वाभिमुख उपविश्य ॐ अपवित्रः
पवित्रो वा इत्यादि पठित्वा पुण्डरीकाक्षः पुनात्विति श्राद्धीयवस्तूनां कुशत्रयजलेन सेचनं ततः ॐ अद्यामुकगोत्रस्य
पितुरमुकप्रेतस्यास्थिसंचयनिमित्तकमेकोद्दिष्टश्राद्धमहं करिष्य इति संकल्पं कुर्यात् ततस्त्रिर्गायत्रीं जपित्वा
ॐ देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय दक्षिणाभिमुखः सव्यं जानु पातयित्वा ॐ
अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत अस्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्ध इदमासनं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्या
सनं मोटकरूपमुत्सृजेत् तत ॐ अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति श्राद्धदेशे वामावर्तेन तिलान्विक्षि
पेत् तत ॐ आयन्तु न इति मंत्रं जपेत् ततः पुटके कुशपत्रद्वयं प्रादेशमात्रं दक्षिणाग्रं धृत्वा ॐ शन्नो देवीरभिष्टय इ
ति तत्र जलं दद्यात् ॐ तिलोसीति तिलान्दद्यात् तूष्णीं गंधं पुष्पं च तत्र क्षिपेत् ततस्तदर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा कुशपत्र
द्वयं परिवेषणपात्रे उत्तराग्रं धृत्वा तदुपरि [illegible] च्छिद्र कांतरं दत्वा ॐ या दिव्याः आप इत्यादि पठित्वा मोटकादीन्यादाय ॐ एम
अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतास्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्ध एष हस्तार्घस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पवित्रो ३१

परि अर्घजलं दद्युत्सृजेत् ततः पवित्रपुष्पसहितमर्घपात्रमात्रमासनवाम पार्श्वे पित्रे स्थानमसीति अधोमुखं कृत्वा
स्थापयेत् ततो मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेतास्थिसंचय निमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्ध एतानि गंधपुष्प
धूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसि तेमयादीयंते तवोपतिष्ठंतामिति गंधादीनि दद्यात् ततो जलेनासनभोजनपात्र
योश्चतुर्दिशं मारडलं कृत्वा श्राद्धीयान्नाग्रभागं सघृतव्यंजनतिलजलं ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नमइति उत्सृजेत
ततो हस्ताभ्यां ताम्रपात्रमन्नपूर्णमादाय मनाक्स्थित्वा पितरन्ध्यायन् पुरुषत्रिस्त्रममन्नं परिविष्यात् व्यंजनघृतज
लान्युपनीय अन्नोपरि मधुदत्वा ॐ मधुवाता इत्यादि ऋचं ॐ मधुमध्विति च जपेत् ततोऽव्यस्ताभ्यां हस्ताभ्यामधोमु
खाभ्यां पात्रमालभ्य ॐ पृथिवी ते पात्रमिति जपेत् ॐ इदं विष्णुरिति जपेत् कृष्णकव्यमिदं रक्ष मदीयमिति परिलाङ्गु
इदमलम् ॐ इमा आपः ॐ इदमाज्यम् ॐ इदं कविरिति अन्नजलघृतान्नेषु दक्षिणहस्तांगुष्ठं निवेश्य ॐ अप
हता इति तिलानन्नोपरि क्षिप्त्वा वामहस्तेन पात्रमत्यजन् दक्षिणहस्तेन मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितर
मुकप्रेतास्थिसंचयननिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्ध इदमन्नं सोपकरणं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततो गा
यत्रीं मधुवाता इत्यादि ऋचं ॐ मधुमधुमध्विति ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनमिति च जपेत् ततः कुशे भूमौ विश्य गायत्रीम

ष्वन्तादृत्यादिकं जपेत् ततः ॐ कृणुष्व पाज इत्यादि रक्षोघ्नीः ॐ उदीरतामित्यादि पितृमंत्रान् पुरुषसूक्तम् आशुः शिशा
न इत्यादिकं अप्रतिरथमन्यानि च पवित्राणि यथाशक्ति जपेत् ॐ नमस्तुभ्यमिति श्लोकं च जपेत् तत उच्छिष्टसन्निधा
वास्तृतकुशत्रयां भूमिं जलेन प्रोक्ष्य तिलघृतसहितमन्नं जलेनाप्लाव्य ॐ अनग्निदग्धा ये जीवा येप्रदग्धाः कुले मम इ
त्यादिमंत्रेण कुशोपरि अन्नं विकिरेत् ततः सव्यं कृत्वाचम्य हरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृत्वाऽन्नपात्रसमीपे पिण्डदानार्थं
मृत्पिंडिकायामध्ये प्रादेशमात्रं परिमाय वामान्वारब्धदक्षिणहस्तेन ॐ अपहता इत्यादिना तद्विलिख्य दर्भपिंजुली
मुत्तरस्यां दिशि क्षिप्त्वा रेखोपरि ॐ ये रूपाणीति मंत्रेणांगारं भ्रामयित्वांगारं दक्षिणतः क्षिपेत् ततो रेखोपरि छिन्नमूला
न्कुशानास्तीर्य्य ॐ देवताभ्य इति सव्येन त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्येन पुटके जलतिलगन्धपुष्पाणि क्षिप्त्वा पुटकं वामहस्ते
कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेताऽस्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धपिण्डस्थानेऽत्रावनेनि
क्ष्व ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि अवनेजनजलं किंचिद्दद्यात् ततो घृतमधुतिलयुक्तेनान्नेन पिण्डं नि
र्माय घृतमध्वभिधारितं पिण्डं मोटकादीनि चादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेतास्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्रा
द्धे एष पिण्डस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति कुशोपरि वामान्वारब्धदक्षिणहस्तेन पिण्डं दद्यात् तत आस्तृतकुशमू

लेत् स्त्रींकरं प्रोक्ष्य सव्यंकृत्वाचम्यापसव्यंकृत्वाॐ अत्र पितर्मादयध्वेत्यादिमंत्रं पठित्वाउत्तराभिमुखीभूय श्वासनिरोधंकु
र्यात् पितरंभास्वरमूर्त्तिं ध्यायन् अमीमदन्तपितायथेत्यादिनाऊहेनजपेत् ततः पूर्वावशिष्टजलमवनेजनपात्रंवा
महस्तेकृत्वामोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेताऽस्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धपिण्डेऽत्रप्रत्यव
नेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवींविस्रंस्यसव्यंकृत्वाचम्याहरिंस्मृत्वाअपसव्यंकृ
त्वावामहस्तेनसूत्रमादायकराभ्यांतद्गृहीत्वाएतत्तेपितर्वासःइतिसूत्रंपिण्डोपरिधृत्वाॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रे
ताऽस्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धपिण्डेएतद्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिमोदकादिनादद्यात् ततःपि
ण्डंगंधपुष्पधूपदीपतांबूलैरभ्यर्च्यपिण्डशेषान्नंपिण्डसमीपेविकिरेत् ॐशिवाआपःसंतुॐसौमनस्यमस्तुॐ
अक्षतंचारिष्टमस्तुइतिअन्नपात्रेजलादीनिदत्वामोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितरमुकप्रेतस्याऽ
स्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिकमुपतिष्ठतामित्युत्सृजेत ततः सव्यंकृत्वादक्षिणांदिशंप
पश्यन् ॐ अघोरःपितास्त्वितिपिण्डोपरिपूर्वाग्रांजलधारांदद्यात् ततः पूर्वाभिमुखः ॐगोत्रंनोवर्द्धतांदातारोनोभि
वर्द्धन्तांवेदाःसंततिरित्यादिनाआशिषोयाचेत ततोऽपसव्यंकृत्वापिण्डोपरिस्थपवित्रान् कुशानास्तीर्यपुरकादि

भा [illegible]मन्त्रेन ॐ ऊर्ज्जं वहंतीरमृतं घृतं पयः इत्यादि पठित्वा कुशोपरि दक्षिणाग्रां जलधारां दद्यात् ततः पिराड माधा गोत्रस्य ...
३३ छिन्नमूलकृष्णं नगारं चाग्नौ दहेत अर्घपात्रमुत्तानीकृत्य मोदकादीनि दक्षिणाद्रव्यं चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्या प-
रमुकप्रेतस्य कृतैतदस्थिसंचयनिमित्तकैकोद्दिष्टश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चन्द्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणा-
य दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति दक्षिणां दद्यात् ततः सव्येन त्रिर्देवताभ्य इति जपित्वाऽपसव्यं कृत्वा दीपं निर्वाप्य हस्तौ
पादौ प्रक्षाल्य सव्येनाचम्य ॐ प्रमादादित्यादि पठित्वा विष्णुं स्मरेत् श्राद्धीयवस्तूनि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् जले
वा क्षिपेत् ततः पुत्रादिर्ज्ञातिबंधुमिलितः स्नातः सुधौतवस्त्रो नानाविधफलमूलभक्ष्यपानादिभिः स्वज्ञात्यनुरूपै-
रष्टौ पात्राणि पूरयित्वा गंधपुष्पधूपदीपादिकं च गृहीत्वा श्मशानसमीपमागत्य त्वरान्वितैः कैश्चिदर्घैः कैश्चित्पुष्पैः
कैश्चिद्भोजनैः कैश्चिद्धूपैः कैश्चिद्दीपैः कैश्चिन्माल्यैः कैश्चित्पानीयैः कैश्चिदक्षतैः सर्वं निवेदयेत् कैश्चिन्निरहंकार-
युक्तैः समंततश्चतुर्षु अन्नादिपूर्णपात्रेषु निवेदितेषु प्रथमं चितायाउत्तरद्वारसमीपे उपविश्य ॐ नमः क्रव्यादमुखे-
भ्यो देवेभ्य इति सर्वदायेऽस्मिन् श्मशाने देवाः स्युर्भगवंतः सनातनाः तेऽस्मत्सकाशाद्गृह्णन्तु बलिमष्टांगमक्षयम्
प्रेतस्यास्य शुभान् लोकान्प्रयच्छंतु च शाश्वतान् अस्माकमायुरारोग्यं सुखं च ददतां वरं इति पठित्वा ॐ एषोऽष्टां-

गबलिः शंकरादिदेवताभ्यो नमः इत्येकं बलिं दत्वा एवं प्रदक्षिणक्रमेण परं बलित्रयं त्रिषु द्वारेषु दत्वा तान्बलीन् क्षीरेण
भ्युक्ष्य शंकरादिदेवताः स्वीयस्वीयस्थानं गच्छंत्विति देवता विसृज्य अवशिष्टक्षीरेण वाग्यतः चितास्थान्यस्थीनि अभ्यु
क्ष्य प्रथमं शिरोस्थीनि शमीपलाशशाखाभ्यामुद्धृत्य आज्येनाभ्युक्ष्य गन्धवारिणा सिक्त्वा कृतापसव्यो दक्षिणांगुष्ठका
निष्ठाभ्यां गृहीत्वा ततोऽन्यान्यपि अस्थीनि गृहीत्वा पञ्चगव्येन सुगंधिवारिणा सिक्त्वा पलाशपुटे निक्षिप्य क्षौमवस्त्रे
ण संवेष्ट्य मृन्मयेन नूतनभांडे सांछादनेन निदध्यात् तद्भांडमरण्ये वृक्षमूले वा पंकशैवालयुतगर्त्ते वा निभृतं निधा
पयेत् चिताभस्मादि तोये निक्षिपेत् गोमयांबुभिश्चिताभूमिशुद्धिं विधाय पूर्ववच्चतुर्दिक्षु शंकरादिदेवताभ्यो बली
न् पायसादियुक्तान् नमः क्रव्यादमुखेभ्यो देवेभ्य इति मंत्रेण दद्यात् तान्विसृजेत् बलयन्नमन्येभ्यो दद्यात् अंभसि वा क्षि
पेत् ततश्चिताभूमेराच्छादनार्थं वृक्षः पुष्करकः प्रस्तको वा रोपयितव्यः पुष्करकः इष्टिकानिर्मितं देवकुटकाकारं गृहम् त
तः सचैलो बंधुभिः सह स्नायात् अथ कश्चित्पुत्रपौत्रसहोदरादिर्गंगातीरमस्थीनि नीत्वा स्नात्वा तान्यस्थीनि पंचगव्ये
न प्रोक्ष्य हिरण्यमध्वाज्यतिलैः संयोज्य मृत्पिंडपुटे निधाय दक्षिणां दिशं पश्यन् ॐ नमोस्तु धर्माय इति वदन् जलं
प्रविश्य प्रेतो गतः स्वर्गकामो दक्षिणाभिमुखः स मे प्रीत इत्युक्त्वा गंगांभसि निक्षिपेत् ततः स्नात्वा उत्थाय सूर्यं पश्येत्

ततः आचम्य ॐ अद्य कृतैतदस्थिप्रक्षेपप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमह
मुत्सृजे इति दक्षिणां दद्यात् एवं कृते प्रेतपुरस्थितस्य स्वर्गे गतिः स्यात्तु महेन्द्रतुल्या यावदस्थि मनुष्यस्य गंगातोयेषु मज्ज
ति तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते गंगातोयेषु यस्यास्थि प्लवते शुभकर्मणः न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्क
थंचन गौडाः दशाहाभ्यंतरे यस्य गंगातोयेस्थि मज्जति गंगायां मरणे यादृक् तादृक् फलमवाप्नुयात् ब्रह्मपुराणे
मातुः कुलं पितृकुलं वर्ज्जयित्वा नराधमः अस्थीन्यन्यकुलोत्थानि नीत्वा चांद्रायणं चरेत् एवं च मातृकुलपितृकुल
न्यकुलोत्थस्याप्यस्थिनयने धर्म्मबुद्ध्या दोषाभावः अथाचारान्निरग्नेरप्यस्थिपर्णनरदाहः दाह्यशरीरालाभे तद
स्थि घृतेनाभ्युक्ष्य वस्त्रेणाच्छाद्य दहेत् अस्थ्नामप्यलाभे षष्ट्यधिकपलाशपत्रशतत्रयेण पुरुषाकृतिं विन्यस्य ॐ
असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति दहेत् उदकधारां च दद्यात् तद्विन्यासप्रकारस्तु शिरसि अशीत्यर्द्धं दद्यात् ग्रीवायां तु
दशैव तु बाह्वोश्चैव शतं दद्यादंगुलीषु ततो दश उरसि त्रिंशतं दद्याद्विंशतिं जठरे तथा अष्टार्द्धं तु शिश्ने दद्यात् द्वादशा
र्द्धं वृषणयोः ऊर्वोश्चैव शतं दद्यात्त्रिंशतं जानुजंघयोः पादांगुलीषु दश दद्यादेतत्प्रेतविकल्पनं अनाहिताग्नेर्देहस्तु द राम
ह्यो गृह्याग्निना द्विजैः तदलाभे पलाशोत्थैः पत्रैः कार्यः पुमानपि शनैस्त्रिभिस्तथा षष्ट्या शरव्रातैर्विधानतः वेष्टितव्यस्त ३४

यायत्नात् कृष्णसारस्यचर्मणः ऊर्णासूत्रेणवध्वाथप्रलिप्तश्चतथायवैः सुपिष्टैर्जलसंमिश्रैः प्रदग्धव्यस्तथाग्निनाऽसौ
स्वर्गायलोकायस्वाहेत्युक्त्वास्ववांधवैः एवंपर्णनरंदग्ध्वात्रिरात्रमशुचिर्भवेत् तुल्यन्यायतयाऽस्थिदाहेपित्रिरात्राशौ
चं एवंकृतेभ्यासाययागगच्छेत्सुमान्कचित् कुर्य्याद् यायुषीस्विष्टिंपुनराधायपावकंसाग्नेरियमिष्टिः निरग्नेस्तुशांतिं
स्वस्त्ययनमन्यदिति अथाशौचांतदिनेकृत्यंतत्राशौचांतपूर्वदिनेसर्वेषांरजकद्वारावस्त्रशुद्धिःकारयितव्या। आशौ
चांतदिवसेगृहशुद्धिंकृत्वामृण्मयपाकभांडानित्यक्त्वास्नात्वादशमंपिंडंदत्वास्नात्वावहिरुदकान्तेकेशलोमनखान्
यथायोग्यंवापयित्वातिलतैलेनाऽभ्यज्यगौरसर्षपकल्केनशिरःश्वोन्मज्ज्यस्नात्वाप्रेतस्पृष्टवासांस्यसेभ्यःस्वाश्रितेभ्यो
दत्वाऽऽचम्यवाग्यतोवासोयुगमहतंनवंशुद्धंपुरातनंवायुक्तमव्रणंपरिधायाऽश्माविशोगांसुवर्णंगोरोचनंदधिदू
र्वांसितसर्षपंब्राह्मणोऽग्निंक्षत्रियोवाहनायुधंवैश्यःप्रतोदप्रग्रहौशूद्रोयष्टिंसंस्पृश्यमंगलानिसंकीर्त्यब्राह्मणान्स्व
स्तिवाचयित्वागृहंप्रविशेत् अत्रदिनेब्राह्मणाःपंचगव्यपानंकुर्वतीतिसतामाचारः।। इतिश्राद्धविवेकेप्रथमक्रियाप
रिच्छेदोद्वितीयः।। अथैकादशाहश्राद्धार्थेनिमंत्रणादिः तत्रादौआशौचांतदिनेनिरामिषमेकवारंभुक्त्वारात्रौसर्वभु
क्तजनेगृहेविप्रनिवेशनंगोमयोपलिप्तदक्षिणाप्रवणभूमौब्राह्मणामुदङ्मुखमुपवेश्यकृतापसव्योदक्षिणाभिमुखः

ज्ञितवामजानुः ॐ गतोसि दिव्यलोकं त्वं कृतांतविहितात्पथः मनसावायुभूतेन विप्रेत्वाहं नियोजये पूजयिष्यामि भोगेन
तं प्रेतोद्देशेन पठित्वा पुष्पचंदनतांबूलानि ब्राह्मणाय दत्वा ब्राह्मणदक्षिणजानुस्पृष्ट्वा ओ अस्यां रात्रौ अमुकगोत्रस्य
पितुरमुकप्रेतस्याऽऽद्यश्राद्धकरणाय भवंतं ब्राह्मणमहमामंत्रये इत्यामंत्रयेत् ॐ आमंत्रितोस्मीति प्रतिवचने ब्राह्मणेन भ
क्ते ॐ अक्रोधनेन शौचपरेण सततं ब्रह्मवादिना भवितव्यं भवता च मया च श्राद्धकारिणा सर्वायासविनिर्मुक्तेन काम
क्रोधविवर्जितेन भवितव्यं भवता च श्वस्तने श्राद्धकर्मणि इति ब्राह्मणमुद्दिश्य पठेत् यद्यविघ्नेन रजनी यास्यति तदा सर्व
मेतत्करिष्यामीति तेनोक्ते ॐ इदं ते पाद्यमिति पाद्यं दत्वा द्विजं नमस्कृत्य प्रेतमुद्दिश्य तिलतैलेनाजानु विप्रपादौ प्रक्षाल
येत् अत्र स्त्रिया अभ्युद्देश्यत्वे ॐ गतासीत्यविकृतमेव पठनीयं आत्मत्वानोद्देश्यत्वात् अथैकादशाहकृत्यं वह्निर्नदीतीर
गतो प्रातः श्वेतवस्त्रयुगलेन स्नात्वा सूर्योदये ब्राह्मणस्य श्मश्रुकर्म नखच्छेदनं च कारयित्वा ताम्रपात्रेण तैलोद्वर्तनेन स्नानोद
न. स्नांश्च दद्यात् स्वयं स्नात्वा कृतनित्यक्रियो नदीतीरे गृहे वा श्राद्धभूमिं परिकल्प्य पंचगव्येनोपलिप्य ज्वलदंगारैः संशोध्य
गौरमृत्तिकयाऽऽच्छाद्य तिलैः सर्षपैश्च विकिरेत् गोमयोपलिप्तप्रात्तरपाकस्थाने तिलान्विकीर्य परितः छागानं बंधयित्वा तत्र राम
सपिण्डद्वारा स्वयं वा नूतनमृन्मयभाण्डे पाकमारभेत् तत्रावांतः पूर्वाभिमुख उदङ्मुखो वा शाल्यन्नं दद्यात् तत्र ॐ सोपकरणा ७५

शय्यायैनमः ॐब्राह्मणायनमः इतिदेयब्राह्मणंत्रिः संपूज्य इमांसोपकरणां शय्यांददानीतिद्विजकरेजलदानंवारिणा
शय्याभिषेचनंच ॐददस्वेतिप्रतिवचनम् ततःकुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐअद्यामोचांतद्वितीयेन्हि अमुकगोत्र
स्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामइमांसोपकरणांशय्यांविष्णुदेवतां अमुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्य
महंसंप्रददेइतिदद्यात् ॐस्वस्तीतिप्रतिवचनं ततःकुशत्रयतिलजलानिदक्षिणाद्रव्यंचादाय ॐअद्यकृतैतत्सो
पकरणशय्यादानप्रतिष्ठार्थमिदंहिरण्यमग्निदैवतंममुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रद
देइतिदद्यात् ततःप्रतिगृहीताॐस्वस्तीतिप्रतिवचनमुक्त्वासोपकरणांशय्यांसंस्पृशेत् ततआचम्य ॐफलवस्त्र
समन्वितकांचनपुरुषायनमः ॐब्राह्मणायनमइतिदेयब्राह्मणं त्रिःसंपूज्य ॐइमंफलवस्त्रसमन्वितकांचनपुरु
षंददानीतिद्विजकरेजलदानम् वारिणादेयद्रव्यसेचनंकुशत्रयादीन्यादाय ॐअद्यामोचांतद्वितीयेन्हि अमुक
गोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामइदंफलवस्त्रसमन्वितंकांचनपुरुषंविष्णुदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे
ब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदद्यात् ॐस्वस्तीतिप्रतिवचनं ततोदक्षिणाद्रव्यमादाय ॐअद्यकृतैतत्फलवस्त्रस
मन्वितकांचनपुरुषदानप्रतिष्ठार्थमिदंहिरण्यमग्निदैवतं अमुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रद

आ॰ त्रि॰ दत्तः प्रतिगृहीता ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा कांचनपुरुषं स्पृशेत् ततः आचम्य कुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अद्याशौचांतद्वितीये
३६ ऽन्हि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामो द्विजदंपती पूजनमहं करिष्य इति संकल्प्य द्विजदंपती पूजयेत् तत्रक्र
मः गंधोऽर्घ ॐ द्विजदंपतिभ्यां नमः इदमनुलेपनं ॐ द्विजदम्पतिभ्यां नम इत्युभयोः पादयोस्त्रिः पूजां कुर्यात् ततः पुष्पज
लाभ्यामेतानि धूपदीपतांबूलनैवेद्यसिंदूरविभूषणवासांसि द्विजदंपतिभ्यां नम इति दद्यात् तौ नमस्कुर्य्यात् एतच्च
द्विजदंपतिपूजनं प्रधानत्वात् वृषोत्सर्गाकरणेपि कर्त्तव्यं शय्यादानवदिति अथ वृषोत्सर्गप्रयोगः तत्र वृषोत्सर्गोसं
भृतिं विविक्तं निर्जनवनगोमध्ये प्रागुदक्प्रवणं देशं नयेत् ततः आचांतः पूर्वाभिमुख उपविश्य कुशत्रयतिलजला
न्यादाय ॐ अद्याशौचांतद्वितीयेन्हि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य मोक्षकामः सोपकरणवत्सतरीचतुष्टयसहित
वृषोत्सर्गमहं करिष्य इति संकल्पं कुर्यात् नीलवृषप्राप्तौ नीलपदप्रक्षेपः कर्त्तव्यः कार्त्तिक्यां वृषोत्सर्गे ॐ अद्य का
र्त्तिक्यां तिथौ अमुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणो मोक्षकामः सोपकरणवत्सतरीचतुष्टयसहितवृषोत्सर्गमहं करिष्य
इति संकल्पे विशेषः वत्सतर्य्यष्टकपक्षे चतुष्टयपदस्थानेऽष्टकपदप्रक्षेपः तत उत्तराभिमुखं ब्राह्मणमुपवेश्य ॐ अ
द्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य कर्त्तव्यवृषोत्सर्गाङ्ग भूतहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षणरूपब्रह्मकर्मकर्त्तुममुकगोत्र

ममुकशर्माणं ब्राह्मणं मेभिः पुष्पचंदनतांबूलवस्त्रयुगहेमालंकरणैर्ब्रह्मत्वेन त्वामहं वृणे इति ब्राह्मणं वृणुयात् ॐ वृ
तोऽस्मीति प्रतिवचनम् ॐ यथाविहितं कर्म कुरु इति यजमानस्तमुद्दिश्य वदेत् ॐ करवाणीति तत्प्रतिवचनं ततः ॐ अ
द्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य कर्तव्यवृषोत्सर्गांगभूतहोमकर्मकर्तुममुकशर्माणं ब्राह्मणमेभिः पुष्पचंदनतांबू
लहेमालंकरणवासोभिर्होतृत्वेन त्वामहं वृणे इत्याचार्यं वृणुयात् ॐ वृतोऽस्मीति प्रतिवचनं ॐ यथाविहितं कर्म कुरु
इति यजमानस्तमुद्दिश्य वदेत् ॐ करवाणीति तत्प्रतिवचनम् ततो होता आचांतो गोमयोपलिप्तवेदिकायां प्राङ्मुख
उपविश्य पुरतः कुशैर्हस्तमात्रं चतुरस्रं स्थंडिलं परिसमुह्य कुशानैशान्यां क्षिप्त्वा गोमयोदकेनोपलिप्य मध्ये प्रादेश
मात्रमुत्तरक्रमेण स्रुवमूलेन त्रिरुल्लिख्य उल्लेखनक्रमेणादक्षिणांगुष्ठानामिकाभ्यां संगताग्राभ्यां मृदमुद्धृत्य ऐशा
न्यां तस्मिन् क्षिप्त्वा तं देशं जलेनाभ्युक्ष्य तत्र दक्षिणहस्तस्थं कांस्येन तूष्णीमग्निं स्थापयेत् अग्नेर्दक्षिणतः परिस्तरणाभूमि
मतिक्रम्य शुद्धमासनमुपकल्प्य तत्र प्रागग्रकुशैः परास्तरणं विधाय ब्रह्माणमग्नेर्वायव्याः प्रदक्षिणमानीय कल्पिता
सने बर्हिर्हस्तमुदङ्मुखमुपवेशयेत् ततोऽग्रे स्तरतः स्तरणाभूमिमतिक्रम्य कुशान् प्रमास्तीर्य तत्र सांतरालस्तृत्वात
त्रस्थं बर्हिषाच्छादितं सर्वं कार्यार्थमुदकं क्षीरं च ब्रह्ममुखमवेक्ष्य निदध्यात् ततः उपमूलं बर्हिषां मुष्टिं चतुर्थभागेनाग्रे

[illegible] तं प्राच्याम् ब्रह्मणोऽग्निपर्यन्तं दक्षिणस्याम् नैर्ऋताद्वायव्यन्तं पश्चिमायाम् अग्नितः प्रणीतापर्यन्तमुत्तरस्यां स्तरणं
[illegible]र्थं तत आसादनमुपयोक्ष्यमाणानामग्नेरुत्तरतः प्रणीतापश्चिमे प्राक्संस्थमुदक्संस्थं वा तद्यथा पवित्रच्छेदनार्थं कु
[illegible] पवित्रार्थमनन्तर्गर्भिणं साग्रं कुशपत्रद्वयम् प्रोक्षण्यर्थं मृत्पात्रम् आज्यार्थं ताम्रस्थाली पायसचर्वर्थं मृत्तिकास्था
[illegible] संमार्जनार्थं कुशत्रयम् उपयहार्थं वेणीरूपकुशत्रयं प्रादेशमितपलाशसमित्त्रयम् स्रुव आज्यं तण्डुलं दु
[illegible] मासाघृतदुत्तरतः पोल्लेसिद्धमेवपिष्टमयं वरं ब्रह्मदक्षिणार्थं पूर्णपात्रं होतदक्षिणार्थं वस्त्रयुग्मे सुवर्णकं
[illegible] कल्पयेत् ततोऽग्रत आसादितकुशपत्रद्वयमादाय पवित्रच्छेदनकुशैः प्रादेशमात्रं प्रमाप्य छिंद्यात् ततो
[illegible] पवित्राभ्यां प्रणीतोदकमुत्पूय सपवित्रः करेण प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षण्यां निधाय उदगग्रपवित्रे व्यस्तहस्त
[illegible] नामिकाग्राभ्यामनयोरादाय तन्मध्येन प्रोक्षण्युदकं भूमौ त्रिः क्षिप्त्वा पवित्रे प्रोक्षण्यां निधाय ततस्तां दक्षि
[illegible] वामे निधाय दक्षिणहस्तानामिकाङ्गुष्ठाभ्यां तज्जलं किंचिदूर्ध्वमुत्क्षिप्य प्रणीताजलेन प्रोक्षणीमभिषि
च्य तज्जलेन यथासादितं द्रव्यं प्रत्येकं सकृत्प्रोक्ष्य पवित्रशेषजलसहितपात्रं प्रणीताग्न्योरन्तरे निधाय आज्यस्था राम
लीमाज्यं निरूप्य चरुस्थाल्यां तण्डुलान्निःक्षिप्य प्रणीतोदकेन तांस्त्रिः प्रक्षाल्य तत्र प्रणीतोदकं दुग्धं च प्रक्षिप्य ३७

स्रुवं च स्रुचं ब्रह्मणा वाज्यं गृहीत्वा प्रदक्षिणीकृत्याग्निपूर्वेणानीत्वा दक्षिणत आज्यमनन्तरतः पायसं चरुं श्रपणार्थं युगपद
ग्नौ निधाय उल्मुकं सह विष्काग्नेः प्रदक्षिणं भ्रामयित्वा तत्रैव क्षिप्त्वा स्रुवस्य प्रागग्रस्याबाहुः मुखस्याग्नौ प्रतपनमुत
नस्य संमार्ज्जनं कुशैराभ्यंतरतो प्रान्मूलपर्यन्तं मध्ये मध्यत एव मूलैर्बाह्यतो मूलादग्रपर्यंतं संमार्ज्जनं प्रणीताद्भिर
भ्युक्षणं पुनः प्रतपनं स्थापनं न बर्हिषि स्वपुरतः प्रागग्रस्य स्थापनं विधाय ततः पाके घृते स्वयमाज्यमुद्वास्याग्नि पश्चि
मेन नीत्वा प्रणीतोत्तरतः वोद्वास्याज्यं पश्चिमेन नीत्वा आज्यस्योत्तरतो निधाय स्वपुरतः स्रुवोत्तरे आज्यं तदुत्तरतः च
रुं निधाय प्रोक्षणीतः पवित्रे समानीय आज्ये प्रोक्षणीवदुत्पवनं पवित्रे प्रोक्षण्यां निधाय आज्यमवेक्ष्य सस्य पद्मे
तान्निरस्य प्रोक्षणमुत्पवनं विधाय पायसचरोरुत्तरतः पूर्वसिद्ध पिष्टक चरुं निधाय होमसमाप्तिपर्यंतमुपग्रहार्थं
कुशैर्वा महस्ते उपग्रहं विधाय प्रजापतिं मनसा चिंतयन्नुत्तिष्ठन् प्रागग्रं घृताक्तं समित्त्रयं वन्हौ प्रक्षिप्योपविश्य
प्रोक्षणयद्भिः सह विष्कमग्निं प्रणीताब्रह्मसहितं पर्युक्ष्य पवित्रे प्रणीतासु निधाय प्रोक्षणीपात्रं स्वस्थाने निदध्यात्
ततो ब्रह्मणाकरबर्हिषान्वारब्धो दक्षिणजानुनामयित्वा संस्रवं वि नैवाज्येन जुहुयात् स्वाहान्तो होमः इदमग्नये इति त्या
गः ओं इह रतिः स्वाहा इदमग्नये १ ओं इह रमध्वं स्वाहा इदमग्नये २ ओं इह धृतिः स्वाहा इदमग्नये ३ ओं इह स्वधृतिः

श्रा· स्वाहा· इदमग्नये ४ ओं उपसृजं धरुणं मात्रे धरुणो मातरं धयन् स्वाहा· इदमग्नये ५ ओं रायस्पोषमस्मासु दीधरत् स्वाहा·
३९ इदमग्नये ६ ततः प्राक् ऋजु अग्नेर्दक्षिणभागे मनसा ओं प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये १ अग्नेरुत्तरभागे ऋजु
प्राक् ओं इन्द्राय स्वाहा इदमिंद्राय २ तत उत्तरपूर्वार्द्धे ओं अग्नये स्वाहा इदमग्नये १ दक्षिणपूर्वार्द्धे ओं सोमाय स्वाहा
इदं सोमाय २ इत्याघारावाज्यभागौ च ससंस्रवं हुत्वा पायसं पैष्टकं चादाय समिद्धतमेऽग्नौ संस्रवं विनैव पाय
सं जुहुयात् ओं अग्नये स्वाहा· इदमग्नये १ ओं रुद्राय स्वाहा इदं रुद्राय २ ओं शर्वाय स्वाहा इदं शर्वाय ३ ओं पशुप
तये स्वाहा इदं पशुपतये ४ ओं उग्राय स्वाहा इदमुग्राय ५ ओं अशनये स्वाहा इदमशनये ६ ओं भवाय स्वाहा इदं
भवाय ७ ओं महादेवाय स्वाहा· इदं महादेवाय ८ ओं ईशानाय स्वाहा इदमीशानाय ९ इति हुत्वा पिष्टकेन ओं पू
षा गा ऽ अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः पूषा वाजꣳ सनोतु नः स्वाहा· इदं पूष्णे १ ततः पायसपिष्टकाभ्यामुत्तरार्द्धावदानं भू
ताभ्यां ओं अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा· इदमग्नये स्विष्टकृते अग्नेर्मध्यभागे ततः आज्येन ओं भूः स्वाहा इदं भूः १ ओं भुवः स्वा
हा इदं भुवः ओं स्वः स्वाहा इदं स्वः ३ ओं त्वन्नो ऽग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडो ऽ अवयासिसीष्ठाः यजिष्ठो वह्नितमः शो राम·
शुचानो विश्वा द्वेषाꣳसि प्रमुमुग्ध्यस्मत् स्वाहा· इदमग्नीवरुणाभ्याम् ४ ओं स त्वन्नो ऽ अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो ऽ ३९

ऽस्याः ३ उषसोव्युष्टौऽअवयक्ष्वणोवरुणꣳ रराणोवीहिमृडीकꣳ सुहवोनःएधिस्वाहाइदमग्नीवरुणाभ्याम् ५ ओंअ
याश्चाग्नेस्यनभिशस्तिपाश्चासत्यमित्त्वमयाअसि अयानोयज्ञंवहास्ययानोधेहिभेषजꣳ स्वाहा इदमग्नये ६ ओं
येतेशतंवरुणायेसहस्रंयज्ञियाः पाशाविततामहान्तः तेभिर्नोऽअद्यसवितोतविष्णुर्विश्वेमुञ्चन्तुमरुतःऽ
स्वर्काः स्वाहाइदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योमरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः ओंउदुत्तमंवरुणपाशमस्मदवाधमं
विमध्यमꣳ श्रथायअथावयमादित्यव्रतेतवानागसोऽअदितयेस्यामस्वाहाइदंवरुणाय ८ ओंप्रजापतये
स्वाहाइदंप्रजापतये ९ इतिमनसाएवंहुत्वा संस्रवप्राशनमाचमनंचकृत्वापवित्राभ्यांशिरः प्रभृतिसंमार्जे
नं ओंसुमित्रियानआपः ओषधयः सन्त्वितिमंत्रेणततओंदुर्मित्रियास्तस्मैसन्तुयोस्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्वि
ष्मइतिमंत्रेणप्रणीतोदकमैशान्यांनिनयेत् ततःफलपुष्पान्वितघृतेनओंमूर्द्धानंदिवोः अरतिम्पृथिव्यावैश्वा
नरमृतआजातमग्निङ्कविꣳ सम्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापात्रञ्जनयन्तदेवाः स्वाहाइदमग्नयेइतिय
जमानसहितहोतापूर्णाहुतिंकुर्यात् ततः स्तरणक्रमेणवर्हिरुत्थाप्याज्येनाभिघार्यओंदेवागातुविदोगातुंवित्त्वागातुमित
मनसस्पतइमंदेवयज्ञꣳ स्वाहावातेधाः स्वाहाइदमग्नये इतिवर्हिर्होमंहस्तेनैवकुर्यात् ततोयजमानःकुश

न्यथतिलजलान्यादाय ॐ अद्यकर्त्तव्यवृषोत्सर्गाङ्गभूतकृतैतद्धोमकर्मणिकृताकृतावेक्षणरूपब्रह्मकर्मप्रतिष्ठार्थमि
३९ दंपूर्णपात्रंप्रजापतिदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायब्रह्मणेदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेइतिब्रह्मणेदक्षिणां
दद्यात् ॐस्वस्तीतिप्रतिवचनम् यजमानेनतत्परितोषार्थंकिंचिद्दातव्यम् ततोवस्त्रयुगमसुवर्णकांस्यान्युपनीयकु
शादीन्यादाय ॐ अद्यकर्त्तव्यवृषोत्सर्गाङ्गभूतकृतैतद्धोमप्रतिष्ठार्थमेतानिवस्त्रयुगमसुवर्णकांस्यानिबृहस्पति
वह्निचन्द्रदैवतानि अमुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायहोत्रेदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेइतिहोत्रेदक्षिणांद
द्यात् ॐस्वस्तीतिप्रतिवचनम् ततोरुद्राध्यायंजपित्वाकर्मकारमाहूयवृषभमंकयेति ब्रूयात् सचाग्निमयादक्षि
णपार्श्वेचक्रेणपश्चिमपादवामपार्श्वेत्रिशूलेनवृषभमंकयेत् ततोवत्सरीचतुष्टयसहितंवृषभंकुशजलेनस्ना
पयेत् तत्रस्नानकरणमंत्राः ॐहिरण्यवर्णाःशुचयःपावकायासुजातःकश्यपोयास्विन्द्रः याऽअग्निंगर्भंदधि
रेसुवर्णास्तानऽआपःशंस्योनाभवन्तु ॐयासांराजावरुणोयातिमध्येसत्यानृतेऽअवपश्यन्जनानाम् याऽ
अग्निंगर्भंदधिरेसुवर्णास्तानऽआपःशंस्योनाभवन्तु ॐयासांदेवादिविकृण्वन्तिभक्षंयाऽअन्तरिक्षेबहुधा सम.
भवन्तियाअग्निंगर्भंदधिरेसुवर्णास्तानऽआपःशंस्योनाभवन्तु ॐशिवेनमाचक्षुषापश्यतापःशिवयातन्वोपस्पृ ३९

शातत्वं मेघृतश्च्युतः शुचयो पावकास्तानः आपः सर्वे स्योनाभवन्तु ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयः आपोभवंतु पीतये शंयो
रभिस्रवन्तु नः ततो लोहघंटिकानूपुरकनकपट्टिकादिभिः पंचाप्यलंकृत्य सावित्रीमघमर्षणं रुद्राध्यायं पुरुषसू
क्तं ॐ यद्देवादेवहेडनं देवासश्चकृमावयं अग्निर्मातस्मादेनसो विश्वान् मुंचत्वंहसः यदि दिवा यदि नक्तमेनांसि
सिचकृमावयं वायुर्मातस्मादेनसो विश्वान्मुंचत्वंहसः यदि जाग्रद्यदि स्वप्नमेनांसि सिचकृमावयं सूर्योमातस्
मादेनसो विश्वान् मुंचत्वंहसः इत्यादि मंत्रकत्रयं कूष्मांडीश्च जपेत् ततो वृषभस्य दक्षिणकर्णे ॐ पितावत्सानां
पतिरघ्न्यानामथोपितामहतां गर्गराणां वत्सोजरायुः प्रतिधुक्पीयूषः आमिक्षाघृतं तद्वस्यरेतः ॐ वृषोसि भगवान्
धर्मश्चतुष्पादः प्रकीर्तितः वृणोमि त्वामहं भक्त्या स मां रक्षतु सर्वत इति मंत्रद्वयं जपित्वा कुशत्रयतिलजलान्यादा
यं ॐ अद्याशौचांत द्वितीयेह्नि अमुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य मोक्षकामो रुद्रदैवतं वृषभमेनं युवानं पतिं वो ददानि ते
न क्रीडंतीश्चरथ प्रियेण मानः साह्य जनुषा सुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेम त्युत्सृजेत् लोहितोयस्तु वर्णेन पुच्छा
ग्रेण तु पांडुरः श्वेतः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते नीलवृषे नीलपदप्रक्षेपः कार्त्तिक्यां वृषोत्सर्गे वृषोत्सर्गनि
मित्तकमाभ्युदयिकं कृत्वा ॐ अद्य कार्त्तिक्यां वृषमुत्सृज्य मारोह मिमान पूपान् विष्णुदैवतानमुकगोत्राया मुक

आ॰वि॰ कार्मयेब्राह्मणाय तुभ्यमहंसंप्रददइति अपूपत्रयंब्राह्मणायदद्यात् दक्षिणांचदद्यात् ॐअघकार्त्तिकामपूपान्दत्वा।
४० ऽमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यमोक्ष कामोरुद्रदैवतंवृषमेनंयुवानंपतिंवोददानितेनक्रीडंतीश्चरथप्रियेणमानःआ
सजनुषासुभगारायस्पोषेणसमिषामदेमेतिवाक्यंकर्त्तव्यम् एतयैवोत्सृजेरन्नितिपारस्करवचनात् अनयैवम
त्रोत्सर्गः अर्थस्तु हेवत्सतर्य्योवोयुष्माकमेनंपतिंस्वामिनंयुवानंतरुणंददानित्यजानितेनैतेनवृषेणप्रियेणास
ह क्रीडंतीः खेलंत्यश्चरथभ्रमयपूपमयिहेवत्सतर्य्योमातरः नोस्माकंमानास्मत्सत्वविषयाः किंतुमयान्यक्ताः
तयंवृषस्यभवतीनांत्यागेनरायस्पोषेणधनसमृद्ध्यासाप्त जनुषासप्तजन्मव्यापकेनइषाअन्नेनसंमदेमत्हृष्टाभ
वेमसुभगाःलोकस्यप्रियाइति ऐशान्यांदिशिपंचापिचालयेत् पंचापिपूजयेत् एषोर्घः ॐसोपकरणवत्सतरी
चतुष्टयसहितायवृषायनमः इदमनुलेपनंसोपकरणवत्सरीचतुष्टयसहितवृषायनमः पुष्पैः पूजयेत् एता
निधूपदीपतांबूलनैवेद्यानि ॐसोपकरणवत्सतरीचतुष्टयसहितवृषायनमः ततोवत्सतरीचतुष्टयमध्यगतंवृषभ राम
मभिमंत्रयेत् तत्रमंत्राः ॐमयोभूरभिमावाहिस्वाहामारुतोसिमरुतांगणाः शंभुर्मयोभूरभिमावाहिस्वाहावसू ४०
रसिदुवस्वानच्छंभुर्मयोभूरभिमावाहिस्वाहा ॐपास्त्वोऽआग्नेसूर्य्येरुचोदिवमातन्वन्तिरश्मिभिः ताभिर्नोऽअ

य सर्व्वाभीरुचे जनाय नस्तं धियावो देवाः सूर्य्योरुचो गोष्वश्वेषु पारुचः इन्द्राग्नीताभिः सर्वाभीरुचन्नोधत्तबृहस्पतेरुच
न्नोधेहि ब्राह्मणेषु रुचं राजसु नस्कृधि रुचं विश्येषु शूद्रेषु मपि धेहि रुचा रुचं तत्त्वायामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शा
स्ते यजमानो हविर्भिः अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशꣳ समान ऽ आयुः प्रमोषीः स्वर्गो धर्म्मस्वाहा स्वर्गोऽर्कः स्वा
हा स्वर्गो शुक्रः स्वाहा स्वर्गो ज्योतिः स्वाहा स्वर्गः सूर्य्यः स्वाहा ततः कृतापसव्यो दक्षिणामुखो वामजानु पातयि
त्वा यवतिलकुशपुञ्जमोटकान्यादाय ताम्रपात्रादिना मंत्रस्य फलमुद्दिश्यांजलित्रयेण तर्प्पयेदनेन मंत्रेण ॐ
स्वधा पितृभ्यो मातृभ्यो बन्धुभ्यश्चापितृप्तये मातृपक्षाश्च ये केचिद्ये चान्ये पितृपक्षजाः गुरुश्वशुरबन्धूनां ये कुले
षु समुद्भवाः ये प्रेतभावमापन्ना ये चान्ये श्राद्धवर्जिताः वृषोत्सर्गेण ते सर्वे लभन्तां प्रीतिमुत्तमामिति ततः कर्म्मका
रमाहूयाभिमतवेतनं तस्मै दद्यात् उत्सृष्टा ब्राह्मणान् श्रावयेत् यत्किंचिद्द्विजनेमपोत्सृष्टं तदन्योन नयेत् नवा
ह्यं न चैतत्क्षीरं पातव्यं केन किंचित्कचित् ततो रुद्राग्निवहुसर्प्पिष्कं पायसं ब्राह्मणान्भोजयेत् अथ कपिलादान
म् ॐ सोपकरणायै सवत्सकपिलायै नमः ॐ ब्राह्मणाय नमः इति देयद्रव्यब्राह्मणौ त्रिः संपूज्य ॐ इमां सोपक
रणां सवत्सां कपिलां गां ददानीति द्विजकरे जलदानं जलेन देयद्रव्याभिषेचनम् कुशादीन्यादाय ॐ अद्यापौषे

 तद्द्वितीयेन्हि अमुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामः इमांकपिलांगांहेमशृंगींरौप्यखुरांवस्त्रयुगच्छन्नांकां
 स्योपदोहांमुक्तालांगूलभूषितांसवत्सांरुद्रदैवतामभुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिद॰
द्यात् ॐस्वस्तीतिप्रतिवचनम् ततोदक्षिणाद्रव्यादिकमादायॐअद्यकृतैतत्सोपकरणसवत्सकपिलगवीदा॰
नप्रतिष्ठार्थमिदंहिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदक्षि
णांदद्यात् ततःप्रतिगृहीताॐस्वस्तीत्युक्त्वागोपुच्छग्रहणम्यथाशाखंकामस्तुतिंचकुर्यात् तत्रकोदात्कस्मा
अदात्कामोदात्कामायादात् कामोदाताकामःप्रतिगृहीताकामैतत्तेइतियजुर्वेदे ॐकइदंकस्माऽअदात्कामः
कामायादात् कामोदाताकामःप्रतिगृहीताकामस्समुद्रमाविशत्कामेनत्वाप्रतिगृह्णामिकामैतत्तेइतिसामवे
दकामस्तुतिः यथोक्तकपिलालाभेकेवलामपिदद्यात् तत्रपूजादिपूर्ववत् ॐअद्याशौचांतद्वितीयेन्हि अमुक
गोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस्वर्गप्राप्तिकामः इमांकपिलांगांरुद्रदैवतांअमुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्य
महंसंप्रददइतिदद्यात् ॐस्वस्तीतिप्रतिवचनंततोदक्षिणाद्रव्यादिकमादायॐअद्यकृतैतत्कपिलगवीदान प्रति
ष्ठार्थमिदंहिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणेब्राह्मणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदक्षिणांदद्यात् ॥

ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं गोपुच्छग्रहणं कामस्तुतिश्च पूर्ववत् ततो महानद्यादौ सचेलं स्नात्वा तीर्थानि मनसा ध्यात्वा
तज्जलेनात्मानमभ्युक्षीन्नरेत्॥ अथैकादशाहश्राद्धप्रयोगः स च सुगतिसोपानानुसारेणालिख्यते तत्र मध्याह्ने
शुचिराचांतः शुक्लद्विवासो गोमयोपलिप्तायामपसव्यवत् कृतगोमूत्रमंडलायां भूमौ मंडलाद्बहिः ॐ भूम्येन
मः इति त्रिः पुष्पाक्षत पूजितायां भूमौ दर्भे प्रतिष्ठन् पात्रब्राह्मणं यजमानसवर्णेनाऽऽहूतं स्नातमाचांतं ॐ स्वाग
तमिति पृच्छेत् ॐ सुस्वागतमिति तेनोक्ते उभावप्युपविशतः ततः श्राद्धकर्ता इदं ते पाद्यमिति पाद्यमुपनीयवि
नीतः सन् पुनः पुनरभिनंद्य पात्रब्राह्मणपादौ प्रक्षाल्यापसव्यादिकृत्वा जलतिलगंधपुष्पयुतमर्घ्यपात्रमादाय
मोटकतिलजलानि चादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत आद्यश्राद्धे एष पाद्यार्घस्ते मया दीयते तत्रोपतिष्ठ
तामिति पादार्घं दद्यात् ततः शिरसाऽभिवंद्य जानुविनिः श्राव्य ॐ इदं ते आचमनीयमित्याचमनीयोदकं ब्राह्म
णायदद्यात् ततः स्वयं पादौ प्रक्षाल्याचम्य पात्रब्राह्मणानुज्ञया गेहे कृत्वा श्राद्धदेशमागत्योपविश्य पात्राभिप्रायेणासि
द्धमिति पृच्छेत् पूर्वरात्रौ निमंत्रणासंभवे तस्मिन्नेवाह्नि श्राद्धवेलायां मंडपाद्बहिः शुचिराचांतः शुक्लद्विवासा
गोमयोपलिप्तायां भूमौ अपसव्यवत् कृतगोमूत्रमंडलायां भूमौ मंडलाद्बहिः ॐ भूम्येनम इति त्रिः पुष्पाक्षतपूजि

श्रा॰ वि॰ नायांदर्भेषुतिष्ठन्स्नातमाचांतंब्राह्मणंयजमानस्ववर्णेनाहूतम् ॐस्वागतमितिपृच्छेत् ॐसुस्वागतमितितेनोक्ते उ
५२ भावप्युपविष्टतः ततः श्राद्धकर्त्ताइदंतेपाद्यमनुपनीयविनीतःसन्पुनःपुनरभिनंद्यपात्रब्राह्मणपादौप्रक्षाल्या
पसव्यादिकृत्वापुष्पचंदनतांबूलानिब्राह्मणायदत्वाब्राह्मणदक्षिणजानुस्पृष्ट्वा ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमु
कप्रेतस्याद्यश्राद्धकरणायभवंतंब्राह्मणमामंत्रये ॐ आमंत्रितोस्मीति प्रतिवचनं अक्रोधनेनशौचपरेण
सततंब्रह्मवादिनाभवितव्यंभवताचमयाच श्राद्धकारिणासर्वायासविनिर्मुक्तेनकामक्रोधविवर्जितेनभवि
तव्यंभवतानोद्यतने श्राद्धकर्मणीतिब्राह्मणंनियमान् श्रावयेत्भवितव्यमितितेनोक्ते अर्घपरिकल्प्यादाय
मोरकादिकंचादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्य श्राद्धएषपादार्घस्तेमयादीयते तवोपतिष्ठतामि
तिपादार्घंदद्यात् ततःशिरसाभिवंद्यजानुनीश्राव्यसव्यं ॐ इदंतेआचमनीयमित्याचमनीयजलंब्राह्मणायद
द्यात् ततःतिलतैलेनपात्रब्राह्मणपादावाजानुअभ्यंजयेत् ततःस्वयंपादौप्रक्षाल्याचम्यब्राह्मणमग्रेकृत्वाश्रा
द्धदेशमागत्योपविश्यान्नाभिप्रायेणसिद्धमितिपृच्छेत् दक्षिणाग्रैककुशसहितनेपालकंवलाद्याविकंब्राह्म राम॰
णोपवेशनायासनमुपकल्प्यासनंस्पृशन् ॐ अत्रासनेदेवराजाभ्यनुज्ञातोविश्रंस्यतांद्विजवर्य्यानुग्रहात् प्रसाद ५२

पेत्वासनंगृहाणपूतंत्वत्तानाग्निपूतेनकरेणविप्रइतिमंत्रंपठित्वापात्रब्राह्मणंदक्षिणहस्तेनधृत्वोदङ्मुखमुपवेशयेत् त
तःपात्रस्यपादयोस्तलेदक्षिणाग्रकुशत्रयंदद्यात् आसनसमीपेचतिलतैलेनघृतेनवाश्राद्धसमाप्तिपर्यन्तस्थायि
नंदीपंकुर्य्यात् तद्रक्षापात्रब्राह्मणेनकर्त्तव्या रक्षोघ्नान् गौरसर्षपानतिलांश्च श्राद्धदेशेसन्निधापयेत् काककुक्कु
रादीन् श्राद्धद्रष्टृनपसारयेत् ततः पूर्वाभिमुखःकुशोदकेनॐअपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवायःस्मरेत्
पुण्डरीकाक्षंसबाह्याभ्यंतरःशुचिरिति पठित्वाॐपुण्डरीकाक्षःपुनात्वितिपुंडरीकाक्षंस्मृत्वा श्राद्धीयद्रव्याणि
स्थानंचसिंचेत् ततःकुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यप्रेतत्वविमुक्तिकामअ
द्यादि यथाकालंषोडशश्राद्धान्यहंकरिष्यइतिसंकल्पयेत् एकादशमासाभ्यंतरेऽधिमासपातेषोडशपदस्था
नेसप्तदशपदंप्रयोज्यंततःकुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यप्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोड
शश्राद्धान्तर्गताद्यश्राद्धमहंकरिष्यइतिसंकल्पयेत् ॐकुरुष्वेतिब्राह्मणप्रतिवचनं ॐगायत्रीजपमहंकरिष्ये इ
तिपृष्ट्वाकुरुष्वेति ब्राह्मणानुज्ञातः त्रिर्गायत्रींजपेत् सप्तव्याहृतिकासप्रणवाचजपनीयागायत्री देवताभ्यःपितृभ्यश्च
महायोगिभ्यएवचनमः स्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमइतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखःपाति

श्रा तवामजानुः मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत आद्यश्राद्धे इदमासनं तेमयादीयते तवोपति
४२ ष्ठतामिति मोटकरूपमासनं तिलजलप्रोक्षितं दक्षिणाग्रमुत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वा प्राङ्मुख उपविष्टः ॐ छत्रा
यनमः ॐ ब्राह्मणाय नमः इति देयब्राह्मणौ त्रिः संपूज्य इदं छत्रं ददानीति द्विजकरे जलं दत्वा छत्रमभिषिच्य कुश
त्रय तिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्यावरणकाम इदं छत्रममुत्रानांगिरोदैवतममुकगो
त्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे इति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रतिवचने ततस्तिलजलकुशान् दक्षि
णा द्रव्यं वादाय ॐ अद्यकृतैतच्छत्रदानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणा
य दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे इति दक्षिणां दद्यात् ततः प्रतिगृहीता ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा छत्रं दण्डे धारयेत् ॐ उपानभ
द्भ्यां नमः ॐ ब्राह्मणाय नमः इ ते देयब्राह्मणौ त्रिः संपूज्य ॐ इमे उपानहौ ददानीति द्विजकरे जलं दानं उपान
हावभिषिंच्य कुशादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य तप्तवालुकाक्तिकंटकितभूदुर्गसंतरणकाम
इमे उपानहावमुत्रानांगिरोदैवते अमुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे इति दद्यात् ॐ स्वस्तीति प्रति राम
वचनं ततः कुशादीन् दक्षिणा द्रव्यं वादाय ॐ अद्यकृतैतत् उपानद्दानप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतममुकगोत्रा ४२

पामुकशर्मणोब्राह्मणायदक्षिणायदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदक्षिणांदद्यात् ततःप्रतिगृहीता ओंस्वस्तीत्युक्त्वा उपानहावारो
हेत् ततोऽपसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखःपातितवामजानुः ओंअपहताऽसुरारक्षांᳬसिवेदिषदइति श्राद्धदेशेवामाव
र्तेनतिलान्विकीर्य्य ओंआयन्तुनःपितरःसोम्यासोग्निष्वात्ताःपथिभिर्देवयानैःअस्मिन्यज्ञेस्वधयामदन्तोधिब्रुव
न्तुतेवन्त्वस्मानितिजपेत् ततोर्घपात्रोपरिअनखच्छिन्नंदक्षिणाग्रंपवित्रंधृत्वा ओंशन्नोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपी
तयेशंयोरभिस्रवन्तुनइतिमंत्रेणार्घपात्रेजलंदत्वा ओंतिलोसिसोमदैवत्योगोसवोदेवनिर्मितःप्रत्नमद्भिःपृक्तःस्वधया
पितॄल्लोँकान्प्रीणाहिनःस्वाहेतितिलान्प्रक्षिप्यगंधपुष्पेतूष्णींतत्रप्रक्षिप्य अर्घपात्रंवामहस्तेकृत्वापवित्रंब्राह्मणहस्ते
उत्तराग्रंदत्वातदुपरिकिंचिदुदकांतरंदत्वा ओंयादिव्याआपःपयसासंवभूवुर्याऽआन्तरिक्षाऽउतपार्थिवीर्याहिरण्यवर्णा
यज्ञियास्तानऽआपःशिवाःसᳬस्योनासुहवाभवन्तुइतिपठित्वामोटकादीन्यादाय ओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत
आद्यश्राद्धएषहस्तार्घस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामिति ब्राह्मणकरेपवित्रोपरिअर्घजलंदद्दुत्सृजेत् पात्रंचवामपा
र्श्वेपित्रेस्थानमसीत्यर्घपात्रंसपवित्रमधोमुखंस्थापयेत् तच्चदक्षिणादानपर्यन्तन्नचालयेत् ततःश्राद्धदेशेतिलान
विकीर्यदर्भहस्तोवक्ष्यमाणतरणेनप्रेतमावाहयेत् तत्रमंत्रः इहलोकंपरित्यज्यगतोसिपरमांगतिमिति अत्रस्त्रीश्राद्धेपिगतो

सोत्येवमेव पठनीयमात्मत्वेनोद्देश्यत्वात् ततोमोदकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धं एतानिगं
धपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेमयादीयंते तवोपतिष्ठन्तामितिगंधादीनुत्सृजेत् ततःसर्वसुगंधिरि
तिमंत्रेणगंधान् ॐश्रियादेव्याइतिमंत्रेणपुष्पं ॐवनस्पतिरसइतिमंत्रेणधूपंब्राह्मणायनिवेदयेत् ततॐएष
दीपइतिनिवेदिते ॐसुदीपः ब्राह्मणोवदेत् ॐएतानितांबुलानीतिनिवेदिते ॐसुतांबूलानीतिब्राह्मणोवदेत्
ॐइमेयज्ञोपवीतेइतिनिवेदिते ॐसुयज्ञोपवीतेइतिब्राह्मणोवदेत् ॐएतानिवासांसीतिनिवेदिते ॐसुवासां
सीतिब्राह्मणोवदेत् पुष्पाणिशिखायामेवद्विजेनधार्याणिततःप्रेतोपभुक्तशय्यासनादिकंगंधपुष्पैरभ्यर्च्य श्रा
द्धभोक्त्रे प्रतिपादयेत् ततोगोरमृत्तिकयापानीवारचूर्णेनजलेनवाब्राह्मणंवेष्टयित्वाचतुरस्रंमंडलंकुर्यात् परकीयभू
मौश्राद्धकरणेश्राद्धीयवस्तुषुकिंचिदुद्धृत्यतिलघृतयुक्तमन्नं ॐइदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्योनमइतिदद्यात् जीवतां
भूस्वामिनांकिंचिद्दाननिकरं दद्यात् ततउष्णमन्नंताम्रपात्रेणकराभ्यामादायमनाक्स्थित्वापितरंध्यात्वापुरुषतृप्ति
क्षमंपरिविष्यात् ततइदंमधुरमिदमस्तुष्टमित्यादिव्यंजनगुणानुत्कीर्त्तयन्मांसादीनिव्यंजनानिभूपिष्टपात्रांतरे
षुपरिविष्यघृतंसतिलजलंचोपनीय अन्नंमधुनाभिधारयेत् ॐमधुवाताऽऋतायतेमधुक्षरंतिसिन्धवः माध्वीर्नःसं

न्त्वोषधीः ॐमधु नक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवꣳरजः मधुद्यौरस्तुनः पिता ॐमधुमान्नोवनस्पतिर्म्मधुमाꣳ२॥ऽ अस्तु
सूर्य्यः माध्वीर्ग्गावोभवन्तुनः ॐमधुमधुमध्वितिच पठित्वा व्यस्ताभ्यांपाणिभ्यांपात्रमालभ्य ॐपृथिवीतेपात्रंद्यौ
रपिधानंब्राह्मणस्यमुखेऽअमृतेऽअमृतंजुहोमिस्वाहा इतिजपेत् ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम् स
मूढमस्यपाꣳसुरे इतिपठन्नमृतरूपतयान्नंविचिंत्य ॐकृष्णकव्यमिदंरक्षमदीयमिति पठित्वा ॐइदमन्नम् ॐइमा
आपः ॐइदमाज्यम् ॐइदंहविरितिपात्रब्राह्मणदक्षिणांगुष्ठमन्नजलघृतान्नेषुनिवेश्य ॐअपहताऽअसुरार
क्षाꣳसिवेदिषद इत्यन्नोपरिविकिरन् तिलान् प्रक्षिप्य मोटकादीन्यादायवामेनपाणिनापात्रमत्यजन् ॐअद्यामुकगो
त्रपितरमुकप्रेत आद्यश्राद्ध इदमन्नंसोपकरणंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततोभवान्प्राशमयत्वि
तिब्रूयात् विप्रायापोशानंदत्वासप्रणवव्याहृतिकांगायत्रीं ॐमधुवाताइत्यादिऋचत्रयम् ॐमधुमधुमध्विति च
जपित्वा ॐअन्नहीनंक्रियाहीनंविधिहीनंचयद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्वितिपठित्वा ॐयथासुखंजुषस्वेतिब्रा
ह्मणंब्रूयात् ब्राह्मणश्चवामेनपाणिनापात्रमत्यजन्ॐकारपूर्वकंभुंजीतसंज्ञयापिभक्ष्यप्रार्थनंनकुर्यात् श्राद्धकर्ता
दर्भेष्वासीनःसप्रणवव्याहृतिकांगायत्रींमधुवाताइत्यादिऋचंमधुमधुमध्वितिचजपेत् गायत्रींब्राह्मणंश्रावयित्वा

श्रा० ॐकृणुष्वपाजइत्यादीनरक्षोघ्नमंत्रान्पठित्वा भूमिंतिलैरास्तीर्यब्राह्मणांपितृरूपतयाध्यायेत् तत उदीरतामित्या
४५ दिपितृमंत्रान् ॐसहस्रशीर्षाइत्यादिपुरुषसूक्तम् ॐ आशुःशिशानइत्यादिकमप्रतिरथमन्यान्यपिशतरुद्रि
यप्रभृतिपवित्राणिरुचिस्तवप्रभृतीनिचपठेत् अंततः ॐनमस्तुभ्यंविरूपाक्षनमस्तेनेकचक्षुषे नमःपिनाकह
स्तायवज्रहस्तायवैनमइतिश्लोकमपिपठेत् वीराणादिभिर्ब्राह्मणांहर्षयन् व्यंजनादिगुणान्कीर्तयन् तस्ययत्र
यत्रेच्छोपलभ्यतेतत्तदुपनयन् मंदंमंदंभोजयेत् ततस्तंतृप्तंज्ञात्वाउच्छिष्टसन्निधावास्तृतदक्षिणाग्रकुशान्वयां
भूमिंप्रोक्ष्यसर्वप्रकारकमन्नंतिलघृतसहितंजलेनाप्लाव्यगृहीत्वा ॐअग्निदग्धायेजीवायेप्रदग्धाःकुलेमम
भूमौदत्तेनतृप्यंतुतृप्तायांतुपरांगतिमितिमंत्रेणमंत्रस्यफलमुद्दिश्यकुशोपरितदन्नंविकिरेत् ततःसव्यंकृत्वाच
म्यहरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखोब्राह्मणायजलगंडूषमिदंतेमत्यापोशानमितिदत्वा ॐस्वदितमि
तिब्राह्मणंपृच्छेत् ॐसुस्वदितमितितेनोक्ते ॐपिंडमहंकरिष्येइतिपृच्छेत् कुरुष्वेतिब्राह्मणानुज्ञातःउच्छिष्टसन्नि
धौचतुरस्रंहस्तैकप्रमाणंदक्षिणप्रवणंचतुरंगुलोच्छ्रितंस्थानंनिर्मायतन्मध्येवामहस्तेनदर्भपिंजलीमादायत राम०
न्मूलेनवामान्वारब्धदक्षिणकरेणप्रादेशमात्रंलिखेत् ॐअपहताऽअसुरारक्षांसिवेदिषद इतिमंत्रेणारे ४५

खामुल्लिखेत् दर्भपिंजुलीउत्तरस्यांदिशिनिक्षिपेत् तदुपरि येरूपाणिप्रतिमुंचमानाऽअसुराःसंतःस्वधयाचरंति पराःपु
रोनिपुरोयेभरन्त्यग्निष्टाल्लोकात्प्रणुदात्यस्मात् इत्युल्मुकंभ्रामयित्वारेखादक्षिणतःक्षिपेत् तदुपरिउपमूलसकृल्लू
नकुशान् दक्षिणाग्रानास्तीर्यसव्यंकृत्वाॐदेवताभ्यइतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वापर्णपुटकादिकमेकंतिलजलगं
धपुष्पयुतंवामहस्तेकृत्वादक्षिणहस्तेमोटकादिकमादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धेपिण्डस्था
नेऽत्रावनेनिंक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिकुशोपरिअवनेजनंदद्यात् ततःश्राद्धशेषमन्नंसर्वव्यंजनतिलं
मधुघृतयुतमेकीकृत्यतेनबिल्वपरिमाणपिण्डंनिर्मायघृतमध्वभिघारितंकृत्वादक्षिणहस्तेनादायमोटकादींश्चा
दाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धएषपिण्डस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिकुशोपरिअवनेजन
स्थानेसव्योपगृहीतदक्षिणाकरेणपिण्डंदद्यात् आस्तृतदर्भमूलेकरंप्रोक्ष्य सव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वाअपसव्यंकृ
त्वाॐअत्रपितर्मादयस्वयथाभागमावृषायस्वइतिपठित्वावामावर्तेनोदङ्मुखीभूत्वामनाक्श्वासंनियम्यतेनैववय
पासुखंपर्यावर्तयन्पितरंभास्कररमूर्तिंध्यायन् अमीमदंतपितरोयथाभागमावृषायिषतइतिपठेत् अवनेजनाव
शिष्टजलयुतपात्रंवामहस्ते कृत्वादक्षिणहस्तेनमोटकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धपि

श्रा ऐडऽत्रमत्सवनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपनिष्ठतामितिपिराडोपरिप्रत्सवनेजनंदयात् ततोनीवींविस्संस्य सव्यंकृत्वाचम्य
४८ हरिस्मृत्वावामेनपाणिनाध्वतंसूत्रंदक्षिणाहस्तेनगृहीत्वा ॐएतत्तेपितर्वासइतिपिराडोपरिध्वत्वामोटकादिकमा
दायॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतआद्यश्राद्धपिराडेएतद्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्सुत्सृजेत् तत
स्तूस्त्नीपिराडेगंधपुष्पधूपदीपतांबूलानिदयात् ततःपिराडशेषान्नंपिराडसमीपेविकिरेत् ततआचांतस्यब्राह्मणा
स्यकरेश्रोंअपांमध्येस्थितादेवाःसर्वमप्सुप्रतिष्ठितंब्राह्मणास्यकरेन्यस्ताःशिवाआपोभवंतुमेइतिजलंदयात्ओं
भवंतुतेब्राह्मणस्यतत्प्रतिवचनम्लक्ष्मीर्वसतिपुष्येषुलक्ष्मीर्वसतिपुष्करेलक्ष्मीर्वसतिगोष्टेषुसौमनस्यंसदास्तु
मेइतिपुष्पाणिदयात् ओंअस्तुसदातवेतिप्रतिवचनम् अक्षतंचास्तुमेपुरायंशांतिःपुष्टिर्धृतिश्चमेयद्यच्छ्रेयस्क
रंलोकेतत्तदस्तुसदाममइतितंडुलानिदयात् ॐअस्तुसदातवेतिप्रतिवचनं अथवाशिवाआपःसंत्वितिजलंसौ
मनस्यमस्त्वितिपुष्पम् ॐअक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलान्दयात् ॐसंत्विति ॐसंत्विति ॐअस्त्वितिचप्रतिवचनंत
तःपुटकादिपात्रेशांत्युदकंपरिकल्प्यमेदिनींशिरसाभिवंद्यइमंमंत्रंपठेत् ॐनमोनमोमेदिनिलोकधात्रिउर्विमहिशै राम·
लगिरिधारिणिनमःधरणिकाश्यपिजगत्प्रतिष्ठेवसुधेनमोस्तुवैत्वविलोकधात्रिनमोस्तुतेसर्वरसप्रतिष्ठेनिवापना ४८

वीचिनमोस्तुते ततोमोदकादिकमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यआद्यश्राद्धे दत्तैतदन्नपानादिकमुपतिष्ठता
मितिविप्रकरेअक्षय्योदकंदद्यात् ॐ उपतिष्ठतामितिप्रतिवचनम् ततः सव्यंकृत्वाप्राङ्मुखःकृताञ्जलिस्तन्मनाःसु
मनादक्षिणांदिशंपश्यन् ॐ अघोरःपितास्त्वितिपठेत् अत्रपूर्वाभिमुखींपिण्डोपरिजलधारांददतीत्याचारः ॐ
स्त्वितिप्रतिवचनं ततः पूर्वाभिमुखःगोत्रंनोवर्द्धतामितिवदेत् ॐवर्द्धतामितिप्रतिवचनं ॐदातारोनोभिवर्द्ध
न्तांवेदाःसन्ततिरेवचश्रद्धाचनोमाव्यगमद्बहुदेयंचनोऽस्तु अन्नंचनोबहुभवेदतिथींश्चलभेमहि याचितारश्चनः
संतुमाचयाचिष्मकंचन एताःसत्याशिषःसन्त्विति आशिषोब्राह्मणंयाचेत् ॐसन्त्वितिब्राह्मणप्रतिवचनम् त
तोऽपसव्यंकृत्वासपवित्रकुशत्रयंपिण्डोपरिदक्षिणाग्रंधृत्वा ॐनमोवाचयिष्यइतिपृच्छेत् ॐवाच्यतामित्यनु
ज्ञातः ॐपित्रेनमःउच्यतामितिवदेत् ॐअस्तुनमइतिवचनं ततःपुटकादिस्थितंजलंगृहीत्वा ॐऊर्ज्जंवह
न्तीरमृतंघृतंपयः कीलालंपरिस्रुतम् स्वधास्थतर्पयतमेपितरमितिदक्षिणाग्रांजलधारांसपवित्रकुशोपरिद
द्यात् ततोनम्रीभूयपिण्डमाघ्रायोत्थापयेत् पिण्डाधारकुशानुल्मुकंचवह्नौक्षिपेत् ततोऽर्घपात्रमुत्तानीकृत्यमो
दकतिलजलान्यादायदक्षिणाद्रव्यंचादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यकृतैतदाद्यश्राद्धप्रतिष्ठार्थमि

श्रा० दरजतं चंद्रदेवतं अमुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति दक्षिणादानं ॐ स्वस्तीति प्रतिवचन
४७ म् श्राद्धकर्त्ता पात्रब्राह्मणस्य चरणौ संवाह्य तं नमस्कुर्यात् ततो दक्षिणपाणिना पात्रब्राह्मणदक्षिणपाणिं गृहीत्वा शय्या
सनमंजनकंकतिकां चार्पयेत् ब्राह्मणश्चांजनकंकतिकां चादाय शय्यामाक्रम्य मुहूर्त्तं विश्रमेत् ततः सामवेदाध्या
यि ब्राह्मणास्ताम्रपात्रस्थं तिलोदकमुपाहरेयुः ततः श्राद्धकर्त्ता तेन जलेन गृहस्थितं द्रव्यमभिषिंचयेत् ततः सव्यं
विधाय ॐ अग्निमुखा देवास्तृप्यंतामिति यवयुतजलेन कुशैः कुशोपरि तर्पयेत् अवशिष्टमन्नं ॐ भूतेभ्य एष ब
लिर्नम इति जलपुष्पाभ्यां बलिं दद्यात् ततः सामगब्राह्मणान्भोजनादिभिः संतोषयेत् ततोऽपसव्येन ॐ निरोंकारं
स्वस्ति ब्रूहीति ब्राह्मणाय वदेत् स्वस्तीति ब्राह्मणो ब्रूयात् स्वस्त्यस्तु इत्युक्त्वा ब्राह्मणमुत्थाप्य जलपात्रं गृहीत्वा निमं
त्रणस्थानस्थितं ब्राह्मणं ॐ आमा वाजस्य प्रसवो जगम्या देवे द्यावापृथिवी विश्वरूपे आ मा गंतां पितरा मातरा चा मा
सोमोऽमृतत्वेन गम्यादिति पठन् प्रदक्षिणीकुर्वन् वारिधारया त्रिर्वेष्टयित्वा प्रणम्याष्टौ पादाननुव्रज्य प्रदक्षिणीकृ
त्याभिवादयेत् सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिर्जपित्वा गृहं प्रविशेत् ततः पाणिभ्यामपसव्येन श्राद्धीयदीपनिर्वापणं श्रा०
सव्यं कृत्वा हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचम्य ततः श्राद्धसंपूर्णकामः ॐ प्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताध्वरेषु यत् स्मरणादेव त ४७

ह्निलोः संपूर्णोस्यादिति श्रुतिरिति पठित्वा विस्मरणं कुर्यात् ततश्चाशौचांत द्वितीयदिन एव यथाशक्ति महादानानि रत्ना
निगाः वाहनं यानानि दासीदासं मंत्रांति वेषमानि श्रेष्ठभूषणानि प्रेतहितमुद्दिश्य ब्राह्मणाय दद्यात् तद्यथा अद्याशौचांत
द्वितीयेन्हि अमुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य स्वर्गप्राप्तिकामः इमां गां रुद्रदैवतां यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दातुमह
मुत्सृजे इति गां दद्यात् ओं अद्य कृतैतद्गोदानप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं हिरण्यमग्निदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षि
णां तुभ्यमहं संप्रददे इति यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात् एवं भूमिहिरण्यादिदानमपि अस्मिन्दिने दशप्रभृति श्रोत्रिया
न्भोजयेत् तान्परितोषयेत् तत्र दिने विहितमपि पंचगव्यपानं शिष्टानां चरंति इति न लिखिते अथान्नोदकुंभदानं
तत्र एकादशाहश्राद्धं कृत्वा आचम्य प्राङ्मुख उपविश्य कुशतिलजलान्यादाय ओं पितृगताहरहरन्नोदकुंभोपस्थि
ति स्वर्गताश्वमेधयज्ञजन्यफलसमफलप्राप्तिकामोऽद्यादिपितृमरणादिनाधिकाशौचावच्छिन्नदिनोनवत्स
रं याव[illegible]हं पित्रे सान्नोदकुंभदानमहं करिष्ये इति जलपूर्णकुंभमुपनीय संकल्पं कुर्यात् ततोऽपसव्यादि कृत्वामे
रकादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत इदमासनं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृज्य सप्रत
न्यंजनमन्नमुपनीय ओं अद्यामुकगोत्र पितरमुकप्रेत अयं सान्नोदकुंभस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत्॥

श्रा० तदुभयं पात्रब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् अशौचोपनिपाते प्ययं दातव्य इति सपिंडने कृते वर्षाभ्यंतरे ॐ अद्यामुकगोत्र
४८ पितरमुकशर्मन्निदमासनं तुभ्यं स्वधा ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन्नयं सान्नोदकंभस्तुभ्यं स्वधेति वाक्यं कुर्या
त् ततो मोटकादीन्यादाय ॐ अद्य कृतैतत्सान्नोदकुंभदानप्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणा
य दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति प्रत्यहं सान्नमुदककुंभं दत्वा दक्षिणां दद्यात् अत्र द्वादशाहश्राद्धकार्यमिति केचित्
तदपि एकादशाहवत् अथ मासिकश्राद्धप्रयोगः तत्र श्राद्धपूर्वदिने एकभक्तादिकं विधाय प्रातः श्वेतवस्त्रयुग्मेन
स्नात्वा मध्यदिने पुनः स्नात्वा कृतनित्यक्रिय आचांत उपविष्टः पूर्वोपकल्पिते प्रज्वालिते प्रदीपे स्थापितगौरसर्षपति
लारक्षोघ्नं श्राद्धदेशमागत्य ॐ सिद्धमिति स्पृष्ट्वा कुशात्रयजलेन ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोपि वा यः स्म
रेत्पुंडरीकाक्षं स बाह्याभ्यंतरः शुचिः ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्वित्युच्चार्य श्राद्धदेयद्रव्याण्यात्मानं च सिंचेत् ॐ अद्यामु
कगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धांतर्गतप्रथममासिकश्राद्धमहं करिष्य इति संकल्पं कु
र्यात् एकादशमासाभ्यंतरेऽधिमासपाते षोडशापदस्थाने सप्तदशापदं प्रयोज्यं ततस्त्रिर्गायत्रीं जपित्वा ॐ देवताभ्यः एम०
पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नम इति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यादि कृत्वा मोटकादि ४८

मादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्ध इदमासनं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृजेत्
ॐ अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति वामावर्तेन श्राद्धदेशे तिलान्विकिरेत् तत आयंतु नः पितर इति मंत्रं प
ठेत् ततः पुरकादी पवित्रं दक्षिणाग्रं धृत्वा ॐ शन्नो देवीरिति मंत्रेण तत्र जलं क्षिपेत् ॐ तिलोसि सोमदेवत्यो गो
सवो देवनिर्मितः प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितॄंल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेति तिलान्प्रक्षिप्य तूष्णीं गंधपुष्पं च निः
क्षिपेत् ततस्तदर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रमन्यपात्रोपरि उत्तराग्रं धृत्वा तदुपरि किंचिदुदकांतरं दत्वा ॐ यादि
व्याः आपः पयसा संबभूवुर्या आंतरिक्षा उत पार्थिवीर्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः शं स्यो
नाः सुहवा भवन्तु इति पठित्वा दक्षिणहस्तेन मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्रा
द्ध एष हस्तार्घस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पवित्रोपरि जलं दद्यात् ततः पवित्रादिसहितमर्घपात्रमासन
वामपार्श्वे ॐ पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं कुर्यात् पुनर्मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममा
सिकश्राद्ध एतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसि ते मया दीयंते तवोपतिष्ठंतामिति गंधादिकमुत्सृ
जेत् तत आसनस्य भोजनपात्रसहितस्य चतुर्दिक्षु चतुरस्रं मंडलं कृत्वा श्राद्धीयान्नाग्रभागं घृतव्यंजनतिलज

लपुतंपुटकादौकृत्वा ॐइदमन्नमेनद्रुस्वामिपितृभ्यो नमइत्युत्सृजेत् ततस्ताम्रपात्रादिस्थितमन्नंहस्ताभ्यामा
लपुतंपुटकादौकृत्वा ॐइदमन्नमेनद्रुस्वामिपितृभ्यो नमइत्युत्सृजेत् ततस्ताम्रपात्रादिस्थितमन्नंहस्ताभ्यामा
दायमनाकस्थित्वापितरं ध्यायन् भोजनेपात्रेउपनयेत् पुरुषतृप्तिक्षममन्नं परिविष्यभूपिष्ट पात्रांतरेषुव्यंज
नान्युपकल्प्यपुटकस्थितंघृतंजलंचोपनीय अन्नोपरिहस्तद्वयगृहीतपात्रेणामधुदत्वाततः ॐमधुवाताइ
त्यादिऋचं ॐमधुमधुमध्विति चजपेत् ततोन्यस्तहस्ताभ्यामन्नपात्रमालभ्य ॐपृथिवी तेपात्रंद्यौरपिधानंब्रा
ह्मणस्यमुखेऽमृतेऽमृतंजुहोमिस्वाहा ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम् समूढमस्यपांसु
रेकृत्स्नकव्यमिदं स्वमदीयमिति पठित्वावामेनपाणिनापात्रमत्यजन् दक्षिणहस्तांगुष्ठमन्नजलघृतान्नेषु
ॐइदमन्नम् ॐइमा आपः ॐइदमाज्यम् ॐइदंहविरितिनिःक्षिप्य ॐअपहताऽअसुरारक्षांसिवेदि
षदइत्यन्नोपरितिलान्विकीर्य दक्षिणहस्तेनमोटकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेत प्रथममासि
कश्राद्धइदमन्नंसोपकरणंतेमयादीयते तवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततोगायत्रीमधुवाताइत्यादिऋचं ॐम
धुमधुमध्वितिचजपेत् अन्नहीनमंत्रंपठेत् ततःकुशापूपविश्यपुनर्गायत्रीमधुवाताइत्यादिऋचंमधुमधुम
ध्वितिचजपेत् रक्षोघ्नमंत्रान्कृणुषाजइत्यादिकान्जपेत् नमोतिलान्क्षिप्त्वापित्र्यमंत्रपुरुषसूक्तापतिरथा॰

द्दौनिपवित्राणियथाशक्तिजपेत् ॐनमस्तुभ्यंविरूपाक्षेतिश्लोकमपिचपठेत् उच्छिष्टसन्निधावास्ततकुशत्रयांभू
मिंप्रोक्ष्यव्यंजनघृततिलयुतमन्नंवारिणाप्लाव्य ॐअनग्निदग्धायेजीवायेप्रदग्धाः कुलेममभूमौदत्तेनतृप्यंतुतृ
प्तायांतुपरांगति इतितदन्नंकुशोपरिविकिरेत् ततः सव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वापसव्यंकृत्वापिंडस्थानंनिर्मायत
न्मध्येवामहस्तोपात्तदक्षिणहस्तगृहीतदर्भपिंजुलीमूलेनप्रादेशमात्रमपहतेत्यादिनोल्लिख्यदर्भपिंजली
मुत्तरतस्त्यजेत् ततोरेखोपरिॐयेरूपाणीतिमंत्रेणांगारेभ्रामयित्वाअंगारंदक्षिणतस्त्यजेत् ततोरेखोपरिउ
पमूलसकृल्लूनकुशत्रयंदक्षिणाग्रमास्तीर्यसव्येन देवताभ्यइतित्रिर्जपेत्ततोऽपसव्यंकृत्वापुटकेतिलजलगं
धपुष्पाणिकृत्वामोटकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धपिण्डस्थानेऽत्रावनेनि
क्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्यवनेजनंकुशोपरिदद्यात् ततस्तिलघृतमधुयुतेनान्नेनपिण्डंकृत्वाघृतम
धुभ्यामभिघार्यदक्षिणहस्तेनमोटकादीनिचादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धेए
षपिण्डस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिवामजान्वाच्यदक्षिणहस्तेनावनेजनस्थानेपिंडंदद्यात् ततोद
र्भमृत्स्नेकरंप्रोक्ष्य सव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वाअपसव्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखः ॐअत्रपितर्मादयस्वयथाभागमा

श्रा० वृषायस्वेतिपठेत् ततउत्तराभिमुखीभूयश्वासंनियम्यपितरंभास्वरमूर्तिंध्यायन्मुखंपर्यावर्तयन् अमीमदंतपिता
५० यथाभागमावृषायिष्टेतिपठेत् ततोऽवनेजनपात्रेदत्तावशिष्टजलयुतंवामहस्तेकृत्वादक्षिणहस्तेमोदकादीन्या
दायओंअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतप्रथममासिकश्राद्धेपिण्डेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामि
तिप्रत्यवनेजनंपिण्डोपरिदद्यात् ततोनीवीविस्रंस्यसव्यंकृत्वाचम्य अपसव्यंकृत्वावामेनपाणिनाधृतंसूत्रंद
क्षिणेनादायउभाभ्यांपिण्डोपरिएतत्तेपितर्वासइतिसूत्रंधृत्वामोदकादीन्यादायओं अद्यामुकगोत्रपितरमु
कप्रेतप्रथममासिकश्राद्धपिण्डएतद्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिसूत्रंसमुत्सृजेत् ततस्तूष्णींगंध
पुष्पादिकंदद्यात् ततःपिण्डशेषान्नंपिण्डसमीपेविकिरेत् ओंशिवाआपःसंत्वितिजलं ओंसौमनस्यमस्
त्वितिपुष्पंअक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलानन्नपात्रोपरिक्षिपेत् मोदकादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्यपि
तुरमुकप्रेतस्यप्रथममासिकश्राद्धेदत्तेतदन्नपानादिकमुपतिष्ठतामित्यक्षय्यंदद्यात् ततः सव्यंकृत्वा ओं
अघोरःपितास्त्वितिदक्षिणांदिशंपश्यन्पिण्डोपरिपूर्वाग्रांजलधारांदद्यात् ततः पूर्वाभिमुखीभूयओंगोत्रं रम
नोवर्द्धतांदातारोनोभिवर्द्धंतां वेदाःसंततिरेवचेत्यादिनाशीःप्रार्थनंकुर्यात् ततोऽपसव्येनपिण्डोपरिसप ५०

विन्यान् कुशान् दत्त्वा पुटकादिस्थजलेन ॐ ऊर्जं वहन्तीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतं स्वधास्थ तर्पयत मे पितरमिति
कुशोपरि दक्षिणाग्रां जलधारां दद्यात् ततः पिण्डमाघ्रापयेत् पिण्डाधारकुशानुल्मुकं च वह्नौ क्षिपेत् अर्घपा
त्रमुत्थाप्य मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्यैतत्ते तत्प्रथममासिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं र
जतं चन्द्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दातुमहमुत्सृज इति दक्षिणां दद्यात् ततः सङ्कल्पं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रि
र्जपेत् ततोपसव्यं कृत्वा पाणिना दीपं निर्वाप्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य सव्यमाचमनं च कुर्यात् ॐ प्रमादादिति पठित्वा वि
ष्णुं स्मरेत् श्राद्धीयवस्तूनि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् जले वा क्षिपेत् प्रायेण पात्रकमेव मासिकश्राद्धं कुर्वते तत्र पात्र
कप्रयोगो लिखितः त्रिपक्षश्राद्धमपि कर्तव्यमिति तच्च मासिकवत् एवमेव द्वितीयमासिकतृतीयमासिकचतुर्थ
मासिकपंचममासिकोनषाण्मासिकषाण्मासिकसप्तममासिकाष्टममासिकानवममासिकदशममासिकैकाद
शमासिकोनवार्षिकद्वादशमासिकश्राद्धेषु तत्तत्पदप्रक्षेपेण प्रयोग ऊह्यः अधिमासपाते एकादशमासिकानन्तरं
द्वादशमासिकं तत ऊनवार्षिकं ततस्त्रयोदशमासिकं श्राद्धमिति क्रमः सपात्रकमासिकश्राद्धकरणे ब्राह्मणनिमं
त्रणस्वागतप्रश्नपाद्यार्घदानाचमनीयदानब्राह्मणोपवेशनप्रश्नप्रतिवचननमोवाचनब्राह्मणविसर्जनादिविशे

श्रा· वि· षआद्यश्राद्धप्रयोगवदूह्य इति· अथ सपिण्डनश्राद्धप्रयोगः तत्र चाधुनिकाः प्रेतश्राद्धातिरिक्तश्राद्धचतुष्टयमपाकृत्यैकमेव
५१ कुर्वंतीति तथैव लिख्यते तत्र पूर्वदिने निरामिषमेकवारं भुक्त्वा रात्रौ सर्वभुक्तजनगृहे विप्रनिवेशनं गत्वा दक्षिणप्लव
गोमयोपलिप्तायां भूमावाचान्त उपविश्य ब्राह्मणमुदङ्मुखमुपवेश्य कृतापसव्यः पुष्पचंदनतांबूलानि ब्राह्मण
करे दत्वा दक्षिणकरेण ब्राह्मणजानु स्पृष्ट्वा ओं अस्यां रात्रावमुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य श्वः सपिण्डीकरणश्रा
द्धकरणाय भवंतं ब्राह्मणमामंत्रये इत्यामंत्रणं कुर्यात् ॐ आमंत्रितोस्मीति प्रतिवचनं ततः ॐ अक्रोधनेनेत्यादि
सर्वायासविनिर्मुक्तेन कामक्रोधविवर्जितेन भवितव्यं भवता नः श्वस्तने श्राद्धकर्मणीति ब्राह्मणं नियमान् श्रावयेत्
यद्यविघ्नेन रजनी यास्यति तदा सर्वं मे तत्करिष्यामीति तत्प्रतिवचनम् ततोऽग्रिमदिने प्रातः श्वेतवस्त्रयुग्मेन स्नात्वा
मध्यदिने पुनः स्नात्वा कृतनित्यक्रियः श्राद्धकर्ता श्राद्धनिषिद्धेतरवेलायां गोमयोपलिप्ते रत्नपाकस्थाने तिलान्वि
कीर्य परितश्छागान् बंधयित्वा सपिण्डद्वारा नूतनभाण्डैः स्वयं वा पाकमारभेत् श्राद्धभूमिं पंचगव्येनोपलिप्य उत्त
स्तदंगारैः संशोध्य गौरमृत्तिकया च घृततिलैः सर्षपैश्च विकिरेत् द्विजं कारितश्मश्रुनखच्छेदनमभिगम्य दंतधाव राम·
नं ताम्रपात्रे तैलोद्वर्तनान्युपनीय स्नानार्थं दत्तजलं तत्स्नातं यजमानसवर्णेनाहूतमाचांतं मध्याह्ने शुचिराचांतः शु ५१

क्तेद्विवासाउपविश्यगोमयोपलिप्तायांभूमौवामावर्तेनकृतगोमूत्रमंडलायां ॐभूम्यैनमः इत्यक्षतपुष्पैस्त्रिरर्चयि
त्वाभूमौकुशत्रयमास्तीर्यतदुपरितिष्ठन् ॐस्वागतमिति स्थितंब्राह्मणंपृच्छेत् ॐसुस्वागतमितितेनोक्ते ॐइदं
तेपाद्यमित्युपनीयविनीतःसन्पुनःपुनरभिनंद्यपात्रब्राह्मणपादौप्रक्षालयेत् ततःपुरकेऽर्घंकृत्वादक्षिणाभिमुखो
ऽपसव्यंकृत्वामोटकादिकमादायार्घपात्रंवामहस्तेकृत्वा ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिण्डीकरणश्राद्धएषपा
दार्घस्तेमपादीयते तवोपतिष्ठतामिति पादार्घंदद्यात् ततोआचमनीयजलंपात्रस्थमभिनीयशिरसाभिवंद्यजानु
नीविभ्राव्य ॐइदंतेआचमनीयमित्याचमनीयजलंब्राह्मणायदत्वास्वयंपादौप्रक्षाल्याचम्यतमाचमय्याग्रेकृत्वा
श्राद्धदेशमागच्छेत् पूर्वरात्रौनिमंत्रणासंभवेतस्मिन्नेवाह्नि श्राद्धवेलायांपूर्वोक्तविशेषणविशिष्टंयजमानस
वर्णानाहूतंपूर्ववत्कृतगोमूत्रमंडलायांभूमावुभावप्युपविशतां ततःश्राद्धकर्त्ता ॐइदंतेपाद्यमुपनीयविनी ॥८॥
तःपुनःपुनरभिनंद्यपात्रब्राह्मणपादौप्रक्षालयेत् ततोऽपसव्यंकृत्वापुष्पचंदनतांबूलानिविप्रकरेदत्वाब्राह्मण
जानुदक्षिणहस्तेनस्पृष्ट्वा ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणश्राद्धकरणायभवंतंब्राह्मणमहमा
मंत्रयइत्यामंत्र्य ॐआमंत्रितोस्मीतितेनोक्ते ॐस्वक्रोधनेनेत्यादिना ॐसर्वपापसविनिर्मुक्तेनेत्यादिनाचब्राह्मणंनिय

श्रा·वि मान् श्रावयेत् ॐ भवितव्यमितितेनोक्ते अर्घपरिकल्प्यवामहस्तेकृत्वामोटकादिकमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमु
५२ कप्रेतसपिण्डीकरणश्राद्धे एषपादार्घस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामिति पादार्घंदद्यात् ततआचमनीयजलंपात्र
स्थंशिरस्यभिवंद्यजानुनीविश्राव्य ॐ इदंते आचमनीयमिति ब्राह्मणायदत्वासव्येनस्वयंपादौप्रक्षाल्याचम्यत
माचमय्याग्रेकृत्वा श्राद्धदेशमागच्छेत् तत्रप्राङ्मुखउपविश्यसिद्धमितिपृष्ट्वा आसनंस्पृष्ट्वाऽत्रनिषदस्वेतिब्रा
ह्मणमुदङ्मुखमुपवेशयेत् द्विजपादयोस्तलेकुशान् दद्यात् आसनसमीपेतिलतैलेनदीपंप्रज्वाल्यस्थाप
येत् अन्यांश्चप्रत्यासनसमीपेतिलतैलेनचतुरोदीपान् स्थापयेत् ब्राह्मणोनदीपरस्ताकर्तव्यारक्षोघ्नान् गौरस
र्षपांस्तिलान् श्राद्धदेशेसन्निधापयेत् काककुक्कुटादीन् श्राद्धहन्तॄनपसारयेत् ततः ॐ अपवित्रःपवित्रोवेत्यादि
पठित्वा ॐ पुंडरीकाक्षःपुनात्विति श्राद्धीयद्रव्याणिचात्मानंकुशत्रयेणसिंचयेत् ततःकुशत्रयतिलजलान्या
दाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यप्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धान्तर्गतसपिण्डीकरणश्राद्धमहंकरिष्येइ
ति संकल्पंकुर्यात् ॐ कुरुष्वेतिब्राह्मणोवदेत् ॐ गायत्रीजपमहंकरिष्येइतिब्राह्मणंपृच्छेत् ॐ कुरुष्वेतितेनानुज्ञातः राम·
प्रणवव्याहृतिसहितांगायत्रींत्रिर्जपेत् ततोदेवताभ्यइतित्रिर्जपेत् ततोदेव श्राद्धार्थोपकल्पितासनादिदेशमाग ५२

त्वोदङ्मुख उपविश्य कुशात्र यव जलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तकामुकगो
त्र पितामह प्रपितामह वृद्ध प्रपितामहामुकामुकशर्म श्राद्धसंबंधिनो विश्वे देवा इदमासनं वो नम इति पूर्वाग्रकुशत्र
यरूपं सजल यव प्रोक्षितमुत्सृजेत् ॐ विश्वान्देवानहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ॐ विश्वेदेवास ऽआगत शृणुता म ऽइम
ꣳ हवम् एदं बर्हिर्निषीदतेत्यावाह्य ॐ यवोसि यव यास्मद्द्वेषो यव यारातीरिति यवान्विकीर्य ॐ विश्वेदेवाः शृणु
तेम ꣳ हवम्मे ये ऽअन्तरिक्षे य ऽउप द्यवि ष्ठ ये ऽअग्निजिह्वा ऽउत वा यजत्रा ऽआसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्व
म् ॐ आगच्छन्तु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ये यत्र योजिताः श्राद्धे सावधाना भवन्तु ते इति पठेत् ततः पुटके
वाग्रं पवित्रं धृत्वा ॐ शन्नो देवीरभिष्टय ऽआपो भवन्तु पीतये शंयोरभिस्रवन्तु नः इति जलं क्षिप्त्वा ॐ यवो ऽसीति यवान्
प्रक्षिप्य गंधपुष्पे तूष्णीं तत्र प्रक्षिप्य अर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं भोजनपात्रे पूर्वाग्रं धृत्वा तदुपरि किंचिदुदकांतरं द
त्वा ॐ या दिव्या ऽआपः पयसा संबभूवुर्या ऽआन्तरिक्षा ऽउत पार्थिवीर्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता नऽआपः शिवाः स
ꣳ स्योनाः सुहवा भवन्त्विति पठित्वा कुशात्र यव जलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकर
णनिमित्तकामुकगोत्र पितामह प्रपितामह वृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्म श्राद्धसंबंधिनो विश्वे देवा एष वो हस्तार्घं

श्रा० नमइतिपवित्रोपरि अर्घजलमुत्सृजेत् ततः पवित्रसहितमर्घपात्रमासनदक्षिणपार्श्वे ॐविश्वेभ्योदेवेभ्यः स्थानम
५३ सीति विश्वेदेवार्घपात्रमुत्तानंस्थापयेत् ततः कुशान्यवजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यप्र
पिण्डीकरणनिमित्तकामुकगोत्रपितामह प्रपितामहवृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मश्राद्धसंबंधिनोविश्वेदेवाए
तानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिवोनमइतिगंधादीनुत्सृजेत् ततोभोजनपात्रासनयोश्चतुर्दिक्षु
जलेनचतुष्कोणमंडलंकृत्वा अपसव्येनमोदकादिकमादायतिलघृतव्यंजनयुतमन्नंॐइदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो
नमइतिदक्षिणमुखमुत्सृजेत् ततः सव्यंकृत्वाताम्रपात्रादिकंगृहीत्वातेनान्नमादायमनाक्स्थित्वा देवान्ध्यायन्
पात्रेपरिविष्यात् अंजनानिघृतेजलंचतत्रोपनीयान्नोपरिमधुदत्वाॐमधुवाताइतिऋचाॐमधुमध्वितिमंत्रै
रन्नमभिमंत्रयेत् ततञ्जानुहस्ताभ्यामन्नपात्रमालभ्य ॐपृथिवीतेपात्रंद्यौरपिधानंब्राह्मणस्यमुखेऽमृ
तेऽमृतंजुहोमिस्वाहा ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम् समूढमस्यपांसुरइतिचपठित्वा ॐकृष्णहव्य
मिदंरक्षमदीयमितिपठित्वा ॐइदमन्नमित्यन्ने ॐइमाआपइतिजले ॐइदमाज्यमितिघृते ॐइदंहविरितिपुनरन्न राम०
दक्षिणांगुष्ठमावेश्य ॐयवोसीत्यन्नोपरियवान्निक्षिप्यकुशान्यवजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुक ५३

प्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तकामुकगोत्र पितामह प्रपितामह वृद्धप्रपितामहामुकामुकशर्मणां श्राद्ध संबंधिनो वि
श्वेदेवा एतद्वोऽन्नं सोपकरणं न मम इत्यन्नमुत्सृजेत् एवं देवकाण्डं निर्वर्त्येह सोपादौ प्रक्षाल्य कुशवटुकादिकं पुनर्गृ
हीत्वा प्रेतश्राद्धदेशमागत्योपविश्य अपसव्यादिकृत्वा दक्षिणाभिमुखो मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमु
कप्रेत सपिण्डीकरणश्राद्ध इदमासनं ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पित्रे आसनं मोटकरूपं तिलजलप्रोक्षि
तमुत्सृजेत् पुनर्मोटकादिकमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धेऽमुकगोत्र
स्य पितामहस्यामुकशर्मण इदमासनं ते स्वधा इति स्थानत्रये कृतासनेषु सर्वपश्चिमस्थानस्थितमासनं पितामहा
योत्सृजेत् पुनर्मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धेऽमुकगोत्र
स्य प्रपितामहस्यामुकशर्मण इदमासनं ते स्वधा इति मध्यममासनं प्रपितामहायोत्सृजेत् पुनर्मोटकादिकमादाय
ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धेऽमुकगोत्रस्य वृद्धप्रपितामहस्यामुक
शर्मण इदमासनं ते स्वधेति सर्वपूर्वमासनं वृद्धप्रपितामहायोत्सृजेत् ततः पितामहादीनुद्दिश्य ॐ पितॄन्नहमा
वाहयिष्य इत्युक्त्वा ॐ उशन्तस्त्वा निधीमह्युशन्तः समिधीमहि उशन्नुशत आवह पितॄन्हविषे अत्तवे

श्रा० इतिपितामहादीनावाह्य ॐअपहतेत्यादिउभयपत्रे श्राद्धस्थाने तिलान्विकीर्य ॐ आयन्तुनःपितरइत्यादिमंत्रंजपेत् त
५४ तोऽर्घपात्रचतुष्टयेऽनवच्छिन्नाग्रदक्षिणाग्रे पवित्रंप्रत्येकंधृत्वा ॐ शन्नोदेवीरितिप्रत्येकंजलंक्षिप्त्वा ॐ तिलोसीति
स्वाहांतेनमंत्रेणप्रत्येकंतेष्वेव तिलान्प्रक्षिप्यगंधपुष्पेतेष्वेवतूलीप्रक्षिप्यप्रेतार्घपात्रंवामहस्तेकृत्वापवित्रपाण
त्रंब्राह्मणकरेउत्तराग्रंधृत्वातदुपरि किंचिज्जलांतरंदत्वा ॐ यादिव्याआपइतिपठित्वामोदकादीन्यादाय ॐ अद्या
मुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिण्डीकरणश्राद्धेएषहस्तार्घस्तेमयादीयतेतेनवोपतिष्ठतामितिपात्रंब्राह्मणहस्तेप
वित्रोपरि अर्घजलंददद्युत्सृजेत् अवशिष्टजलसहितार्घपात्रंब्राह्मणाग्रेनिदध्यात् पितामहार्घपात्रंवामहस्ते
कृत्वापवित्रंभोजनपात्रेधृत्वातदुपरिजलांतरंदत्वा ॐ यादिव्याइत्यादिपठित्वामोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगो
त्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नेषतेहस्तार्घःस्वधेतिपूर्व
वदर्घंदद्यात् अवशिष्टजलयुतमर्घपात्रमग्रेधारयेत् ततःप्रपितामहार्घपात्रंवामहस्तेकृत्वापवित्रंभोजनपा
त्रेधृत्वातदुपरिजलांतरंदत्वा ॐ यादिव्याइत्यादिपठित्वामोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रे राम०
तस्यसपिण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धेअमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्मन्नेषतेहस्तार्घःस्वधेत्यर्घंददत्पूर्ववदुत्सृ ५४

ततो यार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं भोजनपात्रे धृत्वा तदुपरि जलोत्स
र्जेत् तदर्घपात्रमवशिष्टजलयुतमग्रे स्थापयेत् ततो यार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं भोजनपात्रे धृत्वा तदुपरि जलोत्
र्जेत् तदर्घपात्रमवशिष्टजलयुतमग्रे स्थापयेत् ... अमुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्त
रं दत्वा ॐ या दिव्या इति पठित्वा मोरकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्त
क श्राद्धे अमुकगोत्र वृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नेषते हस्तार्घः स्वधेति पूर्ववदर्घमुत्सृजेत् अवशिष्टजलयुतार्घपा
त्रमग्रे स्थापयेत् ततः सव्यं कृत्वा आचम्य अपसव्यं कृत्वा पुटकत्रयमग्रे धृत्वा प्रेतार्घपात्रं गृहीत्वा ॐ ये समानाः सु
मनसः पितरो यमराज्ये तेषां लोकः स्वधा नमो यज्ञो देवेषु कल्पताम् ये समानाः सुमनसो जीवा जीवेषु मामकाः
तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिंल्लोके शतं समाः इति मन्त्राभ्यां प्रेतार्घपात्रस्थजलतृतीयभागं पुटकान्तरे धृत्वा
पुनरपि मन्त्रद्वयं पठित्वाऽपरतृतीयभागं पुटकान्तरे धृत्वा प्रेतार्घपात्रस्थतृतीयभागजलं पुटकान्तरे धृत्वा तूष्णीं प्रथ
मपुटकस्थविभक्तजलतृतीयभागं प्रेतार्घपात्रे कृत्वा पवित्रपुष्पसहितं प्रेतार्घपात्रमादाय ॐ ये समाना इति मन्त्रद्व
येन प्रेतार्घपात्रस्थतृतीयभागजलं पितामहार्घपात्रस्थजले मेलयेत् एवमपरपुटकस्थितार्घतृतीयभागद्वयं क्र
मेण प्रत्येकं प्रेतार्घपात्रे कृत्वा प्रत्येकं मन्त्रद्वयं पठित्वा प्रपितामहार्घपात्रस्थजले वृद्धप्रपितामहार्घपात्रस्थजले मेल
येत् ततः प्रेतार्घपात्रं ब्राह्मणवामपार्श्वे ॐ पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं कृत्वा स्थापयेत् वृद्धप्रपितामहार्घपात्रस्थजलादि

श्रा० कंप्रपितामहार्घपात्रेकृत्वातत्सर्वंपितामहार्घपात्रेकृत्वापितामहार्घपात्रमुत्तानंप्रपितामहपात्रोपरिधृत्वातद्वय
५५ मुत्तानंवृद्धप्रपितामहार्घपात्रोपरिधृत्वापात्रत्रयमेकदेवपितामहासनवामपार्श्वे ॐपितृभ्यःस्थानमसीतिन्युब्जंकृत्वा
स्थापयेत् एवंस्थापितमर्घपात्रचतुष्टयंदक्षिणापर्यंतंनचालयेत् ततोमोदकादिकमादाय ॐअद्यामुकगोत्रपि
तरमुकप्रेतसपिण्डीकरणश्राद्धेएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेमयादीयंतेतवोपतिष्ठंतामि
तिपित्रेगंधादीनिदद्यात् पुनर्मोदकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणनिमित्तक
श्राद्धेअमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नेतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेस्वधेतिपितामहायगं
धादीन्युत्सृजेत् एवंप्रपितामहायवृद्धप्रपितामहायचगंधादीन्युत्सृजेत्यथाक्रमेणततःपितृब्राह्मणहस्तेस्व
हस्तेन ॐएषगन्धइतिचंदनंनिवेदयेत् ॐसुगंधिइतितेनोक्ते ॐएतानिपुष्पाणीतिनिवेदयेत् ॐसुपुष्पाणी
तितेनोक्ते ॐएषधूपइतिनिवेदयेत् ॐसुधूपइतितेनोक्ते ॐएषदीपइतिदीपंनिवेदयेत् ॐसुदीपइतितेनो
क्ते ॐइमेयज्ञोपवीतेइतिनिवेदयेत् ॐसुयज्ञोपवीतेइतिप्रत्युक्ते ॐएतानिवासांसीतिनिवेदिते ॐसुवासांसी राम०
तितेनोक्तेब्राह्मणायप्रतिपादयेत् पुष्पाणिशिखातिरिक्तदेशेनधारयेत ततःपात्रब्राह्मणाच्चतुर्दिशंचतुष्कोणंमंड ५५

र्छं जलेन कुर्यात् अपरं पितामहादित्रिके चतुष्कोणं मंडलं कुर्यात् ततः सव्यं कृत्वा प्राङ्मुख उपविश्य पातितदक्षिणजानुस्ता
न्नपात्रादौ व्यंजनक्षारवर्जितमघृतमन्नं कृत्वा पुटकादिस्थजलेहस्तेन ॐ अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा ॐ सोमाय पितृमते
स्वाहा इत्याहुतिद्वयं तदन्नेंच जुहुयात् ततः अपसव्यं कृत्वाऽवशिष्टमन्नं पितामहादिपात्रे किंचित्किंचिद्दद्यात् पिंडार्थं
चावशेषयेत् ततो हस्ताभ्यां ताम्रपात्रमादाय तेनान्नं गृहीत्वा प्रेतपात्रे ध्यायन् परिविष्यात् पृथक् पुटकादिस्थितानि
घृतजलव्यंजनानि चोपनयेत् ततस्तेनैव च क्रमेण पितामहादिपात्रत्रये प्रत्येकमन्नादि परिवेषणं कुर्यात् ततः
प्रेतपात्रादिस्थितान्नेषु प्रत्येकं मधु दद्यात् ततः प्रत्येकमभिमंत्रयेत् ॐ मधुवाता ऋतायते मधुक्षरन्ति सिन्धवः माध्वीर्नः
सन्त्वोषधीः ॐ मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवꣳ रजः मधुद्यौरस्तु नः पिता मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाꣳ॥ अस्तु सू
र्याः माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॐ मधु मधु मध्विति मंत्रैः ततः प्रेतान्नपात्रं व्यस्ताभ्यां न्युब्जाभ्यां हस्ताभ्यामालभ्य ॐ पृथिवी
ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृतेऽअमृतं जुहोमि स्वाहा ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् समूढमस्य
पाꣳसुरे इति जपित्वा ॐ कृष्णकर्म्ममिदं रक्ष मदीयमित्युक्त्वा पात्रं ब्राह्मणस्य दक्षिणहस्तांगुष्ठं गृहीत्वा ॐ इदमन्नं
ॐ इमा आपः ॐ इदमाज्यम् ॐ इदं हविः इति क्रमेणान्नजलघृतान्नेषु तन्निवेद्य ॐ अपहता इत्यन्नोपरि प्रवु

श्रा रतिलान् प्रक्षिप्य मोदकादीन्याय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धे इदमन्नं सोपकरणं ते
५६ मन्नादीयते तवोपतिष्ठतामिति पित्रेऽन्नमुत्सृजेत् अनेनैव क्रमेण पितामहान्नपात्रमालभ्य ॐ पृथिवीते पात्रमित्यादि
पठित्वा ॐ इदमन्नमित्यादिना स्वदक्षिणहस्तांगुष्ठनिवेशनं कृत्वा ॐ अपहता इत्यादिना तिलानन्ने विकीर्य्य मोदका
दीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धेऽमुकगोत्र पितामहामुकशर्मन्ने
तत्तेऽन्नं सोपकरणं स्वधेति पितामहायान्नमुत्सृजेत् ततः प्रपितामहान्नपात्रमालभ्य पूर्ववत् ॐ पृथिवीते पात्र
मित्यादिकं सर्वं कृत्वा मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तक श्राद्धेऽमु
कगोत्र प्रपितामहामुकशर्मन्नेतत्तेऽन्नं सोपकरणं स्वधेति प्रपितामहायान्नमुत्सृजेत् ततो वृद्धप्रपितामहा
न्नपात्रमालभ्य पूर्ववत् ॐ पृथिवीते पात्रमित्यादिकं सर्वं कृत्वा मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुर
मुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तक श्राद्धेऽमुकगोत्र वृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नेतत्तेऽन्नं सोपकरणं स्वधेति वृद्धप्र
पितामहायान्नमुत्सृजेत् ततः ॐ भवान् प्राशयत्विति पात्रब्राह्मणापजलचुलुकं दत्वा सप्रणवव्याहृतिकां गाय एम·
त्रीम् ॐ मधुवाता इत्यादि ऋचं ॐ मधुमधुमध्विति च जपित्वा ॐ अन्नहीनमित्यादि च पठित्वा ॐ यथासुखं जुषस्वे ५६

तिपात्रं वा ब्राह्मणं प्रति ब्रूयात् सर्वत्र ओंकारपूर्वं वामेन पाणिना पात्रमत्यजन् चुलुकं गृहीत्वा भुंजीत हास क्रोधत्वरादिकं न कुर्या-
त् व्यंजनार्थं हस्तादिनापि संज्ञां न कुर्यात् श्राद्धकर्ता दर्भेष्वासीनः सप्रणवव्याहृतिकां गायत्रीं ओं मधुवाता इत्यादि त्र्यृ-
चं ओं मधु मधु मध्विति च जपेत् गायत्रीं ब्राह्मणमनु श्रावयेत् ओं कृणुष्व पाज इत्यादीन् रक्षोघ्नान्मंत्रान् पठित्वा भूमिं ति-
लैरास्तीर्य आद्ये ब्राह्मणं पितृरूपतया ध्यात्वा ओं उदीरतामित्यादि पितृमंत्रान् ओं सहस्रशीर्षा इत्यादि पुरुषसूक्तं
ओं आशुः शिशान इत्यादिकमप्रतिरथमन्यानि च शिवसंकल्पप्रभृतीनि पवित्राणि ऋग्यजुःसामानि रुचिस्तवप्र-
भृतीनि च यथाशक्ति जपेत् ओं नमस्तुभ्यं विरूपाक्ष इति श्लोकमपि पठेत् वीणाध्वनिभिर्ब्राह्मणान् हर्षयन् व्यंजन-
गुणान् इदमन्नमित्यादिकं भेरां कीर्तयन् यत्र यत्रेच्छा उपलभ्यते तत्तस्य तत्तदुपनयन् मंदं मंदं भोजयेत् ततस्तृ-
प्तब्राह्मणं ज्ञात्वा पितृनाम ह पात्रसन्निधावग्रतः दक्षिणाग्रकुशान्तर्यां भूमिं प्रोक्ष्य सर्वप्रकारकमन्नमादाय सतिल-
घृतं जलेनाप्लाव्य ओं अनग्निदग्धा ये जीवा ये प्यदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिमित्यास्तृ-
त कुशोपरि तदन्नं विकिरेत् ततः सव्यं कृत्वा ग्रामेत् हरिं स्मृत्वा अपसव्येन पात्रब्राह्मणाय ओं इदं ते भ्रव्या ये भ्रा
नमिति जलं गंडूषं दत्वा ओं स्वदितमिति पृष्ट्वा ओं सुस्वदितमिति तेनोक्ते ओं पिण्डमहं करिष्य इति पृच्छेत् ओं कुरुष्व

श्रा स्यनुदात: पात्रब्राह्मणाय च मनार्यपात्रं दापयेत् ततः प्रेतपिण्डदानार्थमेकामपरां पितामहादित्रिकापिण्डदानार्थमे-
५७ क हस्तमितां चतुरस्रां चतुरंगुलोच्छ्रितां सैकतीं दक्षिणाप्लवां पिण्डिकां निर्माय तन्मध्ये वामेन पाणिना दर्भपिंजुलीं गृ-
हीत्वा दक्षिणहस्तेन कृत्वा तन्मूलेन सव्योपगृहीतेन दक्षिणपाणिना ॐ अपहता इत्यादि पठित्वा दक्षिणाग्रां रेखां
प्रादेशप्रमाणां सकृदुल्लिख्य दर्भपिंजुलीमुत्तरस्यां दिशि क्षिपेत् एवमेवापरपिण्डिकायामप्येकां रेखां कुर्यात् ततः
पूर्वपिंडिकारेखोपरि ॐ ये रूपाणि प्रतिमुंचमानाऽअसुराः सन्तः स्वधया चरन्ति परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टां
ल्लोकान्प्रणुदात्वस्मादिति मंत्रेणांगारं भ्रामयित्वा दक्षिणतः क्षिपेत् एवमेवापररेखायामंगारं भ्रामयेत् ततउभ-
यत्र रेखायामुपमूलसकृल्लूनान्दक्षिणाग्रान् कुशानास्तृणुयात् ततः सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततो-
ऽपसव्यं कृत्वा पुटकचतुष्टये जलतिलगंधपुष्पाणि कृत्वा एकं पुटकं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामु-
कगोत्रपितरमुकप्रेत सपिण्डीकरणश्राद्धे पिंडस्थानेऽत्रावनेनिनिक्ष्व ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पूर्वपिं-
डिकायां छिन्नमूलोपरि अवनेजनं दद्यात् ततोऽपरं पुटकं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगो- राम
त्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धपिण्डस्थानेऽमुकगोत्र पितामहामुकशर्मन्नत्रावनेनिक्ष्व ते ५७

स्वधोतीहृतान् [illegible] काश्यामास्तृतकुशमूलसन्निधाने पितामहायावनेजनजलं दद्यात् ततोऽपरिपुटकं वामहस्ते कृत्वा दक्षिणहस्तेन मोटकादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धे
पिण्डस्थानेऽमुकगोत्र प्रपितामहामुकशर्मन्नत्रावनेनिक्ष्व ते स्वधेत्यास्तृतकुशमध्ये प्रपितामहायावनेजनजलं दद्यात् ततोऽपरं पुटकं वामहस्ते कृत्वा मोटकादीन्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धे पिण्डस्थानेऽमुकगोत्र वृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नत्रावनेनिक्ष्व ते स्वधेत्यास्तृतकुशाग्रे वृद्धप्रपितामहायावनेजनजलं दद्यात् ततः सर्वव्यंजनतिलमध्वाज्यसहितान्नेन प्रेतपिंडं सर्वव्यंजनतिलजलमध्वाज्यकृतशेषान्नेन पिण्डत्रयं च निर्माय चतुरः पिण्डान्मधुरं ताभ्यामभिधार्य प्रथमं प्रेतपिंडं दक्षिणहस्तेन मोटकतिलजलानि चादाय ओं अद्यामुकगोत्र [illegible]र मुकप्रेत स पिण्डीकरण श्राद्धे एष पिंडस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति पूर्वपिंडि कायां कुशोपरि पित्रे पिंडं दद्यात् ततो परमोटकादीनि चादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्र पितामहामुकशर्मन्नेष पिंडस्ते स्वधेति द्वितीयपिंडकायां प्रथमावनेजनस्थाने पितामहाय पिंडं दद्यात् पुनर्मोटकादीनि पिण्डं चादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमु

श्रा० कप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्मन्नेषतेपिंडः स्वधेतिप्रपितामहायापरावने
५८ जनस्थानेपिंडंदद्यात् पुनर्मोटकादीनिपिंडं चाक्षय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणनिमित्तक
श्राद्धेऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नेषतेपिण्डः स्वधेतिवृद्धपितामहायापरावनेजनस्थानेपिण्डंदद्यात् त
तःपितामहादिपिंडास्तरणकुशमूले ॐ लेपभागभुजस्तृप्यंत्विति करंप्रोक्ष्य सव्यंकृत्वान्यहरिंस्मरेत् ततोऽपस
व्यंकृत्वादक्षिणाभिमुखः पितरमुद्दिश्य ॐ अत्रपितर्मादयस्वयथाभागमावृषायस्वेतिपठित्वोत्तराभिमुखोभूत्वा
श्वासंनियम्यभास्करमूर्तिंपितरंध्यायन् मुखंदक्षिणांदिशंप्रत्यावर्त्तयन् ॐ अमीमदंतपितरोयथाभागमावृषा
यिषतेतिपठेत् पितामहादीनुद्दिश्यदक्षिणामुखः ॐ अत्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्वमितिपठेत् उ
त्तराभिमुखोभूत्वाश्वासंनियम्यतुष्टान्भास्करमूर्तीन्पितामहादीन्ध्यायन्मुखंदक्षिणांदिशंप्रत्यावर्तयन् ॐ अमी
मदंतपितरोयथाभागमावृषायिषतेतिपठेत् ततः प्रत्यवनेजनपात्रंवामहस्तेकृत्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अद्या
मुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिंडीकरणश्राद्धेपिण्डेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपित्रेप्रत्य राम
वनेजनंदत्वा पितामहावनेजनपात्रंवामहस्तेकृत्वामोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यस ५८

पिण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धेपिण्डेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नत्र प्रत्यव [illegible] नेनिक्ष्वते स्वधेतिपितामहायप्रत्यवनेजन
जलं दद्यात् प्रपितामहावनेजनपात्रं गृहीत्वा मो[illegible]कादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य [illegible]तुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीक
रणनिमित्तकश्राद्धेपिण्डेऽमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्मन्नत्र प्रत्यवनेनिक्ष्वते स्वधेतिप्रपितामहायप्रत्यवने
जनं दद्यात् ततोऽवशिष्टं पुटकमादाय मोटकादीनिचादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरण
निमित्तकश्राद्धेपिण्डेऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नत्र त्यवनेनिक्ष्वते स्वधेतिवृद्धप्रपितामहायप्रत्य
वनेजनं दद्यात् ततोनीवींविस्रस्य सव्यंकृत्वाचम्य हरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वा वामेन पाणिनाधृतं सूत्रं दक्षि
णेनादाय ॐ एतद्वःपितरोवासद्दत्स्वभाभ्यांहस्ताभ्यांपितृपिंडोपरिसूत्रंधारयेत् पूर्ववत्पुनः सूत्रमादाय ॐ नमो
वः पितरोरसायनमोवः पितरःशोषायनमोवः पितरोजीवायनमोवः पितरःस्वधायैनमोवः पितरोघोरायनमो
वः पितरोमन्यवेनमोवः पितरोनमोवोगृहान्नः पितरोदत्तसतोवः पितरोदेष्म्मः ॐ एतद्वः पितरोवासइतिमंत्रं
पठित्वाप्रत्येकंपिण्डोपरिसूत्रंधारयेत् ततोमोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकप्रेतसपिण्डीकरण
श्राद्धपिण्डेएतद्वासस्तेमयादीयतेतत्वोपतिष्ठतामितिपित्रेसूत्रमुत्सृजेत् ततोमोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुक

श्रा० प्रेतस्यसपिण्डीकरण निमित्तकश्राद्धेपिण्डेऽमुकगोत्रपितामहामुकशर्मन्नेतत्तवासः स्वधेतिसूत्रंपितामहायोत्सृ
५९ जेत् मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकप्रेतस्यसपिंडीकरणनिमित्तकश्राद्धपिण्डेऽमुकगोत्रप्र
पितामहामुकशर्मन्नेतत्तेवासः स्वधेतिप्रपितामहायोत्सृजेत् पुनर्मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य
पितुरमुकप्रेतस्यसपिण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धपिण्डेऽमुकगोत्रवृद्धप्रपितामहामुकशर्मन्नेतत्तेवासः स्वधे
तिवृद्धप्रपितामहायसूत्रमुत्सृजेत् ततः प्रत्येकंपितृपिण्डादिषुगंधपुष्पधूपदीपतांबूलानिदद्यात् ततः पि
ण्डसमीपेतत्तत्पिण्डशेषान्नंविकिरेत् ततः पिण्डेषुसूत्रादिकमपनीयहस्तद्वयेनसुवर्णरजतकुशानादाय
ॐ येसमानाइत्यादिमंत्रद्वयंपठित्वा प्रेतपिंडंत्रिधाविभजेत् वारद्वयंमंत्रपाठः ततः प्रथमपिंडभागमादाय
ॐ येसमानाः सुमनसः पितरोयमराज्येतेषांल्लोकः स्वधानमोयज्ञोदेवेषुकल्प्यताम् येसमानाः सुमनसोजी
वाजीवेषुमामकाः तेषांश्रीर्मयिकल्प्यतामस्मिंल्लोकेशतंसमाः इतिमंत्रद्वयेनपितामहपिण्डेनियोज
येत् एवंद्वितीयपिंडभागमादायमंत्रद्वयेनप्रपितामहपिंडेनियोजयेत् एवंतृतीयपिण्डभागमादायमंत्र एम
द्वयेनवृद्धप्रपितामहपिंडेनियोजयेत् ततः प्रेतभागेनसहपिण्डत्रयंप्रत्येकमेकीकृत्यसमंवर्तुलंकुर्यात् ५९

ततः प्रेतपूर्वकं पितामहादीनुद्दिश्य पिण्डत्रये ऽर्घपुष्पधूपदीपनैवेद्यताम्बूलानि दद्यात् ततः सव्येन देवान्नपात्रे ॐ
शिवा आपः सन्त्विति जलं दत्वा अपसव्येन पितृब्राह्मणहस्ते पूर्वमन्त्रेण जलं दद्यात् ॐ सन्त्विति प्रतिवचनम्
ततः पितामहाद्यन्नपात्रेषु प्रत्येकं जलं दद्यात् अनेनैव क्रमेण ॐ सौमनस्यमस्त्विति देवान्नपात्रे पुष्पम् त
तोऽपसव्येन पितृब्राह्मणहस्ते अनेनैव मन्त्रेण पुष्पं ततः पितामहाद्यन्नपात्रत्रिकेऽनेनैव मन्त्रेण प्रत्येकं पुष्पं द
द्यात् ततः सव्येनाक्षतं चारिष्टमस्त्विति देवान्नपात्रे तंडुलं प्रक्षेपः ततोऽपसव्येन प्रेतश्राद्धपात्रब्राह्मणहस्ते
ॐ अक्षतं चारिष्टमस्त्विति तंडुलप्रक्षेपः ततः ॐ अस्त्विति ब्राह्मणप्रतिवचनम् पितामहाद्यन्नपात्रत्रिकेपि
प्रत्येकं ॐ अक्षतं चारिष्टमस्त्विति तंडुलप्रक्षेपः ततो मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपि
ण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धेऽमुकगोत्रस्य पितामहस्यामुकशर्मणो दत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमस्त्विति पितामहा
याक्षय्योदकं दद्यात् पुनर्मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धे
ऽमुकगोत्रस्य प्रपितामहस्यामुकशर्मणो दत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमस्त्विति प्रपितामहायाक्षय्योदकं दद्यात्
एवं वृद्धिप्रपितामहायाक्षय्योदकं दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा कृताञ्जलिस्तन्मनाः सुमना दक्षिणां दिशं पश्यन् ॐ

श्रा० ६०

अघोराः पितरः संत्विति पितामहादिपिंडत्रयोपरि पूर्वाग्रां जलधारां दद्यात् ॐ संत्विति ब्राह्मण प्रतिवचनम् अत्र वा
रिधारादानमाचारात् अन्यथातु पाठमात्रम् ततः प्राङ्मुखो गोत्रं नो वर्द्धतामिति पठेत् ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ ६ ॥ ६ ॥ ॐ वर्द्धतामिति प्रतिवचनम् दातारो नो भिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च नो मा व्यगमद्बहु
देयं च नो स्तु अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि याचितारश्च नः संतु मा च याचिष्म कंचन एताः सत्या
शिषः संत्विति याचेत ॐ संत्विति प्रतिवचनम् ततोऽपसव्यं कृत्वा पिण्डोपरि सपवित्रकुशत्रयं दक्षिणाग्रमास्ती
र्य ॐ नमो वाचयिष्ये इति ब्राह्मणान्ब्रूयात् ॐ वाच्यतामित्यनुज्ञातः ॐ पित्रे नमः उच्यतामिति ब्राह्मणान्ब्रूयात्
ॐ अस्तु नम इति ब्राह्मणो वदेत् ततो वामहस्तोद्धृतं जलपात्रं दक्षिणेनादाय ॐ ऊर्ज्जं वहन्तीरमृतं घृतं पयः
कीलालं परिस्रुतम् स्वधास्थ तर्प्पयत मे पितॄनिति पित्रादीनुद्दिश्य सपवित्रकुशोपरि दक्षिणाग्रां जलधारां दद्या
त् ततो नम्रीभूय पिंडानाघ्राय उत्थापयेत् पिंडाधारकुशानुल्मुकं च वह्नौ प्रक्षिपेत् सव्येन देवार्घपात्रं संचाल्य रा०
अपसव्येन पित्राद्यर्घपात्राण्युत्तानी कृत्य दक्षिणां दद्यात् ततः सव्येन कुशत्रययवजल दक्षिणा द्रव्याण्यादाय ६०

ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तकश्राद्धे ऽमुकगोत्रपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहाना
ममुकामुकशर्मणां श्राद्धसंबंधिनां विश्वेषां देवानां कृते तच्छ्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यमग्निदैवतं यथानामगोत्राय
ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति प्राङ्मुख उत्सृजेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा दक्षिणामुखो मोटकतिलजलान्या
दाय दक्षिणां चादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य कृते तत्सपिण्डीकरणश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चंद्र
दैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे इति दक्षिणां पितृब्राह्मणकरे दद्यात् ओं स्व
स्तीति प्रतिवचनम् पुनस्तथैव दक्षिणाद्रव्यादिमादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरण
निमित्तक श्राद्धे कृते तदमुकगोत्रपितामहामुकशर्म श्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्म
णाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति पितामहश्राद्धदक्षिणां दद्यात् पुनर्दक्षिणाद्रव्यादिकमादाय ओं अद्यामुक
गोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धे कृते तदमुकगोत्रप्रपितामहामुकशर्म श्राद्धप्रतिष्ठार्थ
मिदं रजतं चंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति प्रपितामहश्राद्धदक्षिणां दद्यात्
पुनर्दक्षिणाद्रव्यादिकमादाय ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकप्रेतस्य सपिण्डीकरणनिमित्तक श्राद्धे कृते तदमुक

श्रा· गोत्रवृद्धप्रतितामहामुकशर्मश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदंरजतंचंद्रदैवतंयथानामगोत्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमु
६१ त्सृजेइतिवृद्धप्रपितामहश्राद्धदक्षिणांदद्यात् ततःसव्यंकृत्वाॐविश्वेदेवाःप्रीयन्तामितिदेवविसर्जनंकृत्वा अ
पसव्यंकृत्वा पितृश्राद्धब्राह्मणं ॐनिरोंकारंस्वस्तिब्रूहीतिवदेत् स्वस्तीतितेनोक्तेस्वस्त्यस्तुइतिपितृब्राह्मणं विसृज्यगृही
तपितृब्राह्मणांगुष्ठोपगृहीतोदकपात्रोवह्निर्निमंत्रणस्थानमागत्यब्राह्मणांस्थापयित्वा ॐआमावाजस्यप्रसवोज
गम्यादेमेद्यावापृथिवीविश्वरूपे आमागन्तांपितरामातरचामासोमोऽमृतत्वेनगम्यादितिप्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वव
दुदकधारयात्रिर्वेष्टयेत् ततःप्रणम्याशेषपादाननुव्रज्यप्रदक्षिणीकृत्याभिवादयेत् ततःसव्यंकृत्वाॐदेवताभ्य
इतित्रिर्जपेत् ततोगृहंप्रविश्यसव्यापसव्याभ्यांदेवपितृश्राद्धदीपान्पाणिभ्यांनिर्वापयेत् ततःसव्येनपाणि
पादप्रक्षालनमाचमनंचकुर्यात् ततःॐप्रमादादित्यादिपठित्वा एतत्फलकामोविष्णुंस्मरेत् अपरश्राद्धचतुष्टय
द्रव्यप्रतिपत्तिंब्राह्मणायकुर्यात् पिण्डान्जलेप्रतिपादयेत् उच्छिष्टमार्ज्जनंकुर्यात् वैश्वदेवबल्यनंतरंदशप्रभृ
तिश्रोत्रियान् यथाशक्तिभोजयेत् ज्ञातिभिर्मिलित्वासहभोजयेत् इतिश्राद्धविवेकेसपिंडनपद्धतिः सपिंडीक एम·
रणकालव्यवस्थायामपिवत्सराभ्यंतरेचैतानिषोडशश्राद्धानिकेनचिद्विस्मरणादिनानकृतानितेन कृच्छ्रैकादप्यात ६१

न्मता हेवाषोडश श्राद्धानि कर्तव्यानीति मिताक्षरा श्राद्धपल्लवयोर्लिखितम् युक्तं चैतत् एकोद्दिष्टरूपश्राद्धस्य कृत्ये का
दशपां विधानात् एषां चैकोद्दिष्टरूपत्वात् अथ चाधिकारिणो कृत षोडशश्राद्धसंकल्पे सपिण्डनमकृत्वा विपन्ने कनि
ष्ठेनावशिष्टश्राद्धानि कार्याणीति श्राद्धप्रदीपः एषु सर्वेषु प्रेतश्राद्धादिषु शेषान्नभोजनं न कर्तव्यम् यदाह देवलः ए
कोद्दिष्टस्य शेषं तु ब्राह्मणाय समुत्सृजेत् ततः परं तु भुंजीत स्वयं मंगलभोजनम् अस्यार्थः प्रेतश्राद्धे श्राद्धार्थं यत्किं
चित्साधितमोदनादि तत्सर्वं ब्राह्मणायैव प्रतिपादयेत् नोद्धारयेत् स्वयं मंगलभोजनं कुर्यात् पृथक्पाकसाधितान्न
भोजनं कुर्यात् पृथक्पाकस्य मंगलस्वरूपत्वात् सपिण्डने पितामहादिश्राद्धशेषान्नस्यैकपाकसाधितत्वात्प्रेत
श्राद्धशेषान्नत्वादेव त्यागः सपिण्डनानंतरं वर्षद्वयं यावत् श्राद्धदत्तशेषान्नस्यापि भोजनं न कर्तव्यम् तथा दश्रा
द्धान्नभोजननिषेधे शातातपः नवश्राद्धं ग्रामयाजकान्नं संग्रहभोजनम् नारीणां प्रथमे गर्भे भुक्त्वा चांद्रायणं च
रेत् चांद्रायणं नवश्राद्धे पराको मासिके मतः मासत्रये तिकृच्छ्रः स्यात् षाण्मासे कृच्छ्र एव हि आब्दिके कृच्छ्रपादः स्या
देकाहः पुनराब्दिके अत ऊर्द्ध्वं न दोषः स्यात् शंखस्य वचनं यथा अत्र नवश्राद्धं मेकादशाहश्राद्धम् ग्रामयाजकान्नं प्र
सिद्धमेव संग्रहभोजनं चंद्रसूर्योपरागकाले भोजनम् नारीणां प्रथमगर्भसंस्कारभोजनम् आब्दिके प्रथम[illegible]वत्स

श्रा० रिके पुनराब्दिके द्वितीयसांवत्सरिके तदुपकरणावस्त्रादिग्रहणं वर्षद्वयेपि कुर्वंतीति समाचारः स्त्रीशूद्रकर्तृके ऽस्मिन् श्रा
६२ द्धे स्वधास्थानेन मः पदप्रयोगः कर्तव्यः स्त्रियः सपिंडने जीवति पत्यौ श्वश्र्वादिभिः सपिण्डनं कार्यम् मृते पत्यौ पतिश्वशु
रादिभिः सह मेलनं कार्यम् पतिपुत्ररहितायाः सपिण्डनमेव निषिद्धम् तथाच मार्कण्डेयपुराणे सपिण्डीकरणं ता
सां पुत्राभावेन विद्यते अत्र पुत्राभाव इत्युपलक्षणम् पतिपुत्राभावे इति द्रष्टव्यम् पतिकर्तृकस्य स्त्रीसपिंडनस्य विधा
नात् एवं सपत्नीपुत्रे विद्यमाने स्त्रियः सपिण्डनं भवति बह्वीनामेकपत्नीनां यद्येका पुत्रिणी भवेत् सर्वास्तेनैव
पुत्रेण पुत्रिण्यो मनुरब्रवीत् इति सपत्नीपुत्रवत्याः पुत्रिणीत्वातिदेशेनापुत्रत्वाभावात् एवं त्रैवर्णिकजातस्य
शूद्रस्य सपिंडनं निषिद्धम् नीयते तु सपिंडत्वं येषां शूद्रकुलोद्भवे सर्वे शूद्रत्वमायांति यदि स्वर्गजितोपि ते इति शंखलि
खितवाक्यात् यत्रच सपिंडनं निषिद्धं तत्र ब्रह्मपुराणोक्तषोडशश्राद्धैः प्रेतत्वविमुक्तिः तथाच ब्रह्मपुराणे नृणां तु
त्यक्तदेहानां श्राद्धाः षोडशसंख्यया चतुर्थे पंचमे चैव नवमैकादशे तथा ततो द्वादशभिर्मासैः श्राद्धं द्वादशसंख्य
या कर्तव्यं भुवि भिस्तेषां ततो विप्रांश्च भोजयेदिति अत्रच मृतकार्येषु मरणादिनावधिकदिनमासादिगणनाच्चतु एम०
र्थदिनादित्वं मरणादिनावधिकमेव ज्ञेयम् तथाचाशौचाभ्यंतरेपि चतुर्थदिनादिषु श्राद्धं कर्तव्यं अत्रच वर्षयाव ६२

त्सपिंडनकालेषुनिषिद्धनक्षत्रसंभवेनिषिद्धनक्षत्रेसपिंडननिषेधात् तत्रापिब्रह्मपुराणीयषोडशश्राद्धानिकर्त्तव्या
नीतिबहुषुनिबंधेषुलिखितम् लोकास्तुनिषिद्धनक्षत्रेपिसपिंडनकरणेपित्रादिगतकुलदोषाभावात्स्वमात्रगता
निष्टसंभवान्नक्षत्रानुरोधंनाचरंति अत्रवीरायाःसपिंडकर्तृकषोडशश्राद्धविधिर्लिख्यते तत्रसपिंडेनाशौचान्
तरएव चतुर्थदिनेश्राद्धंकर्त्तव्यम् तत्रप्रथमतोस्थिसंचयनिमित्तकमेकोद्दिष्टंकृत्वाऽस्थिसंचयेकृतेपुनस्ना
त्वा श्राद्धंकर्त्तव्यम् तत्रमध्यान्हेशुचिराचांतोयजमानसवर्णनाहूतंब्राह्मणंस्नातमाचांतंगोमयोपलिप्तायांमंडपा
द्बहि भूमौगोमूत्रेणापसव्यवत्कृतंमंडलायाम् ॐभूम्यैनमइतित्रिरक्षतपुष्पपूजितायामास्ततदक्षिणायकु
शात्रयायांतिष्ठन्स्वागतमितिपृच्छेत् ॐसुस्वागतमितितेनोक्तेउभावप्युपविशतः ततःपुरकेजलंकृत्वाॐइदंते
पाद्यमित्युपनीयपात्रब्राह्मणपादयोर्दद्यात् ततोपसव्यंकृत्वा पुष्पचंदनंतांबूलानिब्राह्मणायदत्वा ब्राह्मण
दक्षिणजानुदक्षिणकरेणास्पृष्ट्वाॐअद्यामुकगोत्रायाःसपिंडाया अमुकप्रेतायाश्चतुर्थादिनश्राद्धकरणायभवं
तंब्राह्मणमहमामंत्रये ॐ आमंत्रितोस्मीतिप्रतिवचनम् ॐअक्रोधनेनेत्यादिना ॐसर्वायामविनिर्मु[illegible]त्या
दिनाचनियमान् श्रावयेत् ॐभविनक्ष्यमिति [illegible]जलतिलगंधपुष्पाणिपुरकेकृत्वा ॐ अद्यामुक[illegible]

श्रा ऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धएषपादार्घस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिमोदकादिनापादार्घंदद्यात् ततआचमनीय
६३ जलेनंमस्कृत्यजानुनिविस्साम्यॐइदंतेआचमनीयमित्याचमनीयंसमर्पयेत् ततःसव्येनस्वयमाचम्यतमंचमः
प्याग्निंकृत्वाश्राद्धदेशमागच्छेत् तत्रप्राङ्मुखउपविशेत् ॐसिद्धमितिवदेत् तत्रासनेऽत्रास्वेतिब्राह्मणमंगुष्टेनगृ
हीत्वासकुशेआसनेउत्तराभिमुखमुपवेशयेत् पादयोस्तलेदक्षिणाग्रंकुशत्रयंदद्यात् आसनसमीपेतुतिल
तैलेनरक्षादीपंस्थापयेत् ततःॐअपवित्रइत्यादिपठीत्वा ॐपुंडरीकाक्षःपुनात्वितिकुशत्रयजलेनसर्वाणि
श्राद्धीयद्रव्याणिसिंचयेत् ततःकुशत्रयतिलजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रायाःसपिंडायाअमुकप्रेतायाःप्रे
तत्वविमुक्तिकामअद्यादियथाकालंषोडशश्राद्धान्यहंकरिष्येइतिसंकल्पयेत् पुनःकुशत्रयतिलजलान्यादाय
ॐअद्यामुकगोत्रायाःसपिण्डायाअमुकप्रेतायाःप्रेतत्वविमुक्तिहेतुषोडशश्राद्धांतर्गतचतुर्थदिन श्राद्धमहंक
रिष्येइतिवदेत् ॐकुरुष्वेतिप्रतिवचनं ॐगायत्रीजपमहंकरिष्येइति ॐकुरुष्वेतितत्प्रतिवचनम् ततःसप्रणव
व्याहृतिगायत्रींत्रिर्जपित्वा ॐदेवताभ्यइतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वा मोदकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रेस राम
पिंडेअमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धइदमासनंतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्यासनमुत्सृजेत् ततॐअपहताइत्यादि ६३

नाश्राद्धदेशे वामावर्त्तेन तिलान् विकिरेत् ततआयंतु न इति मंत्रं जपेत् ततोऽर्घपात्रे पवित्रं कृत्वा ॐ शन्नो देवीरिति जलं नि ज
लं तिलोसीति स्वाहांतेन तिलान् क्षिप्त्वा तूष्णीं गंधपुष्पे क्षिपेत् ततोऽर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं ब्राह्मणकरे उत्तराग्रं
धृत्वा तदुपरि उदकांतरं दत्वा ॐ या दिव्या इति पठित्वा मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे सपिण्डेऽमुकप्रेते चतुर्थ
दिन श्राद्ध एष हस्तार्घस्ते मया दीयते तवोपतिष्ठतामिति विप्रकरेऽर्घजलं दद्दुत्सृजेत् ततस्तदर्घपात्रं पवित्रस
हितं ब्राह्मणवामपार्श्वे ॐ सपिण्डये स्थानमसीति न्युब्जीकरणम् ततो मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे सपि
ण्डेऽमुकप्रेते चतुर्थदिनश्राद्धे एतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलसिंदूरवासांसि ते मया दीयंते तवोपतिष्ठंतामिति गं
धादीनुत्सृजेत् ततः पात्रस्य चतुर्दिशं चतुष्कोणमंडलं कुर्यात् ततः श्राद्धीयान्नव्यंजनाग्रभागं गृहीत्वा घृततिलजल
सहितं तदन्नं ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामि पितृभ्यो नम इति मोटकादिना दद्यात् ततः कराभ्यां ताम्रपात्रमादाय तेनान्नं
गृहीत्वा मनाक् स्थितासपिंडां ध्यात्वा भोजनपात्रं पुरुषतृप्तिक्षममन्नं परिविष्यात् पुटकांतरे सुव्यंजनानि घृतं
जलं चोपनीयान्नोपरि पुटकादिना हस्ताभ्यां मधु दद्यात् ॐ मधुवाता ऋतायते इति ऋचं मधुमधुमध्विति च
जपेत् ततो व्यस्तानुत्तानपाणिभ्यामन्नपात्रमालभ्य ॐ पृथिवी ते पात्रमित्यादि जपित्वा ॐ इदं विष्णुरिति प्र…न्नमृ

श्रा॰ तद्रूपत पान्नं विचिंत्य ॐकृष्णकव्यमिदमितिपठित्वा ॐइदमन्नं ॐइमाआपः॥ ॐइदमाज्यंॐइदंहविरिति पात्रंब्रा
६४ ह्मणादक्षिणहस्तांगुष्ठमन्नजलघृतान्नेषुनिवेश्य ॐअपहताइत्यादिनान्नोपरि वहूंस्तिलान्विकीर्यवामेनपा
णिनापात्रमत्यजन् ॐअद्यामुकगोत्रेसपिंडोऽमुकप्रेतैतच्चतुर्थेदिनश्राद्धइदमन्नंसोपकरणंतेमयादीयतेतवो
पतिष्ठतामित्यन्नमुत्सृजेत् ॐभवान्मापयत्वितिब्राह्मणाय जलगंडूषंदद्यात् ततोगायत्रींमधुवाताइत्यादिऋचं
ॐमधुमधुमध्विति च जपित्वा ॐअन्नहीनमित्यादिपठित्वा ॐयथासुखंजुषस्वेतिब्राह्मणंब्रूयात् ब्राह्मणोवामेन
पाणिनापात्रमत्यजन् ॐकारपूर्वंभुंजीतत्वराक्रोधादिकंवर्जयेत् व्यंजनाघर्घंहस्तादिनासंज्ञामपिनकुर्य्यात् श्रा
द्धकर्त्तादर्भेष्वासीनोगायत्रीमधुवातादिकंजपेत् ब्राह्मणंगायत्रीमनुश्रावयेत् ॐकृणुष्वापाजइत्यादिरक्षोघ्नमं
त्रान्पठेत् भूमौतिलान्विकीर्य्यब्राह्मणंसपिंडरूपत्तयाध्यायेत् ॐउदीरतामित्यादिमंत्रान् ॐसहस्रशीर्षाइ
त्यादिपुरुषसूक्तं ॐआशुःशिशानइत्यादिकमप्रतिरथमन्यानिचशातरुद्रीयरुद्रीयरुचिस्तवप्रभृतीनिपवित्रा
णिजपेत्ततः ॐनमस्तुभ्यंविरूपाक्षेत्यादिश्लोकमपिपठेत् वीणादिभिः ब्राह्मणंहर्षयेत् अंजनगुणानुत्कीर्त्तय राम॰
न्संतमेदमुपनयन् ब्राह्मणांभोजयेत् ततस्तंतृप्तंज्ञात्वाउच्छिष्टसन्निधावस्तरदक्षिणाग्रकुशान्पात्रपांश्चभूमिंप्रोक्षयमु ६४

तिलघृतेव्यंजनयुतमन्नंजलेनाप्लाव्य ॐ अनग्निदग्धाइतिमंत्रेणकुशोपरिअन्नंविकिरेत् ततःसव्यंकृत्वाचम्यविष्णुं
स्मरेत् अपसव्यंकृत्वाइदंतेप्रत्यपोशानमितिजलगंडूषंब्राह्मणायदत्वा ॐ स्वदितमितिपृच्छेत् ॐ सुस्वदितमिति
नोक्ते ॐ पिंडमहंकरिष्येइतिपृच्छेत् ॐ कुरुष्वेत्यनुज्ञातांहस्तमात्रपरिमितांपिंडिकांमृत्तिकामयींनिर्माय तन्मध्येप्रा
देशमितांरेखांवामेनपाणिनादर्भपिंजलीमादायहस्ताभ्यांगृहीत्वातन्मूलेनदक्षिणाग्ररेखांकुर्यात् दर्भपिंजलीमु
त्तरस्यांदिशिक्षिपेत् येरूपाणीतितत्रांगारभ्रामणंकृत्वांगारंदक्षिणस्यांदिशिक्षिपेत् रेखोपरिउपमूलसकृच्छिन्न
नान्कुशान्दक्षिणाग्रानास्तीर्यसव्यंकृत्वा ॐ देवताभ्यइतित्रिर्जपेत् अपसव्यंकृत्वाजलतिलगंधपुष्पाणिपुट
केकृत्वावामहस्तेनतमादायदक्षिणहस्तेनमोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रेसपिण्डेऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्रा
द्धेपिंडस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतेनवोपतिष्ठतामितिकुशमध्येऽवनेजनंदद्यात् ततोमोटकादीन्यादाय
पिंडंचादाय ॐ अद्यामुकगोत्रेसपिंडेऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धेएषपिण्डस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिकुश
मध्येपिण्डंदद्यात् ततआस्तृतकुशमूलेकरंप्रोक्ष्य सव्यंकृत्वाचम्यहरिंस्मृत्वा ॐ अत्रसपिंडेमादयस्वयथाभागमा
वृषायस्वेतिदक्षिणामुखः पठेत् ततउदङ्मुखीभूयश्वासंनियम्यभास्वरमूर्तिंध्यायन् ॐ अमीमदंतसपिंडेयथाभा

श्रा· भागमाचृषायिष्टेतिपठन् मुखंप्रत्यावर्तयेत् मोदकादीन्यादीयवामहस्तेऽवनेजनपुटकंधृत्वा ॐअद्यामुकगोत्रेसपिण्डे
६५ ऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वतेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामितिपिंडोपरिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनी
वींविस्रस्यपरिधायसव्यंकृत्वाचामेत् अपसव्यंकृत्वावामेनपाणिनोद्धृतंसूत्रंदक्षिणेनादाय ॐएतत्तेसपिंडेवा
सइतिपिंडोपरिहस्ताभ्यांदद्यात् मोदकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रेसपिंडेऽमुकप्रेतेचतुर्थदिनश्राद्धपिंडेएत
द्वासस्तेमयादीयतेतवोपतिष्ठतामित्युत्सृजेत् ततोगंधपुष्पधूपदीपतांबूलैःपिंडमर्चयेत् पिण्डशेषान्नंपिंडस
मीपेविकिरेत् ॐशिवाआपःसंत्विति आचांतंब्राह्मणकरेजलदानं ॐसंत्वितिप्रतिवचनम् ॐसौमनस्यमस्त्व
तिपुष्पम् ॐअस्त्वितिप्रतिवचनम् ॐअक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलदानं ॐअस्त्वितिप्रतिवचनं मोदकादीन्यादा
य ॐअद्यामुकगोत्रायाःसपिण्डायाअमुकप्रेतायाश्चतुर्थदिनश्राद्धेदत्तैतदन्नपानादिकमुपतिष्ठतामित्यक्षय्योदक
दानंब्राह्मणकरेदद्यात् ॐउपतिष्ठतामितिप्रतिवचनम् ततःसव्यंकृत्वासुमनास्तन्मनादक्षिणांदिशंपश्यन् ॐअ
घोराःसपिंडास्त्वितिपूर्वाग्रांजलधारांदद्यात् ॐअस्त्वितिप्रतिवचनम् पूर्वाभिमुखोभूत्वा ॐगोत्रंनोवर्द्धतामित्याभ राम·
शिषंब्राह्मणांयाचेत् ॐवर्द्धतामितितेनोक्ते ॐदातारोनोभिवर्द्धतामित्यादिनाशीःप्रार्थनं ॐसंत्वितिप्रतिवचनं अप ६५

सव्यं कृत्वा पिंडोपरि सपवित्रकुशानास्तीर्य दक्षिणाग्रान् ॐ नमो वचयिष्ये इति ब्राह्मणं ब्रूयात् ॐ वाच्यतामित्युक्ते ॐ वावौं
गडायै नमः उच्यतामिति वदेत् ॐ अस्तु नमः इत्युक्ते पुटकादिस्थितं जलं हस्ताभ्यामादाय ॐ ऊर्ज्जं वहन्तीरिति मंत्रेण
सपवित्रकुशोपरि दक्षिणाग्र वारिधारां दद्यात् ततो नम्रीभूय पिंडमाघ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशानुल्मुकं च व
ह्नौ निःक्षिपेत् अर्घपात्रमुत्तानीकृत्य ततो मोटकादिकं दक्षिणाद्रव्यं चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रायाः सपिंडायाः
अमुकप्रेतायाः कृते तच्चतुच्चतुर्थदिन श्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चन्द्रदैवतममुकगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय द
क्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे इति दद्यात् ॐ निरोंकारं स्वस्ति ब्रूहीति ब्राह्मणं वदेत् स्वस्तीति ब्राह्मणेनोक्ते स्वस्त्यस्तु इत्यु
क्त्वा ब्राह्मणहस्तांगुष्ठं गृहीत्वोत्थापयेत् तं गृहीत्वा जलपात्रं च गृहीत्वा निमन्त्रणस्थाने स्थापयेत् ॐ आमा वाज
स्य प्रसवो जगम्यादे मे द्यावापृथिवी विश्वरूपे आमा गंता पितरा मातरा चामा सोमो अमृतत्वेन गम्यादिति मंत्रे
ण वारिधारया ब्राह्मणं त्रिर्वेष्टयेत् प्रणम्याशेषोपादाननुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कुर्यात् ततउपविश्य तन्नेवस
वं देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततः श्राद्धदेशमागत्य पाणिभ्यां दीपं निर्वाप्य सव्यं कृत्वा हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचम्य त
तओं प्रमादादित्यादि पठित्वा श्राद्धपूर्वकामो विष्णुं स्मरेत् पिण्डादिकं जले क्षिपेत् उच्छिष्टापनयनं कुर्यात् द श्रा प

श्रा· मृति श्रोत्रियान् भोजयेत् बंधुभिर्मिलित्वा स्वयंभुंजीत् अनेनैवप्रकारेण पंचमदिने पंचमदिन श्राद्धं नवमदिने नवमदि
६६ न श्राद्धं एकादशाहे एकादशदिन श्राद्धं कुर्यात् चतुर्थदिने विगोत्रो यदि श्राद्धकर्ता तदा तस्याशौचांत द्वितीयदिने त्वात्तत्र श
य्यादानकांचनपुरुषदानदंपतिपूजनवृषोत्सर्गकपिलादानानि कुर्यात् सपिंडो यदि श्राद्धकर्त्ता तदा तस्याशौचांत द्वि
तीयदिने शय्यादानदंपतिपूजनवृषोत्सर्गादिकं च कर्त्तव्यं भवतीति अनेनैवप्रकारेण प्रथममासमारभ्य द्वादश
मासपर्यंतं प्रतिमास शेषे सति क्षयाहे प्रथममासिक द्वितीयमासिक तृतीयमासिक चतुर्थमासिक पंचममासि
क षष्ठमासिक सप्तममासिकाष्टममासिक नवममासिक दशममासिकैकादशमासिक द्वादशमासिकानि कर्त्तव्या
नीति अधिकमाससंभवे त्रयोदशमासिकानि कर्त्तव्यानि अस्मिन् ब्रह्मपुराणोपकल्पे मासिकानामपकृष्य करणं
न भवति प्रमाणाभावादिति इति श्राद्धविवेके मध्यक्रियापरिच्छेदस्तृतीयः ३ अथ पात्रकैकोद्दिष्टश्राद्धप्रयोगः त
त्र पूर्वदिने कृतनियमः श्राद्धदिने प्रातर्वस्त्रयुग्मेन कृतस्नानः पंचगव्योपलेपन ज्वलदंगारभ्रामण गोरमृत्तिकाच्छा
दनैः श्राद्धभूमिसंस्कारं कृत्वा वस्त्रादिना वेष्टयित्वा तिलगौरसर्षपैरवकीर्य पित्रासनस्थानाद्वामभागे श्राद्धदेयवस्तू एम·
न्यासाद्य कृतस्नानादिर्मध्याह्ने शुचिः शुचिः शुक्लद्विवासाः पादौ प्रक्षाल्याचम्य श्राद्धदेशमागच्छेत् तत्र स्वयं पाकं कु ६६

पीत् सपिण्डस्त्रीद्वारावापाचयेत् ततः पाकं हनेरक्षादीपं निधाय पुनराचम्य प्राङ्मुखउपविशेत् अन्यकृते पाके सिद्ध भि
तिपृष्ठा ॐ अपवित्रः पवित्रोवेत्यादि ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति पठित्वा कुशत्रयजलैः श्राद्धवस्तून्यभिषिंचेत् ततः कु
शत्रयतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथौ अमुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः सांवत्स
रिकैकोद्दिष्ट श्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्पं कुर्यात् ततो गायत्रीं त्रिर्जपित्वा ॐ देवताभ्य इत्यादि त्रिर्जपेत् ततोऽपस
व्यं कृत्वा दक्षिणामुखः पातितवामजानुः मोटकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितरमुकशर्मणः सांवत्सरिकैकोद्दि
ष्ट श्राद्ध इदमासनं ते स्वधेति पूर्वोपकल्पितं मोटकरूपमासनं तिलजलप्रोक्षितं दक्षिणाग्रे पितृतीर्थेनोत्सृजेत्
ॐ अपहता इत्यादिना भोजनपात्रे तिलान् विकीर्य्य ॐ आयन्तु न इत्यादि पठित्वा ततोऽर्घकरणम् पुटकादौ दक्षिणा
ग्रं पवित्रं धृत्वा ॐ शन्नो देवीरिति मंत्रेण जलं प्रक्षिप्य ॐ तिलोसीति तिलान् प्रक्षिप्य गंधपुष्पे तूष्णीं क्षिपेत् त
तोऽर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा भोजनपात्रे पवित्रमुत्तराग्रं धृत्वा तदुपरि उदकान्तरं दत्वा ॐ या दिव्या इति पठित्वा ॐ
अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट श्राद्ध एष हस्तार्घः स्वधेति पवित्रोपरि जलं यथा पतितमेवमुत्सृ
जेत् ततः पवित्रयुतं तदर्घपात्रमवशिष्टजलयुतमेवासनवामभागे ॐ पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं कुर्यात् दक्षिणा

श्रा· दानपर्यन्तं नोद्धरेत् न चालयेत् ततो गंधादि दद्यात् ततो मोदकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन्
६७ सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धे एतानि गंधपुष्पधूपदीपताम्बूलयज्ञोपवीतवासांसि ते स्वधेति गंधादीन् दद्यात् ततो जले
न भोजनपात्रासनयोश्चतुर्दिक्षु मंडलं कृत्वा सव्यंजनं सघृतं तिलजलमन्नं किंचिदग्रभागमुद्धृत्य मोदकादिना
ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नमः इति भूस्वामिनेऽन्नं दद्यात् ततः सिद्धमुष्णमन्नं रजतादिपात्रस्थं कराभ्यामा
दाय प्रक्षिप्तं ध्यायन् मंदं मंदं परिवेषणं कुर्यात् ततः पुरुषाहारक्षममन्नं परिविष्य यथासंभवं व्यंजनं लेह्यं घृतं च पात्रां
तरस्थं तत्रोपनीय अन्नं मधुनाभिधार्य ॐ मधुवाता इत्यादि ऋचं मधु मधु मध्विति च जपित्वा पात्रमालभेत् ततः सव्ये
न हस्तेन पात्रं पश्चिमभागे स्पृशन् तदुपरि गतदक्षिणहस्तेनाधोमुखेन पूर्वभागे पात्रं स्पृशन् ॐ पृथिवी ते पात्र
मित्यादि ॐ इदं विष्णुरित्यादि ॐ कृष्णकव्यमिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा वामेन पाणिना पात्रं स्पृशन्नेव दक्षिणं
पाणिमुद्धृत्य ॐ इदमन्नं ॐ इदमाज्यं ॐ इदं हविरित्यन्ने जले घृते पुनरन्ने चांगुष्ठं निक्षिप्य ॐ अपहता इत्यादिना
न्नोपरि तिलान् विकीर्य मोदकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राय पित्रेऽमुकशर्मणे सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट रामः
श्राद्धे एतत्तेऽन्नं सोपकरणं स्वधेत्युत्सृजेत् ततो वामहस्तमभ्युद्धृत्य ॐ अन्नहीनमित्यादि पठित्वा ॐ गायत्रीं त्रि ६७

जपेत् कुशेषूपविश्य ॐ मधुवातेत्यादि जपेत् ततः कृणुष्व पाज इत्याद्या रक्षोघ्नीर्ऋचो जपित्वा भूमौ तिलान् विकीर्य
पितरं ध्यात्वा उदीरतामवर इत्यादि पितृमंत्रान् सहस्रशीर्षा इत्यादि पुरुषसूक्तम् ॐ आशुः शिशान इत्यादिक
मप्रतिरथं च जपेत् यथाशक्त्यन्यान्यपि पवित्राणि जपेत् रुचिस्तवादीनि च जपेत् ॐ नमस्तुभ्यं विरूपाक्ष न
मस्तेऽनेकचक्षुषे नमः पिनाकहस्ताय वज्रहस्ताय वै नम इति पठित्वा उच्छिष्टसमीपे दक्षिणाग्रं कुशत्रयमास्ती
र्य जलेन सिक्त्वा किंचिदन्नं सघृततिलं जलसिक्तमादाय ॐ अनग्निदग्धा इत्यादि मंत्रस्य फलमुद्दिश्य कुशो
परि अन्नं विकिरेत् ततः सव्यं कृत्वाऽऽचम्य हरिं स्मृत्वा गायत्रीं मधुवाता इत्यादिकं मधुमधुमध्विति च जपेत् त
तोऽपसव्यं कृत्वा हस्तमात्रं चतुरंगुलोच्छ्रितं दक्षिणाप्लवं पिण्डिकायां प्रादेशमात्रं दर्भपिंजल्या दक्षिणांगुष्ठत
र्जनीधृतमूलया वामहस्तांगुष्ठतर्जनीधृताग्रभागया ॐ अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति प्रादेश
मात्रमुल्लिख्य दर्भपिंजलीमुत्तरस्यां दिशि त्यजेत् ॐ ये रूपाणीत्यादिना अंगारं भ्रामयित्वा अंगारं दक्षिणस्यां दि
येत् ततस्तत्र छिन्नमूलकुशत्रयमास्तीर्य सव्यं कृत्वा देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततः अपसव्यं कृत्वा तिलजल
गंधपुष्पाणि पुटके कृत्वा पुटकं वामहस्ते धृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन्

श्रा सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्वते स्वधेति छिन्नमूलकुशोपरि अवनेजनं दद्यात् किंचिज्जलं पुटके
६८ ऽवशेषयेत् ततः तिलजलव्यंजनघृतमिश्रैरन्नैः पिंडं बिल्वोपमं निर्माय मधुघृताभ्यामभिधार्य्य मोदकतिलजल
सहितमादाय सव्योपगृहीतदक्षिणहस्तेन ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धे एष ते पि
ण्डः स्वधेति छिन्नमूलकुशोपरि पिंडं दद्यात् ततः कुशमूले तूष्णीं करं प्रोक्ष्य सव्यं कृत्वा द्विराचामेत् हरिं स्मृत्वा अ
पसव्यं कृत्वा दक्षिणामुखः ॐ अत्र पितर्मादयस्व यथाभागमावृषायस्वेति पठित्वा उत्तराभिमुखो भूय श्वासं नियम्य
पितरं ध्यायन् पुनर्दक्षिणाभिमुखो भवन् ॐ अमीमदन्त पितर्यथाभागमावृषायिष्टेति पठेत् ततः पूर्वदत्तावशि
ष्टजलयुतप्रत्यवनेजनजलपात्रमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धे पिंडेऽत्र प्र
त्यवनेनिक्ष्वते स्वधेति पिंडोपरि प्रत्यवनेजनं दद्यात् ततो नीवीं विस्रंस्य सव्येनाचम्यापसव्यं कृत्वा वामेन पाणि
ना सूत्रमादाय दक्षिणकरेण धृत्वा ॐ नमस्ते पितः रसाय नमस्ते पितः शोषाय नमस्ते पितर्जीवाय नमस्ते पितः
स्वधायै नमस्ते पितर्घोराय नमस्ते पितर्मन्यवे नमस्ते पितः पितर्नमस्ते गृहान्नः पितर्देहि सतस्ते पितर्देष्म इति पठि राम
त्वा ॐ एतत्ते पितर्वास इति पिंडोपरि सूत्रं दद्यात् ततो मोदकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकश ६८

र्म्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धे पिण्डे एतत्ते वासः स्वधेति सूत्रमुत्सृजेत् ततः पितरमुद्दिश्य पिण्डे तूष्णीं गंधपुष्पधूपदी
पतांबूलानि दद्यात् ततः शिवा आपः संत्विति जलम् ॐ सौमनस्यमस्त्विति पुष्पं ॐ अक्षतं चारिष्टमस्त्विति तंदुला
न् भोजनपात्रे क्षिपेत् ततश्च मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः सांवत्सरिकैकोद्दि
ष्टश्राद्धे दत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमुपतिष्ठतामित्यक्षय्योदकं दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा दक्षिणामुखः ॐ अघोरः
पितास्त्विति पिण्डोपरि पूर्वाग्रां जलधारां दद्यात् ततः पूर्वाभिमुखः कृतांजलिः सुमनाः ॐ गोत्रं नो वर्द्धतां दातारो नो
भिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च नो मा व्यगमद्बहु देयं च नोऽस्तु अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि याचि
तारश्च नः संतु मा च याचिष्म कंचन एताः सत्या आशिषः संतु इत्याशीः प्रार्थनं कृत्वा अपसव्यं कृत्वा सपवित्रकु
शत्रयं दक्षिणाग्रं पिंडोपरि धृत्वा ॐ ऊर्ज्जं वहन्तीरमृतमिति मंत्रेण कुशोपरि दक्षिणाग्रां जलधारां दद्यात् ततो नम्री
भूय पिण्डमाघ्रायोत्थापयेत् पिण्डाधारकुशानुल्मुकं च वन्हौ क्षिपेत् अर्घपात्रमुत्तानीकृत्य दक्षिणां दद्यात् त
द्यथा मोटकादीन्यादाय रजतं ॐ अद्यामुकमोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः कृतैतत्सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धप्रतिष्ठार्थमि
दं रजतं चंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे यद्युपस्थितं रजतं न भवति तदा रतिकामितं

श्रा· रजतेचंद्रदैवतमित्येवमादिवाक्यंकर्तव्यं इदंपदंनदातव्यमितिविशेषः ततःॐअभिरम्यतामितिविसर्जनम्
६९ नतःसव्यंकृत्वादेवताभ्यःपितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच· नमःस्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमइतित्रिःपठेत
ततोऽपसव्यंकृत्वापाणिभ्यांदीपनिर्वापयेत् ततोहस्तौपादौप्रक्षाल्यसव्यंकृत्वाचम्य·ॐब्रह्मणेस्वाहा· ॐ
प्रजा·ॐगृह्याभ्यःस्वाहा· ॐकश्यपायस्वाहा·ॐ अनुमतयेस्वाहा· ततोहुतशेषान्नेनबलिदानं ॐपर्जन्याय
नमः ॐअद्भ्योनमः पृथिव्यैनमः उदकंसधात्रेनमः विधात्रेनमः द्वार्य्ययोः वायवेनमःइतिप्रतिदिशं· ॐप्राच्यै
नमः ॐअवाच्यैनमः ॐप्रतीच्यैनमः ॐउदीच्यैनमः प्रति·ॐब्रह्मणेनमः ॐअंतरिक्षायः सूर्य्याय·इतिमध्ये·
ॐविश्वेभ्योदेवेभ्योनमः ॐविश्वेभ्योभूतेभ्योनमः ॐउषसेनमः ॐभूतानांपतयेनमः इत्युत्तरोत्तरं ततःप्राचीना
वीती दक्षिणाभिमुखः पातितवामजानुः पितृतीर्थेनदक्षिणस्यांदिशि ॐपितृभ्यःस्वधानमःइतिदद्यात् ततोब
लिशेषान्नलिप्तपात्रंप्रक्ष्याल्यपश्चैतत्तेनिर्णेजनंनमःइतिवायव्यांदिशिदद्यात् देवामनुष्याःपशवोवयांसि
सिद्धाः सयक्षोरगदैत्यसंघाः प्रेताःपिशाचास्तरवः समस्तायेचान्नमिच्छंतिमयाप्रदत्तम् पिपीलिकाःकीटपतं राम·
गकाद्याः बुभुक्षिताःकर्म्मनिबंधबद्धाः प्रयांतुतेतृप्तिमिदंमयान्नंतेभ्योविसृष्टंसुखिनोभवंतुयेषांनमातानपिता ६९

नवंधुर्नचान्नसिद्धिर्नतथान्नमस्तितत्तप्रयेन्नंभुविरत्नमेतत्तेषांतुतृप्तिर्मुदिताभवंतुशंखः सौरभेय इतिगोभ्यस्तत
भ्यानाविति मुनां इंद्रेतिवायसानांवशानकैर्निर्तयेद्भुवितततोब्राह्मणान्भोजयेत् इतिनैमित्तिक श्राद्धवलिदानम्
ॐप्रमादात्कुर्वतांकर्म्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत् स्मरणादेवतद्विष्णोः संपूर्णंस्यादितिश्रुतिरितिपठित्वा श्राद्धसंपू
र्णकामोविष्णुंस्मरेत् श्राद्धीयवस्तूनिब्राह्मणायप्रतिपादयेत् अंभसिवाक्षिपेत् ततःशेषंज्ञातिभिः सहभुंजीत
एवमेवपितृव्यभ्रात्रादिश्राद्धप्रयोगःशास्त्रादिहतनिमित्तकमाप्तिनक्षत्रचतुर्द्दश्यामप्येकोद्दिष्टमेवकर्तव्यंतत्र
सांवत्सरिकपर्वंपरंनदातव्यमिति अथमातृश्राद्धप्रयोगः अथशुक्लांवरःस्नातोमध्यान्हेसुसमावृत्तेपंचगव्यो
पलेपितंजलनदंगारशोधितंगौरमृतिकाद्याच्छादितंयथाप्रदेशासादितश्राद्धीय द्रव्यंतं देशमागत्यपादौप्रक्षाल्याचम्य
सपिण्डस्त्रीद्वारापाचयेत्स्वयंवाप चेत् ततःपादौप्रक्षाल्याचम्यशुद्धासनेउपविश्यदीपंप्रज्वालयित्वाचम्यश्रा
द्धमुखः परकर्तृकेपाकेसिद्धमितिपाचिकांपृष्ट्वा ॐअपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवायःस्मरेत्पुंडरीकाक्षंस
वाह्याभ्यंतरःशुचिः ॐपुंडरीकाक्षःपुनात्विति कुशत्रयजलैः श्राद्धीयद्रव्याणिसिंचयेत् ततःकुशत्रयतिलज
लान्यादाय ॐअद्यामुकमासीयामुकपक्षीयामुकतिथावमुकगोत्रायामातुरमुकदेव्याःसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध

श्रा० महंकरिष्ये इति संकल्पं कुर्य्यात् ततो गायत्रीं त्रिर्जपित्वा देवताभ्यस्त्रिर्जपेत् ततोपसव्यं कृत्वापातितवामजानुर्दक्षि
७० णामुखो मोदकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रयामातुरमुकदेव्या सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध इदमासनं ते स्वधे
ति मोदकरूपमासनं दक्षिणाग्रं सतिलमुत्सृजेत् ततः ॐ अपहताऽ असुरा रक्षाᳫं सि वेदिषद इत्यन्नपात्रे वामावर्त्ते
न तिलान्विकीर्य्य ॐ आयन्तु नः पितरः सोम्यासोग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदन्तोधिब्रु
वन्तु तेवन्त्वस्मानिति पठित्वा अर्घपात्रे दक्षिणाग्रम् पवित्रं धृत्वा ॐ शन्नो देवीरभिष्टयऽ आपो भवन्तु पीतये शं
य्योरभिस्रवन्तु न इति अर्घपात्रे जलं क्षिपेत् ॐ तिलोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया
पितॄल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेति तिलान् क्षिप्त्वा गंधपुष्पे तूष्णीं क्षिपेत् ततोऽर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पवित्रं भोजन
पात्रोपरि उत्तराग्रं धृत्वा तदुपरि किंचिदुदकान्तरं दत्वा ॐ या दिव्याऽ आपः पयसा संबभूवुर्य्याऽ आन्तरिक्षाऽ उत पा
र्थिवीर्य्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ताऽ आपः शिवाः सᳫं स्योनाः सुहवा भवन्तु इति पठित्वा मोदकतिलजलान्या
दाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध एष ते हस्तार्घः स्वधेति अर्घं ददुत्सृजेत् ततोऽव
शिष्टजलसहितं पवित्रसहितं चार्घपात्रमासनवामभागे ॐ मात्रे स्थानमसीति न्युब्जीकुर्य्यात् तत्र दक्षिणादानप राम ७०

यत्नतो नोद्धरेत्तन्न चालयेत् ततो गंधादिदानम् ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध एतानि गंधपु
ष्पधूपदीपतांबूलसिंदूरवासांसि ते स्वधेति दद्यात् ततो जलेनासनसहितभोजनपात्रस्य चतुर्दिक्षु चतुष्कोणमंडलं
कृत्वा सव्यंजनश्राद्धदेयान्नाग्रभागं तिलजलसहितं कुत्रचित् पुटकादौ कृत्वा ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नमः इति
मोदकादिना भूस्वामिनेऽन्नमुत्सृजेत् ततः कराभ्यां ताम्रपात्रस्थमन्नं मातरं ध्यायन् भोजनपात्रे पुरुषाहारक्षमं परिवि
ष्य यथासंभवं सव्यंजनं घृतपानीयं च पात्रांतरे स्थापनीयं मधुनान्नमभिधारयेत् ततः ॐ मधुवाता ऋतायते मधुक्षरं
न्ति सिंधवः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॐ मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवꣳ रजः मधुद्यौरस्तु नः पिता मधुमान्नो वन
स्पतिर्मधुमाँ२ अस्तु सूर्य्यः माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॐ मधु मधु मध्विति च जपेत् ततः पाणिभ्यामुत्तानाभ्यां स्वाभ्यां
पात्रं स्पृशन् ॐ पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽअमृतेऽअमृतं जुहोमि स्वाहा ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रे
धा निदधे पदम् समूढमस्य पाꣳसुरे ॐ कृष्ण कव्यमिदं रक्ष मदीयमिति पठेत् ततो दक्षिणहस्तमुत्तानं तदंगुष्ठं ॐ
इदं मन्नमित्यन्ने ॐ इमा आप इति जले ॐ इदमाज्यमिति घृते ॐ इदं हविरिति पुनरन्ने निवेशयेत् ॐ अपहता
असुरा रक्षाꣳसि वेदिषद इत्यन्नेति तिलान् क्षिपेत् ततो मोदकादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रायै मातरमुकदेव्यै सांव

श्रा· त्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध इदमन्नं सोपकरणं ते स्वधा इत्यन्नमुत्सृजेत् ततः पात्रं त्यजेत् ओं अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च
७१ यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्विति पठित्वा गायत्रीं त्रिर्जपित्वा कुशोपविश्य ओं मधुवाता इति जपेत् ततः कृणुष्व पाज इत्या
धाय रक्षोघ्नीं ऋचं जपेत् तिलान् भूमौ विकीर्य्य मातरं ध्यात्वा ओं उदीरतामवर इत्यादि पित्र्यमंत्रान् सहस्रशीर्षेत्यादि
पुरुषसूक्तम् ओं आशुः शिशान इत्यादिकमप्रतिरथं अन्यानि च मंत्राणि जपेत् तत उच्छिष्टसमीपे कुशत्रयमास्ती
र्य जलेनाभ्युक्ष्य समंजनमन्नं सघृतं सतिलं जलप्रोक्षितमादाय ओं अनग्निदग्धा ये जीवा येऽप्यदग्धाः कुले मम भूमौ
दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिमिति कुशोपरि अन्नमुत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वा वस्त्राहरिं स्मृत्वा गायत्रीं मधुवाता इति च
जपेत् अपसव्यं कृत्वा वेदिकां कृत्वा पिण्डस्थाने प्रादेशमात्रे ओं अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति मंत्रेण दर्भपि
जल्या उल्लिखेत् दर्भपिंजलीमैशान्यां क्षिपेत् ततः ओं ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाः असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति परापु
रो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टाँल्लोकात्प्रणुदात्यस्मादिति मंत्रेण रेखायामंगारं भ्रामयित्वा दक्षिणस्यां दिशि त्यजेत् ततस्त
त्रच्छिन्नमूलकुशानास्तीर्य्य सव्यं कृत्वा देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा पुटके जलतिलपुष्पगंधान् कृत्वा श्राद्ध·
मोदकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धे पिण्डस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्व ते स्वधे ७१

निछिन्नमूलकुशोपरि अवनेजनं दद्यात् ततस्तिलघृतसहितान्नेन पिण्डं कृत्वा मधुघृताभ्यामभिघार्य सोदकतिलजल
पिण्डानादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट श्राद्ध एषते पिण्डः स्वधेति पिण्डं सव्योपगृहीतद
क्षिणहस्तेन कुशोपरि दद्यात् ततः कुशमूले करं प्रोक्ष्य सव्यं कृत्वा द्विराचम्य हरिं स्मृत्वा अपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभि
खः ॐ अत्र मातर्मादयस्व यथाभागमावृषायस्वेति पठेत् उदङ्मुखीभूय श्वासं मातरं धारयन् पराव [illegible]
मीमदन्त माता यथाभागमावृषायिष्टेति पठेत् ततोऽवनेजनावशिष्टजलसहितं पुटकमादाय मोदक [illegible]
न्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध पिण्डे प्रत्यवनेनिक्ष्व ते स्वधा इति प [illegible]
दद्यात् ततो नीवीं विस्रंस्य सव्यं कृत्वाचम्य अपसव्यं कृत्वा वामेन पाणिना धृतं सूत्रं दक्षिणेन वादाय [illegible]
मातार सायनमस्ते मातः शोषाय नमस्ते मातर्जीवाय नमस्ते मातः स्वधायै नमस्ते मातर्घोराय नमस्ते मातर्मन्यवे नमस्ते मा
तर्मातर्नमस्ते गृहान्नो मातर्देहि सतस्ते मातर्देष्म इति पठित्वा एतन्ने मातर्वास इति मंत्रेण पिंडोपरि सूत्रं दत्वा मोदक
जलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि सांवत्सरिकैकोद्दिष्ट श्राद्ध पिण्ड एतत्ते वासः स्वधे ति सूत्रमुत्सृज्य त
तः पिंडे गंधपुष्पधूपदीपताम्बूलानि तूष्णीं दत्वा ॐ शिवा आपः सन्त्विति जलं ॐ सौमनस्यमस्त्विति पुष्पम् ॐ अक्षतं च।

श्रा· रिष्टमस्त्विति तंडुलान् भोजनपात्रे निक्षिपेत् ततो मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रा यामातुरमुकदेव्याः सां
७२ वत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धे दत्तैतदन्नपानादिकमक्षय्यमुपतिष्ठतामित्यक्षय्योदकमुत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वा दक्षि
णामुखः ॐ अघोरा मातास्तु इति पिंडोपरि पूर्वाग्रां जलधारां दद्यात् ततः पूर्वाभिमुखः कृतांजलिः ॐ गोत्रन्नो
वर्द्धतां दातारो नोभिवर्द्धताम् वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च नो माव्यगमद्बहु देयं च नोस्तु इति अन्नं च नो बहु भवेद
तिथींश्च लभेमहि याचितारश्च नः संतु मा च याचिष्म कंचन एताः सत्या आशिषः संतु इत्याशीः प्रार्थनं कुर्यात् ततो
ऽपसव्यं कृत्वा सपवित्रकुशात्रयं पिंडोपरि आस्तीर्य्य ॐ ऊर्ज्जं वहन्तीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतम् स्वधास्थ
तर्प्पयत मे मातरमिति कुशोपरि दक्षिणाग्रां जलधारां दद्यात् ततो नम्रीभूय पिंडमाघ्रायोत्थापयेत् पिण्डाधार
कुशानुल्मुकं वन्हौ निक्षिप्यार्घपात्रमुत्तानीकृत्य दक्षिणां दद्यात् ततो मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रा
यामातुरमुकदेव्याः सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धप्रतिष्ठार्थं रक्तिकापरिमितं रजतं चंद्रदैवतं यथानामगोत्राय ब्राह्मणा
य दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे इति यथावैभवं दद्यात् ॐ अभिरम्यतामिति विसर्ज्जनम् ततः सव्यं कृत्वा ॐ देवताभ्य राम
इतित्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा हस्ताभ्यां दीपं निर्वाप्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य सव्येनाचम्य प्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवे ७२

ध्वरेषु यत्स्मरणादेव तद्विष्णोः संपूर्णं स्यादिति श्रुतिरित्युक्त्वा श्राद्धसंपूर्णकामो विष्णुं स्मरेत् ततः श्राद्धीयवस्तु ति ब्रा
ह्मणाय प्रतिपादयेत् जले वा क्षिपेत् ततः इष्टैः सह शेषभोजनम् एवं पत्न्यादिश्राद्धं पत्न्यादिसंबंधिनाम्नोल्लेखवि
शेषः शास्त्रादिहतनिमित्तकेपि एकोद्दिष्ट एव प्रयोगः सांवत्सरिकपदं तत्र न दातव्यम् तद्यथा आश्विनकृष्णचतुर्दश्यां
लिखावमुकगोत्रायामातुरमुकदेव्या एकोद्दिष्टश्राद्धमहं करिष्य इति संकल्पं कुर्यात् ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदे
वि एकोद्दिष्टश्राद्ध इदमासनं ते स्वधा इत्येवमाद्युत्सर्गवाक्यम् इत्येकोद्दिष्टप्रयोगः अथ स्त्रीकर्तृकश्राद्धप्रयोगः
स्नाता शुक्लवस्त्रयुगधारिणी मध्यान्हे सुसमावर्तं पञ्चगव्योपलेपितं ज्वलदंगारशोधितं गोरमृतिकाच्छादितं यथा
प्रादेशास्त्रादितं श्राद्धीयद्रव्यं ज्वलितदीपं विकीर्णतिलगौरसर्षपं श्राद्धदेशमागत्याचम्यासने प्राङ्मुखी उपविशेत् पा
विकांतरपक्षे सिद्धमिति पाविकां गृह्णीत् अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोपि वा यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षं स बाह्याभ्यं
तरः शुचिः पुंडरीकाक्षः पुनात्विति कुशत्रयजलेन श्राद्धीयद्रव्याणि सिंचेत् ततः कुशत्रयतिलजलान्यादाय अद्यामु
कगोत्रस्य पत्युरमुकशर्मणः सांवत्सरिके कोद्दिष्टश्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्पयेत् ततः देवताभ्य इति त्रिर्जपेत् ततो द
क्षिणामुखी पातितवामजानुर्मोटकतिलजलान्यादाय अद्यामुकगोत्र पते ऽमुकशर्मन् सांवत्सरिके कोद्दिष्टश्राद्ध इ

श्रा० ऽस्मासनेतेनमः इतिपितृतीर्थेनमोटकरूपमासनमुत्सृजेत् ततस्तूष्णींभोजनपात्रेतिलान् प्रक्षिप्य अर्घपात्रेपवित्र
७१ धारणंजलप्रक्षेपस्तिलगंधपुष्प प्रक्षेपश्च ततोऽर्घपात्रं वामहस्तेकृत्वापवित्रमुत्तराग्रंभोजनपात्रेधृत्वा तदुपरि
उदकांतरंदत्वा मोटकादीन्यादाय अद्यामुकगोत्रपतेऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्ध एष तेहस्तार्घोनम
इत्यर्घंपवित्रोपरिददुत्सृजेत् ततोऽवशिष्टजलपवित्रसहितमर्घपात्रमासनवामभागेपत्येस्थानमसीति
न्युब्जीकुर्यात् ततोगंधादिदानम् मोटकतिलजलान्यादाय अद्यामुकगोत्रपतेऽमुकशर्मन्सांवत्सरिकैकोद्दि
ष्टश्राद्धेएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेनमः ततोजलेनासनसहितेभोजनपात्रंमंडलेन
वेष्टयेत् श्राद्धीयान्नाग्रभागंसव्यंजनंसतिलजलंपुटकादौकृत्वा मोटकादीन्यादायइदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो
नमइतिभूस्वामिनेऽन्नंदद्यात् ततोत्ताम्रपात्रस्थितमन्नंकराभ्यामादायपतिंध्यायतीपरिवेषयेत् जलंघृतंव्यंज
नंपुटकांतरस्थातत्त्वोपनीयअन्नेमधुदत्वामधुमध्वितिचजपेत् ततउभाभ्यांव्यस्ताभ्यांभोजनपात्रमालभ्यान्नम
न्नंततयाचिंतयेत् हव्यकव्यमिदंरक्षमदीयमिति परित्वादक्षिणहस्तमुत्तोल्यतदंगुष्ठमिदमन्नं इमाआपः इदमा राम
ज्यमिदमन्नजलघृतेषुनिक्षिप्यइदंकविरितिपुनरन्नेऽगुष्ठंनिक्षिप्यअन्नोपरितिलान्विकीर्य्यमोटकादीन्यादाय अद्यामु ७२

कगोत्रपतेऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धइदमन्नं सोपकरणं तेनमः इत्यन्नमुत्सृजेत् ततोवामहस्तमप्युत्तो
न्नहीनमित्यादि पठित्वाततो भूमौ तिलान् विकीर्य्य दर्भेषूपविश्यनीलकंठस्तुतिरुचिस्तवादीनि पठेत् अपात्तोनमस्तु
भ्यंविरूपाक्षइति श्लोकमपिपठेत् ततउच्छिष्टसन्निधावास्तृतकुशत्रयांभूमिंप्रोक्ष्यसतिलजलप्रोक्षितंसर्वव्यंजन
घृतमन्नमादाय अनग्निदग्धाः पठित्वाकुशोपरिकुशादिना विकिरेत् ततआचम्यहरिंस्मृत्वादक्षिणामुखीपिण्ड
स्थानेप्रादेशमात्रंपरिमापकरद्वयतर्जन्यंगुष्ठधृतत्तन्मूलयादर्भपिंजुल्यातदुल्लिख्य दर्भपिंजल्लीमुत्तरतःक्षिपेत्
ततस्तत्रज्वलदंगारंभ्रामयित्वादक्षिणस्यांदिशिक्षिपेत् ततस्तत्रछिन्नमूलकुशत्रयमास्तीर्यप्राङ्मुखीदेवताभ्यइ
त्यादिभिः पठेत् ततोदक्षिणामुखीपुटकेतिलजलगंधपुष्पाणिकृत्वापाणिनामोटकान्यादाय अद्यामुकगोत्रपतेऽमु
कशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिण्डस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्वतेनमइतिकुशोपरि अवनेजनं दद्यात् ततस्तिलजल
व्यंजनमधुघृतयुतान्नेनपिंडंनिर्माय मधुघृताभ्यामभिधार्य्यमोटकादीनिचादाय अद्यामुकगोत्रपतेऽमुकशर्मन्सां
वत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धएषतेपिंडोनमइत्यवनेजनंकुशोपरिवामान्वारब्धदक्षिणापाणिनापिंडंदद्यात् ततोहरिंव
म्पहरिंस्मृत्वा ततउत्तराभिमुखीभूय श्वासंनियम्यपतिंध्यायतीदक्षिणामुखीभवेत् ततोदत्तावशिष्टजलयुतम

श्रा वनेजनपात्रंमोदकादीनिचादाय अद्यामुकगोत्रपतेऽमुकशर्मन् सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धे पिंडेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वमेन
७४ मइतिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवीविस्रंस्याचम्यदक्षिणामुखीवामेनपाणिनासूत्रमादायदक्षिणेनपिंडोपरिधृ
त्वा अद्यामुकगोत्रपतेऽमुकशर्मन्सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धपिंडेएतत्तेवासोनमइतिमोदकादिनासूत्रमुत्सृजे
त् ततःपिंडेगंधादिदानं ततःशिवाआपःसंत्वितिजलंसौमनस्यमस्त्वितिपुष्पम् अक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुला
न्भोजनपात्रेप्रक्षिप्य मोदकादीन्यादाय अद्यामुकगोत्रस्यपत्युरमुकशर्म्मणःसांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धेदत्तैतदन्न
पानादिकमक्षय्यमुपतिष्ठतामित्यक्षय्योदकंदद्यात् ततःपिंडोपरिआघोरःपतिरस्तुइतिपूर्वाग्रांजलधारां दद्या
त्ततःप्राङ्मुखीकृतांजलिःगोत्रंनोवर्द्धतामित्यादिपठित्वा एताःसत्याःशिषःसंत्वित्याशिषःप्रार्थयेत् ततःपिंडोप
रिदक्षिणामुखीसपवित्रकुशत्रयंदक्षिणाग्रमास्तीर्यतदुपरिदक्षिणाग्रांजलधारांदद्यात् ततोनम्रीभूयपिंडमा
घ्रायोत्थापयेत् पिंडाधारकुशानुल्मुकंचवन्हौनिक्षिपेत् ततोऽर्घपात्रमुत्तानीकृत्यदक्षिणादानं अद्यामुकगोत्र
स्यपत्युरमुकशर्मणःकृतैतत्सांवत्सरिकैकोद्दिष्टश्राद्धप्रतिष्ठार्थंरक्तिकापरिमितंरजतंचंद्रदैवतंयथानामगो राम
त्रायब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्सृजेइतिदक्षिणांदद्यात् ततोऽभिरम्यतामितिविसर्जनम् ततःप्राङ्मुखीदेवता ७४

म्य इति त्रिः पठेत् ततो दक्षिणामुखो हस्ताभ्यां दीपं निर्वाप्य ततो हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचम्य प्रमादात्कुर्वतामित्यादि प
ठित्वा श्राद्धसंपूर्णकामतया विष्णुं स्मरेत् ततः श्राद्धीयवस्तु ब्राह्मणायार्पयेत् अंभसि वा क्षिपेत् ततइष्टैः सह
भोजनम् एवमेव शस्त्रहतादिनिमित्तकमाश्विनकृष्णचतुर्दश्यां तिथौ श्राद्धं कर्त्तव्यं सांवत्सरिकपदं तत्र न दातव्य
तद्यथा अद्य आश्विनकृष्णचतुर्दश्यां तिथौ अमुकगोत्रस्य पत्युरमुकशर्मण एकोद्दिष्टश्राद्धमहं करिष्ये इति संक
ल्पः अद्यामुकगोत्र पतेऽमुकशर्मन्नेकोद्दिष्टश्राद्धे इदमासनं ते नमः इत्येवमादिनाऽऽसनादिदानम् एवमेवम्रूद
कते कैकोद्दिष्टश्राद्धे प्रयोगः अथ पात्रिकपार्वणश्राद्धप्रयोगः अपराह्ने स्नातः शुक्लद्विवासाः सुचिराचम्य वस्त्रा
दिनावेष्टितं श्राद्धदेशमागच्छेत् ततः प्राङ्मुख उपविश्य सिद्धान्नसंभवे सिद्धमिति पात्रिकायां दृष्ट्वा ओं अपवित्र इ
त्यादि पठित्वा ओं पुंडरीकाक्षः पुनात्विति कुशत्रयानीतजलैः श्राद्धवस्तूनि सिंचेत् रक्षार्थं दीपं निधाय गौरसर्ष
पैरवकीर्य्य ओं नमो नमस्ते गोविंद पुराणपुरुषोत्तम इदं श्राद्धं हृषीकेश रक्ष त्वं सर्वतो दिशः प्राच्यै नमः अवाच्यै न
मः प्रतीच्यै नमः उदीच्यै नमः यवपुष्पैः भूम्यै नम इति भूमिं त्रिः संपूज्य पादयोरधः कुशत्रयं दत्वा ततः कुशत्रयतिल
जलैः संकल्पं कुर्य्यात् ओं अद्यामुकमासेऽमुकपक्षेऽमुकतिथावमुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुक

श्रा· मुकशर्म्मणां अमुकगोत्राणां मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्म्मणामपात्रकपार्वणश्राद्धमहं करि
२५ ष्ये ततोगायत्रीं त्रिर्जपित्वा ओं देवताभ्य इत्यादि त्रिर्जपेत् तत उत्तराभिमुखो दक्षिणोत्तरक्रमादासादितकुशत्रयात्मका
सनद्वयं प्रथमं दक्षिणमासनं सयवमुत्सृजेत् ओं अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्म्मणां पा
र्वणश्राद्धसंबन्धिनो विश्वेदेवा इदमासनं वो नमः इति कुशत्रयं यवजलैरुत्सृजेत् एवं ओं अद्यामुकगोत्राणां माता
महप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्म्मणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा इदमासनं वो नम इत्य
परमुत्सृजेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा पातितवामजानुर्दक्षिणाभिमुखो द्विगुणभुग्नकुशत्रयतिलजलान्यादाय
पूर्वपश्चिमासादितमोटकरूपाणि षडासनानि तिलजलप्रोक्षितानि प्रत्येकं पित्रादिभ्यः पश्चिमत आरभ्य उत्सृजे
त् तत्क्रमः ओं अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्म्मणः पार्वणश्राद्धे इदमासनं ते स्वधा एवं पितामहप्रपितामहयोः
ओं अद्यामुकगोत्र मातामहामुकशर्म्मणः पार्वणश्राद्धे इदमासनं ते स्वधा एवमेव प्रमातामहवृद्धप्रमातामहयोर्द
द्यात् ततः सव्यं कृत्वा ओं विश्वान्देवानहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ओं विश्वेदेवास आगत शृणुता म इमं हवम् इदं ब श्राम·
र्हिर्निषीदत इत्यादिना देवानावाह्य ओं यवोऽसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति यवान्विकीर्य्य ओं विश्वेदेवाः शृणुते २५

त्यादिजपेत् ॐ आगच्छंतु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ये यत्र योजिताः श्राद्धे सावधाना भवंतु ते इति श्लोकं च पठेत त
तोऽपसव्यं कृत्वा दक्षिणाभिमुखः ॐ पितॄनहमावाहयिष्य इत्युक्त्वा ॐ उशन्तस्त्वा निधीमह्युशन्तः समिधीमहि
उशन्नुशतऽ आवह पितॄन् हविषेऽ अत्तवे इत्यादिना पितॄनावाह्य ॐ अपहताऽअसुरा रक्षांसि वेदिषदः
इत्यादिना पात्रेषु तिलान् विकीर्य ॐ आयन्तु नः पितरः सोम्यासोग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञे
स्वधया मदंतोधिब्रुवन्तु तेवन्त्वस्मानित्यादि पठेत् ततः सव्यं कृत्वा देवार्घपात्रद्वये दपवित्रे धृत्वा अपसव्येन पि
त्राघर्घपात्रेषु प्रत्येकं पवित्रं धृत्वा सव्येन देवार्घपात्रद्वये ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽ आपोभवन्तु पीतये शंय्यो
रभिस्रवन्तु नः इत्यादिना जलं प्रक्षिप्य अपसव्येन पित्राघर्घपात्रषट्केऽनेनैव मन्त्रेण जलं पितृतीर्थेन क्षिपेत
ततः सव्यं कृत्वा ॐ यवोसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति देवार्घपात्रद्वये प्रत्येकं यवान् प्रक्षिप्य अपसव्येन पि
त्राघर्घपात्रेषु प्रत्येकम् ॐ तिलोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः॥ प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितॄंल्लोकान्प्रीणा
हि नः स्वाहा इति तिलान्प्रक्षिपेत ततः सव्येन देवार्घपात्रद्वये तूष्णीमेव गंधपुष्पे प्रक्षिप्य अपसव्येन पित्राघर्घ
पात्रेषु प्रक्षिपेत् ततः सव्यं कृत्वा एकं देवार्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा तत्रस्थिते पवित्रे देवभोजनपात्रे पूर्वाग्रं धृत्वा

श्रा तदुपरि किंचिदुदकांतरं दत्वा ओं या दिव्या आपः पयसा संवभूवुर्या आन्तरिक्षा उत पार्थिवीर्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता
७६ नऽआपः शिवाः सꣳ स्योना सुहवा भवंतु इति पठित्वा यवकुशजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्राणां पितृपिताम
ह प्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा एष ते हस्तार्घो नमः इत्यर्घं दददुत्सृजे
त् एवमेव मातामहादिदेवेभ्योपि दद्यात् ततोऽपसव्यं कृत्वा पित्रर्घपात्रं वामहस्ते कृत्वा पितृभोजनपात्रे दक्षिणा
ग्रेपवित्रे धृत्वा तदुपरि किंचिदुदकांतरं दत्वा ओं या दिव्या आपः पयसा संवभूवुर्या आंतरिक्षा उत पार्थिवीर्या हिर
ण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः सꣳ स्योना सुहवा भवंतु इति पठित्वा मोटकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुक
गोत्र पितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्धे एष ते हस्तार्घः स्वधेति अर्घं दददुत्सृजेत् एवमेव पितामहादिपंचभ्यो दद्या
त् ततः सव्यं कृत्वा पवित्रसहितमवशिष्टजलयुतं देवार्घपात्रद्वयं यथाक्रमं प्रत्येकं देवासनदक्षिणपार्श्वे ओं वि
श्वेभ्यो देवेभ्यः स्थानमसीत्युक्त्वा उत्तानमेव धारयेत् अपसव्यं कृत्वा किंचित् प्रपितामहार्घपात्रस्थितं पवित्रादीनि॥
पितामहार्घपात्रे कृत्वा तानि सर्वाणि पित्रर्घपात्रे कृत्वा पित्रर्घपात्रं पितामहार्घपात्रोपरि तदुभयं प्रपितामहार्घपा रामः
त्रोपरि धृत्वा पितृवामपार्श्वे ओं पितृभ्यः स्थानमसीति मिलितान्येव न्युब्जीकुर्यात् एवमेव मातामहार्घपात्राणि॥ ७६

मेलयित्वामातामहवांमपार्श्वे ॐमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः स्थानमसीत्यर्घपात्राणिन्युब्जीकुर्यात् त
थास्थापितानिचैतानिदक्षिणादानपर्यंतंनोद्धरेत् नचालयेत् ततः सव्यंकृत्वागंधादिदत्वायवकुशजलैः सं
कल्पंकुर्यात् ॐअद्यामुकगोत्राणांपितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणांपार्वणश्राद्धसंबंधिनोविश्वे
देवाएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिवोनमइति यथासंभवमुत्सृजेत् एवमेवमातामहा
दिदेवेभ्योपिदद्यात् ततोऽपसव्यंकृत्वा गंधादिदत्वा मोटकतिलजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकश
र्मन् पार्वणश्राद्धे एतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसितेस्वधेतिपित्रे गंधादिदद्यात् एवमेव
पितामहदिभ्योपिदद्यात् ततोजलेनभोजनपात्रसहितमासनंवेष्टयित्वामंडलानिकुर्यात् ततः श्राद्धदेया
न्नाग्रभागमानीयसघृतंतत्सव्येनैवप्राङ्मुखः पुरःकादिस्थितजले आहुतिद्वयंजुहुयात् ॐअग्नयेकव्यवाहना
यस्वाहा ॐसोमायपितृमतेस्वाहा ततोजलघृतसहितंतिलव्यंजनयुतमन्नमपसव्येन ॐइदमन्नमेतद्भूस्वा
मिपितृभ्योनमइतिदद्यात्ततोहुतशेषमन्नंकिंचिंत्किंचित्सव्येनदेवपात्रद्वये अपसव्येनपित्रादिपात्रेषुदत्वा
पिण्डार्थेकिंचिदवशेषयेत् ततउत्कृष्टमन्नंसिद्धमामंवापुरुषाहारसमंप्रत्येकंपरिविष्य यथासंभवमुपकरण

श्रा· जलंघृतंचतत्रोपनीय सव्येन दैवे अपसव्येनपित्रादिपात्रेषुमधन्वोपरिदत्वा प्रत्येकंॐमधुवाताऽऋतायतेमधुक्षरन्ति
१७ सिन्धवः माध्वीर्न्नः सन्त्वोषधीः ॐमधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवꣳरजः मधुद्यौरस्तुनः पिताॐमधुमान्नोवनस्पति
र्म्मधुमा १॥ अस्तुसूर्य्यः माध्वीर्गावोभवन्तुनः ॐमधुमधुध्वितित्रिजपेत् ततः सव्येन उत्तानपाणिभ्यां देवपात्रंस्पृष्ट्वा
ॐपृथिवीतेपात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्यमुखेऽ अमृतेऽअमृतंजुहोमिस्वाहा ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेप
दम् समूढमस्यपांꣳसुरे इतिपठित्वा ॐकृष्णहव्यमिदंरक्ष मदीयमितिपठित्वा ॐइदमन्नमित्यन्ने ॐइ
माआपइतिजले ॐइदमाज्यमितिघृते ॐइदंहविरितिपुनरन्नेदक्षिणाकरांगुष्ठमावेश्य ॐयवोसियवयास्मद्द्वेषो
यववयारातीरितियवानन्नेप्रक्षिप्य ॐअद्यामुकगोत्राणांपितृपितामहानाममुकामुकशर्म्मणांपार्वणश्राद्धसंबंधि
नोविश्वेदेवाएतद्वोन्नंसोपकरणंनमः इतिकुशत्रययवजलैरुत्सृजेत् एवमेवमातामहादिदेवेभ्योपिदद्यात् त
तोऽपसव्यंकृत्वादक्षिणामुखः पातितवामजानुः पितृपात्रंन्युब्जाभ्यांव्यस्ताभ्यांपाणिभ्यांस्पृष्ट्वा ॐपृथिवीतेपात्रं
द्यौरपिधानंब्राह्मणस्यमुखेऽ अमृतेऽअमृतंजुहोमिस्वाहा ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम् समूढमस्य राम
पांꣳसुरेइतिपठित्वा ॐकृष्णकव्यमिदंरक्षमदीयमितिपठित्वा ॐइदमन्नमित्यन्ने ॐइमाआपइतिजले ॐइ १७

दमाज्यमिति घृते ओं इदं कविरिति पुनरन्ने दक्षिणाकराङ्गुष्ठमावेश्य ओं अपहताऽ असुरा रक्षाᳪसि वेदिषदऽ इत्य
न्नोपरि तिलान्विकीर्य मोदकतिलजलान्यादाय ओं अद्यामुकगोत्राय पित्रेऽमुकशर्मणे पार्वणश्राद्धगततेऽन्नमो
पकरणं स्वधेति पित्रेन्नमुत्सृजेत् एवमेव पितामहादिभ्योपि दद्यात् यद्येकं पात्रं भवति तदा पृथिवीपात्रमिति मं
त्रः पुनर्न पठनीयः ततः अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्विति जपेत् ततो गायत्रीं
त्रिर्जपेत् ततः कुशेषु यवविश्य ओं मधुवाता इति त्र्यृचं जपन् रक्षोघ्नीः ओं कृणुष्व पाज इत्याद्या ऋचः पठित्वा भूमिं
तिलैरवकिरेत् ओं उदीरतामवरऽ उत्परासऽ उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः असुं यऽ ईयुरवृकाऽ ऋतज्ञास्ते नो
वन्तु पितरो हवेषु इत्यादि पितृमन्त्रान् ओं सहस्रशीर्षेत्यादि पुरुषसूक्तं जपेत् ओं आशुः शिशान इत्यादिकमप्रतिर
थं अन्यानि च पवित्राणि जपेत् पुराणेतिहासस्तोत्रादीनि च जपेत् ततउच्छिष्टसन्निधानावास्तृतकुशत्रयाभ्यु
मिं प्रोक्ष्य सर्वप्रकारमन्नमुद्धृत्य सतिलमेकीकृत्य ओं अग्निदग्धाश्च ये जीवा ये प्यदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्य
न्तु तृप्ता यान्तु परां गतिमिति कुशोपर्यन्नमुत्सृजेत् ततः सव्यं कृत्वा वम्य हरिं स्मृत्वा गायत्रीं मधुवाता इति त्र्यृचं म
धु मधु मध्विति च जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा पिण्डपातनार्थं निर्मितहस्तमात्र चतुरङ्गुलोच्छ्रितं दक्षिणाप्लवपरिर

श्रा· कादूपमध्यस्थाने सव्यहस्तधृतोपरिभागेन दक्षिणहस्तधृतमूलेन पवित्रेण ॐ अपहताऽअसुरारक्षाꣳसि वेदि
७८ षदइतिमंत्रेणप्रादेशमात्रमुल्लिखेत् पवित्रमैशान्यांदिशिक्षिपेत् ततः उभयत्र ॐ ये रूपाणि प्रतिमुंचमानाऽ
असुराः सन्तः स्वधयाचरन्ति परापुरोनिपुरो येभरंत्यग्निष्टांल्लोकात्प्रणुदात्वस्मादिति मंत्रेणज्वलदंगारं प्रत्ये
कंभ्रामयेत् अंगारंदक्षिणतो निदध्यात् ततउपमूलसकृदाच्छिन्नदक्षिणाग्रकुशत्रयंरेखायामास्तृणुया
त् ततः सव्यंकृत्वा ॐ देवताभ्यइति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यंकृत्वा पुटकचतुष्के जलतिलगंधपुष्पाणि कृत्वा एकं
पात्रंवामहस्ते कृत्वा मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्धपिण्डस्थानेऽ
त्रावनेनिक्ष्व ते स्वधाइत्यास्तृतदर्भमूलेऽवनेजनंदद्यात् एवंपितामहायापरपात्रमादाय कुशमध्ये तृतीयंपा
त्रमादाय प्रपितामहाय कुशाग्रेदद्यात् एवमपरपिंडिकायामपि यथाक्रमं कुशेष्ववनेजनादिदद्यात् ततः सव्यंज
नतिलजलमध्वाज्यहुतशेषान्नेन षट्पिण्डान्निर्मायमधुघृताभ्यामभिघार्यदद्यात् प्रथमंमोटकतिलजलपिण्ड
मादाय ॐ अद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्ध एष ते पिण्डः स्वधा इति प्रथमावनेजनस्थाने पिण्डंदद्यात् एम·
एवंपितामहप्रपितामहयोः प्रत्येकंतत्तदवनेजनस्थाने पिण्डंदद्यात् एवमपरपिण्डानपि द्वितीयपिण्डिकायांतथा ७८

त्तद्वनेजनस्थानेमातामहादिभ्योदद्यात् पिण्डदानंचसव्योपगृहीतदक्षिणहस्तेनकार्यम् ततःप्रपितामहाद्द्वेनपा
णांलेपभागभुजांतृप्तिमुद्दिश्य ॐलेपभागभुजस्तृप्यंतुइतिपठित्वा पित्रादिकपिण्डाधारकुशमूलेकरंप्रोञ्छ्य सव्यं
कृत्वा त्रिराचमेत् ततोहरिंस्मृत्वा अपसव्यंकृत्वा दक्षिणाभिमुखः ॐअत्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्व
मितिपठित्वा वामावर्तेनोदङ्मुखीभूयप्रीतमनाःश्वासंनियम्यतेनैवयथायएवर्त्तमानः पितॄन्भास्वरमूर्तीन्ध्या
यन् अमीमदंतपितरोयथाभागमावृषायिषतइतिजपेत्।। ततःपूर्वदत्तावशिष्टजलयुतमवनेजनपात्रमादा
य ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन् पार्वणश्राद्धेपिण्डेऽत्रप्रत्यवनेनिक्ष्वतेस्वधेति प्रथमपिण्डोपरिप्रत्यव
नेजनंदद्यात् एवमेवतत्तदवनेजनपात्रैःपितामहादिभ्यस्तत्तत्पिण्डोपरिप्रत्यवनेजनंदद्यात् ततोनीवीवि
स्रस्य।। सव्येनाचम्य अपसव्यंकृत्वा वामेनपाणिनानीयदक्षिणकरेसूत्रंकृत्वा ॐनमोवःपितरोरसायनमो
वःपितरःशोषायनमोवःपितरोजीवायनमोवःपितरःस्वधायैनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोमन्यवेन
मोवःपितरःपितरोमन्यवेनमोवःपितरःपितरोनमोवोगृहान्नःपितरोदत्तसतोवःपितरोदेष्मइतिपठित्वा एत
द्वःपितरोवासइत्युक्त्वा षट्सुपिण्डेषुसूत्राणिधृत्वा मोदकतिलजलान्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्

पार्वणश्राद्धे पिण्डे एतत्ते वासः स्वधेति सूत्रमुत्सृजेत् एवमपरपिण्ड पंचकेषु तत्तन्नाम्नोत्सृजेत् ततो गंधपुष्पधूपदीप
तांबूलानि प्रत्येकं पिण्डेषु दद्यात् ततः ॐ शिवा आपः सन्त्विति जलं सौमनस्यमस्त्विति पुष्पं ॐ अक्षतं चारिष्टम
स्त्विति तंडुलानन्नपात्रेषु क्षिपेत् ततो मोरकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः पार्वण
श्राद्धे दत्ते तदन्नपानादिकमक्षय्यमस्त्वित्युत्सृजेत् एवमेव पितामहादीनांषण्णां तन्नाम्ना प्रत्येकमुत्सृजेत् ततः स
व्यं कृत्वा दक्षिणां दिशं पश्यन् सुमनाः पिण्डोपरि ॐ अघोराः पितरः संत्विति पठन् पूर्वाग्रां जलधारां दद्यात् त
तः कृतांजलिः प्राङ्मुख आशिषः प्रार्थयेत् ॐ गोत्रं नो वर्द्धतां दातारो नोभिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च
नो माव्यगमद्बहु देयं च नोस्तु अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि याचितारश्च नः संतु मा च याचिष्म कंच
न एताः स त्या आशिषः संतु ततोऽपसव्यं कृत्वा पिंडोपरि सपवित्रकुशानास्तीर्य्य ॐ ऊर्ज्जं वहन्तीरमृतं घृ
तं पयः कीलालं परिस्रुतम् स्वधास्थ तर्प्पयत मे पितॄन्निति मंत्रेण सपवित्रकुशोपरि दक्षिणाग्रां जलधारां द
द्यात् ततः स्वस्थानस्थितानेव पिण्डान्नघ्रीभूपाघ्रायोत्थापयेत् ततः पिण्डाधारकुशानुल्मुकद्वयं च वन्हौ क्षिपे
त् ततः सव्येन देवार्घपात्रद्वयं संचाल्याऽपसव्येन पित्रार्घपात्राण्युत्तानीकृत्य सव्येन कुशत्रयपवजलैर्द्देवदा

क्षिणांदद्यात् ॐ अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां पार्वण श्राद्धसंबंधिनां विश्वेषां
देवानां कृतैतत्पार्वणश्राद्धप्रतिष्ठार्थं हिरण्यमग्निदैवतं यथानाम गोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ए
वं मातामहादि श्राद्धसंबंधि विश्वेदेव ब्राह्मणाय दक्षिणां दद्यात् ततोऽपसव्येन मोटकतिलजलान्यादाय पित्रादि
श्राद्धदक्षिणांदद्यात् ॐ अद्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणः कृतैतत्पार्वणश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिदं रजतं चंद्रदैवतं
यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे एवं पितामहादिश्राद्धान्तमपि दक्षिणां दद्यात् हिरण्यर
जतासंपत्तौ यथासंभवमन्यदपि फलमूलादिकं दक्षिणां दद्यात् ॐ वाजेवाजे वत वाजिनो नो धनेषु विप्राऽअमृ
ताऽऋतज्ञाः अस्य मध्वः पिवत मादयध्वं तृप्तायात पथिभिर्देवयानैरिति पित्रादीन् विसर्जयेत् ॐ विश्वेदेवाः
प्रीयंतामिति देवविसर्जनम् ततः सव्येन देवताभ्यः पितृभ्यश्चेति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्येन रक्षादीपं निर्वाप्य
सव्यं कृत्वा हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचम्य ॐ प्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताध्वरेषु यत् स्मरणादेव तद्विष्णोः संपूर्णं
स्यादिति श्रुतिरिति पठित्वा कर्मपूर्णतार्थं विष्णुं स्मरेत् श्राद्धीयद्रव्याणि ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् तदभावे ज
लेवा क्षिपेत् ततो वैश्वदेव बलिकर्मणी कुर्यात् तदुक्तं स्वाहा तास्ता जलेवाग्नौ कुर्यात्संवाहृतीः क्रमात् वैश्वाप्र

श्रा० जापतिर्गृह्याः कश्यपोनुमतिस्तथा १॥ चतुर्थ्यंतैर्जलं क्षिप्त्वा वैश्वदेवबलिं चरेत् पर्जन्य आपः पृथिवी धातापि च विपूर्वं
८० गः २ चतुर्बाप्रुः प्राच्यवाचीप्रतीचीवाप्युर्विब्रह्मान्तरिक्षसूर्याश्च विश्वेदेवास्ततः परं ३ विश्वे भूता उषाश्चापि भूता
नांचपतिस्तथा अपसव्येन सतिलं पितृभ्यश्च स्वधा नमः ४ सनकादिसप्तमर्षिभ्यो हंतकंठे पवीतवान् यक्ष्मैतत्ते
वसव्येन जलं निर्णेजनं नमः ५ दद्यात्काकाश्च चांडालाः पतिताः पापसंगिनः ततः कीटपतंगाश्च गावः श्वानोन्नं
तः परं ६ चतुर्थ्यंतानुपादाय नमोन्नान्क्रमतः पठेत् देवा मनुष्याः पशवो वयांसि सिद्धाः सयक्षोरगदैत्यसंघाः
प्रेताः पिशाचास्तरवः समस्ता ये चान्नमिच्छंति मया प्रदत्तं १ कीटाः पतंगास्तरवश्च वृक्षा जले स्थले ये विचरंति
जीवाः ते तृप्तिमायांतु मया प्रदत्तं तेभ्यो विसृष्टं भुवि चान्नमेतत् २ पिपीलिकाः कीटपतंगकाद्या बुभुक्षिताः क
र्मनिबंधबद्धाः प्रयांतु ते तृप्तिमिदं मयान्नं तेभ्यो विसृष्टं सुखिनो भवंतु ३ येषां न माता न पिता न बंधुर्नैवान्नसिद्धि
र्न तथान्नमस्ति तत्तृप्तयेन्नं भुवि दत्तमेतत् ते यान्तु तृप्तिं मुदिता भवंतु ४ गां स्वः सौरभेय्य इति गोभ्यस्ततः श्वानावि
तिम्बभाः इदं दत्तिवायसानां च श्वनके निक्षिपेद्भुवि ततः ब्राह्मणान्भोजयेत् इति नैमित्तिकश्राद्धबलिदानमि राम
ति यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे तमच्युतम्॥ इति पार्वणश्राद्धविधिः ८०

एषविधिरुपरागनवान्नभक्षणतीर्थप्राप्तिनिमित्तकादिश्राद्धेषुबोद्धव्यः तीर्थप्राप्तिनिमित्तकादिश्राद्धेष्वावाहनार्घा
भावइतिविशेषः ॥ अथाभ्युदयिकश्राद्धम् तत्रप्रथमंतन्नियतपूर्वाङ्गस्योमातृपूजाविधिः प्रातःकालेस्नातःकृता
नित्यक्रियः कुड्येफलकेवास्थापितरक्षिकासप्रदशान्तयेगणपतिसहितषोडशमातृःमृत्तिकामयींश्रियंतदभा
वेतामयिरक्षिकायांपूजयेत् तत्रमातरश्च गौरीपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाजयादेवसेनास्वधास्वाहामातरोलो
कमातरः तुष्टिः पुष्टिस्तथातुष्टिरथात्मकुलदेवतेति तत्क्रमः आचम्य प्राङ्मुखउपविश्य प्रथमरक्षिकामारभ्य
क्रमेणगणपतिरसिगौर्यसि पद्मासिशच्यसिमेधासिसावित्र्यसि विजयासिजयासिदेवसेनासि स्वधासिस्वा
हासिमातरः स्थः लोकमातरः स्थतुष्टिरसि पुष्टिरसितुष्टिरसिआत्मकुलदेवतासि श्रीरसीत्युक्त्वातताेऽक्षता
नादायपुनः प्रथमरक्षिकामारभ्य ॐभूर्भुवः स्वर्गणपतेइहागच्छइहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वर्गौरिइहागच्छइह
तिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः पद्मेइहागच्छइहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः शचिइहागच्छइहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वर्मेधेइहागच्छ
इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः सावित्रिइहागच्छइहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वर्विजयेइहागच्छइहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वर्देवसेने
इहागच्छइहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः स्वधेइहागच्छइहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वः स्वाहेइहागच्छइहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वर्मा

आ· तरइहागच्छतइहतिष्ठत ॐभूर्भुवः स्वर्लोकमातर इहागच्छतइहतिष्ठत ॐभूर्भुवः स्वः तुष्टे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभू
८१ र्भुवः स्वः पुष्टे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वस्तुष्टे इहागच्छ इहतिष्ठ ॐभूर्भुवः स्वआत्मकुलदेवते इहागच्छइ
हतिष्ठ ॐभूर्भुवः श्रीः इहागच्छइहतिष्ठ गणपतिसहिता एतामातरः श्रियंच प्रत्येकमोंकारव्याहृतिपूर्वकमावा
ह्यस्थापयित्वा ॐमनोजूतिर्जूषतामाज्यस्यबृहस्पतिर्यज्ञमिमन्तनोत्वरिष्टंयज्ञꣳसमिमंदधातुविश्वेदेवास
इहमादयंतामोंप्रतिष्ठ इत्यक्षतान्विकीर्य्य एकदैवप्रतिष्ठांकुर्यात् ततः पाद्यादिगृहीत्वाप्रथमत आरभ्य एतानि
पाद्यार्घाचमनीयस्नानीयपुनराचमनीयानि ॐगणपतयेनमः इदमनुलेपनं ॐगणः इमानिपुष्पाणि ॐगण
पतयेनमः इतित्रिः पूजयेत् एतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलनैवेद्यानि ॐगणपतयेनमः एवमेवॐगौर्यै
नमः ॐपद्मायैनमः ॐशच्यैनमः ॐमेधायैनमः ॐसावित्र्यैनमः ॐविजयायैनमः ॐजयायैनमः ॐदेव
सेनायैनमः ॐस्वधायैनमः ॐस्वाहायैनमः ॐमातृभ्योनमः ॐलोकमातृभ्योनमः ॐतुष्ट्यैनमः ॐपुष्ट्यैनमः
ॐतुष्ट्यैनमः ॐआत्मकुलदेवतायैनमः ॐश्रियैनमः इतिपाद्यादिभिः प्रत्येकमर्चयेत् ततोगणपतिश्रीसहिताः रम
षोडशमातरः क्षमध्वमितिविसर्जनम् ॐश्रीर्मयिरमस्वेति ततोघृतेनभित्तौ पंचसप्तवारे स्वांउत्तरोत्तरक्रमेणाकुर्यात् ८१

त् ताश्च फलेन प्रतिच्छेदनेन मंत्रेण ॐ वसोः पवित्रमसि शतधारं वसोः पवित्रमसि सहस्रधारम् देवस्त्वा सविता पुना
तु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्वा कामधुक्षः इत्यनेन भिन्नौ त्रिः पंच सप्त वा घृतधारां दद्यात् अथाभ्युदयिकश्रा
द्धप्रयोगः तत्र दक्षिणोत्तरक्रमेण द्वादशस्थानेषु प्रत्येकमासादितद्रव्यं ज्वलितप्रदीपदेशमागत्याचम्य प्राङ्मुख उ
दङ्मुखो वोपविशेत् सव्येन सर्वं कर्म कर्त्तव्यं ऋजव एव कुशाः तिलकार्ये यवाः कर्त्तव्याः ततः ॐ अपवित्रः पवित्रो
वा सर्वावस्थां गतोपि वा यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यंतरः शुचिः ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति श्राद्धीयद्रव्या
णि सिंचेत् कुशोदकेन ततः कुशयवजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राणां मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुका
मुकदेवीनां नांदीमुखीनां तथामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां नांदीमुखानां
तथामुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां नांदीमुखानां अमुकगो
त्रस्यामुकस्य कर्तव्यामुककर्मनिमित्तकमाभ्युदयिकश्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्पयेत् ततो गायत्रीं त्रिर्जपित्वा
ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नमः इति त्रिर्जपेत् ततः ॐ अद्या
मुकगोत्राणां मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकामुकदेवीनां नांदीमुखीनामाभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा

श्रा॰ इदमासनं वो नमः इति कुशत्रयरूपं सपवित्रसयवमासनं दक्षिणात आरभ्योत्सृजेत् एवं यथोत्तरं ॐ अद्यामुकगो
८२ त्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणां नांदीमुखानां आभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा इद
मासनं वो नमः ॐ अद्यामुकगोत्राणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां नांदीमुखाना
माभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा इदमासनं वो नमः ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि नांदीमुखि आभ्युद
यिकश्राद्ध इदमासनं ते नमः एवं पितामहीप्रपितामहीभ्यामासनं दद्यात् ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन्
नांदीमुखाभ्युदयिक श्राद्ध इदमासनं ते नमः एवं पितामहप्रपितामहयोरपि ॐ अद्यामुकगोत्र मातामहाऽमु
कशर्मन्नांदीमुखाऽभ्युदयिकश्राद्ध इदमासनं ते नमः एवं प्रमातामहवृद्धप्रमातामहयोरपि तत आवाहनम् ॐ
विश्वान्देवानहमावाहयिष्ये इत्युक्त्वा ॐ विश्वेदेवासऽआगत शृणुताम ऽइमꣳ हवम् एदं बर्हिर्निषीदत इ
त्यावाह्य ॐ यवोसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति देवपात्रे यवान् विकीर्य ॐ विश्वेदेवासऽ आगत शृणुताम
ऽइमꣳ हवम् मे ये ऽअन्तरिक्षे यऽ उपद्यविष्ठ ये ऽअग्निजिह्वा उत वा यजत्राऽआसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वम् राम॰
ॐ आगच्छंतु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ये यत्र योजिताः श्राद्धे सावधाना भवंतु ते इति पठेत् ॐ नांदीमुखान् ८२

पितृनहमावाहयिष्येइत्युक्त्वा ॐउशन्तस्त्वानिधीमह्युशंतःसमधीमहि उशन्नुशतऽआवहपितॄन्हविषेऽअत्त
वेइतिपितॄनावाह्य ॐअपहताऽअसुरारक्षाᳩसिवेदिषदइतिमात्रादिपात्रेयवान्विकीर्य्य ॐआयन्तुनःपितरः
सोम्यासोग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञेस्वधयामदन्तोधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्मानितिपठित्वा ततोऽर्घकर
णम् तत्रदेवपूर्वकंसर्वेष्वर्घपात्रेषुपवित्राणिकृत्वा ॐशन्नोदेवीरभिष्टयआपोभवन्तुपीतये शंय्योरभिस्रव
न्तुनइतिजलंक्षिपेत् ततोदेवार्घपात्रेषु ॐयवोसियवयास्मद्द्वेषोयवयारातीरिति यवान्क्षिपेत् मात्रादिपात्रे
षु ॐयवोसिसोमदेवत्योगोसवोदेवनिर्मितः प्रत्नमद्भिःपृक्तः पुष्यान्नांदीमुखाल्लोकान्प्रीणाहिनःस्वाहेति
मंत्रेणयवान्क्षिपेत् ततःप्रत्येकंगंधपुष्पेतूष्णींक्षिपेत् ततःप्रथमदेवपात्रंवामहस्तेकृत्वा तत्रस्थंपवित्रंभोज
नपात्रेनिधायतदुपरिकिञ्चिदुदकांतरंदत्वा ॐयादिव्याआपःपयसासंबभूवुर्याअन्तरिक्षाऽउतपार्थिवीर्या
हिरण्यवर्णायज्ञियास्तानऽआपःशिवाःशᳩस्योनाःसुहवाभवन्त्वितिपठित्वाकुशत्रययवजलान्यादाय ॐ
अद्यामुकगोत्राणांमातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकामुकदेवीनांनांदीमुखीनांआभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनो
विश्वेदेवा एषवोहस्तार्घोनमः एवमेवपित्रादिश्राद्धदेवोभ्योमातामहादिदेवोयश्चहस्तार्घंदद्यात् ततोमातुरर्घप

श्रा० मादाय पूर्ववत्कृत्वा ॐयादिव्याइत्यादि पठित्वाकुशादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि नांदीमुखि आभ्युदयिक
८३ श्राद्ध एष तेहस्तार्घोनमः एवं पितामहीप्रपितामह्योरपिदद्यात् ततः पित्राद्यर्घपात्रमादाय सर्वं पूर्ववत्कृत्वा कुशादीन्यादा
य ॐअद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन्नांदीमुखाभ्युदयिक श्राद्ध एष तेहस्तार्घोनमः एवमेव पितामहादिपंचभ्योहस्तार्घं द
द्यात् ततोऽवशिष्टजलपवित्रयुतंप्रथमंदेवार्घपात्रमादाय ॐविश्वेभ्योदेवेभ्यः स्थानमसीतिदेवासनदक्षिणभागेउत्ता
नंस्थापयेत् एवमपरदेवार्घपात्रद्वयंतत्तदासनदक्षिणभागे उत्तानं स्थापयेत् ततः पितामहीप्रपितामहीपात्रद्वय
स्थितंपवित्रादिमात्रर्घपात्रेनिधाय मात्रर्घपात्रं पितामह्यर्घपात्रोपरितत्पात्रं प्रपितामह्यर्घपात्रोपरिधृत्वादक्षिण
करेणादाय ॐमातृभ्यः स्थानमतिमात्रासनवामभागेन्युब्जंकुर्यात् एवमेवपित्राद्यर्घपात्राणांमेलनंकृत्वापित्रासनवा
मभागे ॐपितृभ्यः स्थानमसीति अर्घपात्राणिन्युब्जीकुर्यात् एवमेव मातामहाद्यर्घपात्राणांमेलनंकृत्वा मातामहास
नवामभागे ॐमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः स्थानमसीतिन्युब्जीकुर्यात् ततोगंधादिदानं तत्रक्रमः ॐ
अद्यामुकगोत्राणांमातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकामुकदेवीनांनांदीमुखीनामाभ्युदयिक श्राद्धसंबंधिनोविश्वे राम०
देवाएतानिगंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसिवोनमः एवंपित्रादिदेवेभ्योमातामहादिदेवेभ्य श्चदद्यात् ८३

ततः ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि नांदीमुखि आभ्युदयिकश्राद्धे एतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलसिंदूरवासांसि ते नमः
एवं पितामहीप्रपितामहीभ्या मपि गंधादिदानम् ततः ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् नांदीमुख आ
भ्युदयिकश्राद्धे एतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलयज्ञोपवीतवासांसि ते नमः एवं पितामहादिपंचभ्योपि गंधादि
दानम् ततो जलेन सर्वासनानि भोजनपात्रसहितानि चतुष्कोणमंडलेन वेष्टयेत् ततः सजलेपुटकादौ हस्तेनैव
सघृतमन्नं ॐ अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा ॐ सोमाय पितृमते स्वाहा इत्याहुतिद्वयं जुहुयात् ततोऽपसव्यं
कृत्वा दक्षिणामुखः पातितवामजानुर्मोटकतिलजलान्यादाय ॐ इदमन्नमेतद्भूस्वामिपितृभ्यो नमः इति भूस्वामि
ने किंचिदन्नं दद्यात् ततः सव्यं कृत्वा प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा हुतशेषमन्नं देवपूर्वकं पात्रेषु किंचिद्दत्वा पिंडार्थं च
किंचिदवशेषयेत् ततोन्यदन्नं यथासंभवं सर्वत्र परिविष्य घृतं जलं च तत्रोपनीय पात्रमालभेत् तत्र क्रमः उत्तान
पाणिभ्यां प्रथमं देवपात्रं स्पृष्ट्वा ॐ पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽमृतेऽमृतं जुहोमि स्वाहा इति
पठित्वा ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् समूढमस्य पांसुरे ॐ कृष्ण हव्यमिदं रक्षमदीयमिति पठित्वा
ॐ इदमन्नमित्यन्ने ॐ इमा आप इति जले ॐ इदमाज्यमिति घृते ॐ इदं हविरिति पुनरन्ने इति दक्षिणांगुष्ठमारोप्य ॥

श्रा· ॐयवोसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति यवान् विकीर्य्य कुशादीन्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राणां मातृपितामहीप्रपितामह्-
८४ हीनाममुकामुकदेवीनां नांदीमुखीनामाभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा इदमन्नं सोपकरणं वो नमः इत्येकमेव
न पाणिना पात्रमस्पृशन्नेव ॐ इदं विष्णुरित्यादि पठित्वा यवप्रक्षेपं कृत्वा कुशादीन्यादाय पित्र्यायुल्लेखेन पित्रादि
देवेभ्योप्यन्नमुत्सृजेत् एवमेव मातामहादिदेवेभ्यः भिन्नभिन्नपात्रपक्षे ॐ पृथिवीते पात्रमित्यादीनां सर्वेषामावृत्तिः त
तो मातृपात्रमुत्तानाभ्यामेव कराभ्यां स्पृष्ट्वा ॐ पृथिवीते पात्रमित्यादि इदं विष्णुरिति पठित्वा ॐ कृष्णकव्यमिदं रक्षस्व म
दीयं ॐ इदमन्नमित्यन्ने ॐ इमा आप इति जले ॐ इदमाज्यमिति घृते ॐ इदं हविरिति पुनरन्ने दक्षिणाकराङ्गु
ष्ठमारोप्य ॐ अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इत्यन्नोपरि यवान् विकीर्य्य ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमु
कदेवि नांदीमुख्याभ्युदयिकश्राद्ध इदमन्नं सोपकरणं ते नमः एवं पात्रालंभनादिकं कृत्वा प्रत्येकं पितामही
प्रपितामहीभ्यामपि दद्यात् एवं तत्पात्रमालभ्य ॐ पृथिवीते पात्रमित्यादि पठित्वा पूर्ववत्सर्वं कृत्वा ॐ अद्यामुकगो
त्र पितरमुकशर्मन्नांदीमुखाभ्युदयिकश्राद्ध इदमन्नं सोपकरणं ते नमः इति पित्रेन्नमुत्सृजेत् एवं पितामहादिभ्यः राम
पंचभ्योपि प्रत्येकमन्नमुत्सृजेत् ततः प्रांजलिः ॐ अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत् तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्वि ८४

तिजपेत् दर्भेषूपविश्य गायत्रीं त्रिर्जपित्वा ॐ मधु मधु मध्विति जपेत् मधुव्वाता इत्यादि ऋचं जपेत् पितृमंत्रान् ॐ उ
दीरतामवर इत्यादीन् जपेत् अन्यानि तु पुरुषसूक्तादीनि पवित्राणि जपेत् ततः प्रागग्रकुशत्रयं भूमावास्तीर्य जलेन
प्रोक्ष्य जलप्रोक्षितं मधुयवघृतमन्नं कुशादिना ॐ अनग्निदग्धाये जीवाये प्रदग्धाः कुले मम भूमौ दत्तेन तृप्यं तु तृप्ता
यांतु परां गतिमिति मंत्रेण कुशोपरि अन्नं विकिरेत् ततश्चाचम्य हरिं स्मृत्वा गायत्रीं त्रिर्जपेत् चतुरस्रां पिण्ड यो
ग्यां भूमिं परिष्कृत्य उत्तरोत्तरक्रमेण स्थानत्रये प्रादेशमात्रं परिमाय ततः प्रागग्रां रेखां दर्भपिंजलीमूलेन ॐ अप
हता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति रेखां न्यं कुर्यात् ततः प्रत्येकं रेखात्रयोपरि ॐ ये रूपाणि प्रतिमुंचमाना असु
राः सन्तः स्वधया चरंति परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टांल्लोकात् प्रणुदात्यस्मादिति मंत्रेणांगारान् भ्रामयेत् तदुपरि प्रत्ये
कं कुशत्रयमास्तीर्य ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव नमो नम इति त्रिर्जपित्वा
प्रत्येकमवनेजनं दद्यात् तत्र क्रमः यवजलगंधपुष्पैर्नव पात्राणि पूरयित्वा पात्रमेकं वामकरे कृत्वा कुशादीन्यादाय
ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि नांदीमुखि आभ्युदयिकश्राद्धपिण्डस्थाने त्वाऽवनेनिक्ष्य ते नमः इति सर्वदक्षिणकु
शत्रयमूले मात्रेऽवनेजनं दद्यात् किंचिज्जलमवशेषयेत् एवमेव पात्रांतरमादाय तत्कुशमध्ये पितामह्यै अवनेजन

श्रा० दद्यात् तत्कुशत्रयाग्रे प्रपितामह्यै अवनेजनं दद्यात् ततश्चापरपात्रमादाय कुशादींश्चादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितर
८५ मुकशर्मन् नांदीमुखाभ्युदयिकश्राद्धपिण्डस्थानेऽत्रावनेनिक्ष्व ते नमः इति मध्यस्थितकुशत्रयमूले पित्रेऽवनेज
नं दद्यात् किंचिज्जलमवशेषयेत् एवं तत्तत्कुशत्रयमध्याग्रयोः पितामहप्रपितामहयोरवनेजनं दद्यात् ततः
सप्त पात्रमादाय कुशादीं श्चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रमातामहामुकशर्मन्नांदीमुखाभ्युदयिकश्राद्धपिण्डस्थानेऽ
त्रावनेनिक्ष्व ते नम इत्यपरकुशत्रयमूले मातामह्या अवनेजनं दद्यात् एवं प्रमातामहवृद्धप्रमातामहयोरपि ततोऽय
वदधिबदरघृतमिश्रान्नेन पिण्डान् निर्माय एकं पिण्डं कुशादींश्चादाय ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेवि नांदीमु
खि आभ्युदयिकश्राद्धे एष पिण्डस्ते नम इति तदवनेजनस्थाने पिण्डं दद्यात् एवमेव पितामहीप्रपितामहीभ्यां स्वीयस्वी
यावनेजनस्थाने पिण्डं दद्यात् ततश्चतुर्थपिण्डमादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् नांदीमुखाभ्युदयिकश्रा
द्धे एष ते पिण्डो नमः एवं पितामहप्रपितामहयोः ततः सप्तमपिण्डमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रमातामहामुकशर्म
न्नांदीमुखाभ्युदयिक श्राद्धे एष ते पिंडो नमः इत्यवनेजनस्थाने पित्रे पिण्डं दद्यात् एवमेव पितामहादिपंचभ्यस्त राम·
त्तदवनेजनस्थानेषु प्रत्येकं पंच पिण्डान्दद्यात् ततो दर्भमूले करं प्रोक्ष्याचम्य हरिं स्मृत्वा ॐ अत्र मातरो मादयध्वं यथा ८५

भागमादृषायध्वमिति पठित्वा उदङ्मुखो भूय श्वासं नियम्यते नैव यथासुखं परावर्तयम् ॐ अमीमदं त मातरो यथाभागमावृषा
यिषतेति जपेत् एवमत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वमिति जप्त्वा उदङ्मुखो भूय श्वासं निपम्यते नैव यथासुखं प
रावर्त्तयत् अमीमदंते त्यादि जपेत् एवमेव मातामहादिपक्षे मंत्रजपः ततोऽवनेजनावशिष्टजलेन प्रत्यवनेजनं दद्यात्
तत्र क्रमः ॐ अद्यामुकगोत्रे मातरमुकदेविनान्दीमुख्याभ्युदयिकश्राद्धपिण्डे प्रत्यवनेनिक्ष्वते नमः इति तत्पिण्डोपदद्यात्
एवं पितामह्योः प्रपितामह्योर्भ्यां तथा ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन्नान्दीमुखाभ्युदयिकश्राद्धपिण्डे ऽत्र प्रत्यवनेनिक्ष्व
ते नमः इति पिण्डोपरि प्रत्यवनेजनं दद्यात् एवमेव तत्पिण्डोपरि पितामहादिपंचभ्यो दद्यात् ततो नीवीविस्रंस्याचम्य
ह्रीं स्मृत्वा सूत्राण्यादाय ॐ नमो वो मातरो रसाय नमो वो मातरः शोषाय नमो वो मातरो जीवाय नमो वो मातरः स्वधायै
नमो वो मातरो घोराय नमो वो मातरो मन्यवे नमो वो मातरो मातरो नमो वो गृहान्नो मातरो दत्त सतो वो मातरो देष्म एतद्वो मा
तरो वास इति मातॄणां पिण्डत्रयोपरि सूत्रं दद्यात् ततः ॐ नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय न
मो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः पितरो नमो वो गृहान्नः पितरो दत्त सतो वः पि
तरो देष्म एतद्वः पितरो वास इत्यनेन पित्रादिपिंडाष्टकोपरि प्रत्येकं सूत्रं दद्यात् ततः कुशत्रययवजलान्यादाय ॐ अद्यामुक
गोत्रे मातरमुकदेवि नान्दीमुखि आभ्युदयिकश्राद्धे पिण्डे एतत्ते वासो नमः इति सूत्रमुत्सृजेत् ॥ ॥ ॥

आ एवमेव पितामहीप्रपितामहीभ्याम् ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन्नांदीमुखाभ्युदयिकश्राद्धे पिण्डे एतत्तेवासोन
८६ मः एवंपितामहादिपंचभ्यः सूत्रंदद्यात् ततोगंधपुष्पधूपदीपतांबूलादिभिः प्रत्येकंपिण्डानभ्यर्च्य ॐशिवा आपः
संत्वितिजलं ॐसौमनस्यमस्त्वितिपुष्पं ॐअक्षतंचारिष्टमस्त्वितितंडुलान्प्रत्येकंपात्रेषुनिक्षिप्य कुशादीन्याद
य ॐ अद्यामुकगोत्रायामातरमुकदेव्यानांदीमुख्या आभ्युदयिकश्राद्धे दत्ते तदन्नपानादिभिः प्रीयतामित्यक्षय्यो
दकमुत्सृजेत् एवंपितामह्याः प्रपितामह्याश्चाक्षय्योदकंदद्यात् तथाद्यामुकगोत्रस्यपितुरमुकशर्मणोनांदी
मुखस्याभ्युदयिकश्राद्धे दत्ते तदन्नपानादिभिः प्रीयतामितिपित्रे एवंपितामहादिपंचभ्योऽक्षय्यंदद्यात् ततः ॐ
अघोरामातरः संत्वितिमातृपिण्डत्रयोपरि पूर्वाग्राजलधारांदद्यात् ॐ अघोराः पितरः संत्वितिपित्रादिपिण्डष
ट्कोपरिजलधारांदद्यात् ततः ॐ गोत्रंनोवर्द्धतांदातारोनोभिवर्द्धन्तांवेदाः संततिरेवचश्रद्धाचनोमाव्यगमद्बहुदे
यंचनोस्तुअन्नंचनोवहुभवेदतिथींश्चलभेमहियाचितारश्चनः संतुमाचयाचिष्मकंचन एताः सत्या आशिषः सं
तुइत्याशिषः प्रार्थयेत् ततः सपवित्रकुशात्रयाणिप्रत्येकंमात्रादिपिण्डत्रयेपित्रादिपिण्डत्रयेमातामहादिपिंड राम
त्रयेचधृत्वा ॐ ऊर्जंवहन्तीरमृतंघृतंपयः कीलालंपरिस्रुतंस्वधास्थतर्पयतमेमातृरितिमात्रादिपिण्डोप ८६

रिदक्षिणाग्रां जलधारां दद्यात् ततस्तथैव ॐ ऊर्ज्जं वहन्तीरित्यादि पठित्वा पित्रादिपिण्डषट्कोपरि जलधारां दद्यात्॥
ततः पिण्डानाघ्राय उत्थाप्य पिण्डाधारकुशानुल्मुकं च वन्हौ क्षिपेत् अर्घपात्राण्युत्तानीकृत्य दक्षिणां दद्यात् दक्षि
णाद्रव्यं च फलमूले फलं मूलं वा प्रत्येकं तच्चक्रमः ॐ अद्यामुकगोत्राणां मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकामुक
देवीनां नांदीमुखीनामाभ्युदयिकश्राद्धसंबंधिनां विश्वेषां देवानां कृतैतदाभ्युदयिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिमे फलमूले वन
स्पतिदैवते यथानामगोत्राय ब्राह्मणाय दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे एवं पित्रादिश्राद्धसंबंधिविश्वेदेवश्राद्धदक्षि
णां मातामहादिश्राद्धसंबन्धिविश्वेदेवश्राद्धदक्षिणां च दद्यात् ॐ अद्यामुकगोत्राया मातुरमुकदेव्या नांदीमुख्याः
कृतैतदाभ्युदयिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिमे फलमूले वनस्पतिदैवते इत्यादि एवं पितामहीप्रपितामह्योरपि ॐ अ
द्यामुकगोत्रस्य पितुरमुकशर्मणो नांदीमुखस्य कृतैतदाभ्युदयिकश्राद्धप्रतिष्ठार्थमिमे फलेमूले वनस्पतिदैवते इ
त्यादि एवं पितामहादिश्राद्धदक्षिणां दद्यात् ततः ॐ वाजेवाज इत्यादिना मात्रादिविसर्जनम् ॐ विश्वेदेवाः प्री
यंतामिति देवविसर्जनम् ततो देवताभ्य इति त्रिर्जपः दीपनिर्वापणं आचमनं प्रमादात्स्यादः श्राद्धीयवस्तुप्रतिप
त्तिः॥ इत्याभ्युदयिकश्राद्धपद्धतिः ॥ अथ नित्यश्राद्धप्रयोगः आचम्य उदङ्मुख उपविष्टः ॐ अपवित्रः पवित्रो वा

श्रा सर्वावस्थांगतोपिवा यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षं सबाह्याभ्यंतरः शुचिरिति पठित्वा ॐ पुंडरीकाक्षः पुनात्विति कुशाग्रपजलेन
८७ श्राद्धीयद्रव्याणि सिंचेत् ततः कुशाग्रयतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममु
कामुकशर्मणां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानाममुकामुकशर्मणां नित्यश्राद्धमहं करिष्य इति संकल्पं कु
र्यात् ततस्त्रिर्गायत्रीं जप्त्वा ॐ देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च नमः स्वाहायै स्वधायै नित्यमेव न
मो नमः इति त्रिर्जपेत् ततोऽपसव्यं कृत्वा पातितवामजानुर्मोटकतिलजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकश
र्मन् नित्यश्राद्ध इदमासनं ते स्वधेति तिलजलप्रोक्षितं मोटकरूपमासनं दक्षिणाग्रं पित्रे दद्यात् एवमेव पिताम
हादिपंचभ्यः प्रत्येकमासनमुत्सृजेत् ॐ अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति श्राद्धदेशे तिलान् विकीर्य
ॐ आयंतु नः पितरः सोम्यासोऽग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदंतोऽधिब्रुवंतु तेऽवंत्वस्मानिति
जपेत् ततः ॐ अद्यामुकगोत्र पितरमुकशर्मन् नित्यश्राद्ध एतानि गंधपुष्पधूपदीपतांबूलानि ते स्वधा इति यथासं
भवं पित्रे गंधादि दद्यात् एवमेव पितामहादिभ्य उत्सृजेत् ततो जलेन मंडलं चतुष्कोणमन्नपात्रस्य चतुर्दिक्षु कृत्वा रामः
ऽन्नपरिवेषणं कुर्यात ततो मधु दत्वा ॐ मधुवाता ऋतायते मधु क्षरंति सिन्धवः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॐ मधु नक्तमु ८७

नोयसोमधुमत्पार्थिवꣳरजः मधुद्यौरस्तुनःपितामधुमान्नोवनस्पतिर्मधुमाꣳऽ अस्तुसूर्य्यःमाध्वीर्गावोभवन्तुनः ॐ
मधुमधुमध्वित्यभिमन्त्रयेत ततोन्नपात्रंव्यस्ताभ्यामधोमुखाभ्यांपाणिभ्यांस्पृशन् ॐपृथिवीतेपात्रंद्यौरपिधानंब्राह्म
णस्यमुखेऽ अमृतेऽअमृतंजुहोमिस्वाहा ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम् समूढमस्यपाꣳसुरेइतिजप्त्वा
वामहस्तेनान्नपात्रमत्यजन् ॐकृष्णकव्यमिदंरक्षमदीयमितिपठित्वा ॐइदमन्नं ॐइदमापः ॐइदमाज्य
म् ॐइदंहविरित्यन्नजलघृतेषुपुनरन्नेचदक्षिणांगुष्ठंनिवेश्य ॐअपहताऽअसुरारक्षाꣳसिवेदिषदइत्यन्नो
परितिलान् प्रक्षिप्य मोदकादीन्यादाय ॐअद्यामुकगोत्रपितरमुकशर्मन्नित्सश्राद्धइदमन्नंसोपकरणंतेस्वधाइ
तिपित्रेन्नमुत्सृजेत् एवंपितामहादिभ्यः पंचभ्योप्यन्नमुत्सृजेत् अन्नहीनंक्रियाहीनंविधिहीनंचयद्भवेत् त
त्सर्वमच्छिद्रमस्त्वितिजपेत् ततोदर्भेष्वासीनः ततोगायत्रीम् मधुवाताइत्यादिऋचं ॐमधुमधुमध्वितिचजपेत्
ततः ॐकृणुष्वपाजःप्रसितिन्नपृथ्वीयाहिराजेवामवाꣳ इभेनत्रिष्वीमनुप्रसितिंद्रूणानोस्तासिविध्यरक्षसस्त
पिष्ठैः तवभ्रमासऽ आशुयापतन्त्यनुस्पृशधृषताशोशुचानः तपूꣳष्यग्नेजुह्वापतङ्गानसंदितोविसृजविष्वगुल्काः
२प्रतिस्पशोविसृजतूर्णितमोभवापायुर्विशोऽस्याऽ अदब्धः योनोदूरेऽ अघशꣳसोयोऽअन्त्यग्नेमाकिष्टेव्यथिराद

श्रा·
८८

धषीत् ३ उदग्नेतिष्ठप्रत्यातनुष्वन्यमित्रा रो॥ ओंषताति ग्महेते योनोराति ५ समिधानचक्रेनीचातन्धक्ष्यतसन्न मुष्क
म् ४ ऊर्द्ध्वोभवप्रतिविद्ध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्वदैव्यान्यग्ने अवस्थिरातनुहिजातुजूनाञ्जामिवजामिन्प्रमृडीहि
शत्रून् अग्नेष्ट्वातेजसासादयामि इतिरक्षोघ्नीः ऋचः पठेत् ततस्तिलान् भूमौक्षिप्त्वा ओंउदीरतामित्यादिपि
तृमन्त्रान् सहस्रशीर्षेत्यादिपुरुषसूक्तं ओं आशुःशिशानइत्यादिकमप्रतिरथम् अन्यानिपवित्राणि यथाशक्ति
जपेत् नमस्तुभ्यंविरूपाक्षनमस्तेनेकचक्षुषे नमः पिनाकहस्ताय वज्रहस्ताय वै नमः इतिपठेत् ततः ओं अद्या
मुकगोत्राणांपितामहप्रपितामहानाममुकामुकशर्मणांतथामुकगोत्राणांमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाता
महानाममुकामुकशर्मणांकृते तन्निसश्राद्धप्रतिष्ठार्थमेककाकिणीमूल्यकंरजतंचन्द्रदैवतंयथानामगोत्राय
ब्राह्मणायदक्षिणांदातुमहमुत्सृजे इतिमोदकादिनादक्षिणांदद्यात् ततः सर्व्वंकृत्वा ओं देवताभ्यः पितृभ्यश्च
महायोगिभ्यएवच नमः स्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमः इतित्रिः पठेत् ओंप्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्व
रेषुयत् स्मरणादेवतद्विष्णोः संपूर्णस्यादितिश्रुतिः इतिपठित्वा विष्णुंस्मरेत् नित्यश्राद्धीयमन्नंब्राह्मणायप्रति
पादयेत्जलेवाक्षिपेत्॥इतिश्राद्धविवेकेउत्तरक्रियापरिच्छेदः॥इतिश्रीमहामहोपाध्यायश्रीरुद्रधरकृतःश्राद्ध

श्रा०

८९

इतिश्री श्राद्धविवेक समाप्तः

यहपोथीशहरबनारसदिवानरच्छापाखानेमे श्राद्धविवेकशिवचरनकेइहांछपी साकीनमुहल्लैभदैनीकालिमहकेपास वाःकलमदुर्गामिसिरवोछापनेवालेका नामबदलवोसोधनेवालेपंडितकानाम वच्चामिसिर यहपोथिजिस्कोलेनाहोय सोचांदनीचौकमे कुंजगलीकेपश्चिमफाटककेतरफरामचरनकेदुकानपरमिलै ॥ सम्वत् १९२९ मीः आषाढवदी १५ वारसुक्रकेदिन समाप्तः ॥

इतिश्रीश्राद्धविवेक सम्पूर्णम्